

Időrendi áttekintés az első átfogó közegészségügyi rendeletről (1770) az első közegészségügyi törvényig (1876) – intézmények, jogszabályok, vitaanyagok, kiadványok¹

Összeállította: Gazda István – Kapronczay Károly

1770

szept. 17. Királyi rendelet az egészségügy rendezésére. Kibocsátása: **okt. 4.**, amikor is a Helytartótanács 4689. számon közreadja a *Generale Normativum in Re Sanitatis* (GNRS) megnevezésű, a magyarországi egészségügy egészét szabályzó rendeletet, amelyet 1773-ban és 1787-ben pótrendeletekkel egészítenek ki.

nov. 8. Megnyitják a nagyszombati egyetem Orvosi Karának első teljes tanévét.

az év folyamán:

- A Helytartótanács utasítást ad ki – a járványok terjedésének megakadályozására – az ország különböző helyein előforduló állóvizek, lápok, mocsarak kiszárítására; az országban több helyen veszteglőházak felállítását rendelik el.
- Bécs előírja, hogy az országban bármely orvos, sebész, gyógyszerész, baba csak akkor gyakorolhatja a mesterségét, ha a nagyszombati Orvosi Kar előtt vizsgát tesz. (1754-től volt érvényes az a rendelet, amely szerint orvosi gyakorlatot csak az folytathat, aki érvényes diplomával rendelkezik, s azt a hatóságoknak bemutatja.) A bábáknak megengedik, hogy a gyakorlati vizsgát a városi vagy megyei főorvos előtt tegyék le.
- Megismétlik az uralkodó által 1752. okt. 26-án kiadott és 1766-ban és 1768-ban ismételt közzétett rendeletet, amelyben arra kötelezte a megyéket, hogy megyei főorvost (tisztiorvost) és fősebészt kötelesek alkalmazni, ezen túlmenően a városok önálló városi orvost (tisztiorvost) is igyekeztek alkalmazni. A Helytartótanács 1774-ben elrendelte, hogy Erdélyben 13 megyei physicusi (főorvosi) állást kell létrehozni.

1771

ápr. 22. Bécs megerősíti a nagyszombati Orvosi Kar alapszabályait.

az év folyamán:

- Megjelenik Nagykárolyban Csapó József kötete, a második magyar nyelvű gyermekgyógyászati könyv *'Kis gyermekek isputálja, mellyben különbféle nevezetesebb nyavalyái és külső hibái a kis gyermekeknek és ezek eránt lehető orvoslásnak módjai hűségesen megírattak'* címmel. (Korábban ebben a témakörben jelent meg Wessprémi Istvánnak 1760-ban Kolozsvárott kiadott *'A kisdéd gyermekeknek nevelésekről való rövid oktatás, melyben előadatik, miképpen kellésék azokkal bánni születésektől fogva három esztendőös korokig. Hozzá-adattak a végin az egészségnek fentartására, és a hosszú életnek megnyerésére tartozó szükséges regulák'* c. munkája.)

¹ Az egyes járványokról külön-külön nem közlünk adatot a kronológiában, a járványellenes művek fontosabbjait azonban felsoroljuk, ugyanígy az egyes gyógyvizek elemzéséről sem közlünk külön-külön adatokat, az összefoglaló munkákat azonban megemlítjük.

az év folyamán:

- Mária Terézia rendelkezést bocsát ki a keleti marhavész megelőzésére.
- A gyógyszerészképzést kiveszik a gyógyszerész-céhek hatásköréből és a nagyszombati Orvosi Kar fennhatósága alá helyezik. A GNRS előírja, hogy az egyetemi tanfolyamot ettől az évtől kezdve minden gyógyszerésznek el kell végeznie. A tanfolyam kezdetben 3 hónapos, 1774-től egyéves, 1813-tól kétéves. Az 1770-es rendelet előírja a gyógyszertárak rendszeres ellenőrzését is.
- Eddig az évig működik Egerben a Markhot Ferenc által 1769. nov. 25-én az Irgalmas barátok kórházában (magát a kórházat 1726-ban hozták létre) megalapított orvosképző, a Scola Medicinalis. Időközben megnyílik a nagyszombati Orvosi Kar, így Eger nem kapta meg a felsőfokú orvosképzés jogát. Számos olyan medikus került ki az egri iskolából, aki később a nagyszombati egyetemen szerez diplomát. Markhot a chirurgusok és bábák oktatásával is foglalkozik. Orvosképzési elvének a maga korában is kimagasló voltáról tanúskodik, hogy a hallgatók nemcsak elméleti, de kórházi gyakorlati képzésben is részesültek.
- A Tersztyánszky Dániel által szervezett tudós társaság folyóiratában ('Kaiserliche-Königliche privileigerte Anzeigen') orvosi dolgozatok is megjelennek.
- Megjelenik Nagykárolyban M. P. Tissot '*A néphez való tudósítás, miképen kelljen a maga egészségére vigyázni*' című egészségügyi munkája, amelyet '*...hazánk állapotjához alkalmaztatva magyar nyelvre fordított nagy-tornyai Marikovszki Márton*'.
- Megjelenik Pozsonyban Domby Sámuel '*Bába Mesterség, mely íratott kérdésekben és feleletekben a tekintetes nemes Borsod megyei bábáinak hasznokra*' c. munkája. (Korábban is jelent meg magyar nyelven bábakönyv, mégpedig Wessprémi István jóvoltából 1766-ban Debrecenben '*Bába-Mesterségre tanító Könyv*' címmel, amely J. H. Crantz műve alapján készült, s ez volt az első komoly magyar nyelvű bábakönyv.)
- Megjelenik Budán a még medikus Rácz Sámuel '*Az emberi élet általános ismeretét tanító könyv*' c. munkája, 1802-ben újra kiadják.

ápr. 3. Királynői rendelet, amely a Habsburg Monarchia egész területén eltiltja a kuruzslók működését.

júl. 2. Bécs rendeletben mondja ki, hogy a Nagyszombatban orvossá avatottak számára kibocsátott oklevél csak az ország határain belül érvényes.

az év folyamán:

- Megjelenik Kolozsvárott Juhász Máté '*Házi különös orvosságok*' c. könyve új kiadása (1. kiadás: 1761.; több alkalommal is kiadják).

1774

az év folyamán:

- Az uralkodó az 1773-ban felosztott nagyszombati jezsuita rendház birtokait és jövedelmét az államosított, orvosi karral is rendelkező nagyszombati egyetemnek adományozza.
- Gyógyszertár-tulajdonos vagy provisor csak az Orvosi Karon vizsgát tett, latinul is tudó személy lehet.
- Országosan összeírják a bábákat.
- Megjelenik Lipcsében Weszprémi István orvosi életrajzi lexikonának első kötete '*Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia*' címmel, a negyedik (záró) kötet Bécsben került ki a sajtó alól 1787-ben.

1775

okt. 12. A királynő kiadja a Habsburg Monarchia számára szegényügyi rendeletét, amelyben az öregek és betegek számára szegényházak építésével bízta meg a helyi kormányzati szerveket.

az év folyamán:

- Megkezdí működését a kolozsvári Orvos-Sebész Tanintézet, kezdetben bonctant, sebészetet és szülészetet tanítanak.
- Pozsonyban megjelenik Csapó József '*Új füves és virágos magyar kert, mellyben mindenik fűnek és virágnak neve, neme, ábrázatja, természete és ezekhez képest külömbféle hasznai, értelmessen megjegyeztettek*' című munkája, 417 – magyar névvel is ellátott – gyógynövény bemutatásával.

1776

jan. 29. A veszteglő intézetek felügyeletét a határőrvidékek katonai parancsnokságai veszik át.

márc. 22. Legfelsőbb császári parancsal megszüntetik a Birodalomban a kínvallatást.

az év folyamán:

- Megjelenik Budán Rácز Sámuel műve '*Orvosi oktatás, mellyben a leggyakrabban és legközönségesebb belső nyavalyáknak jelei és orvosságai röviden leiratnak*' címmel, 1778-ban újra kiadják. Művében részletesen leírja a bányász-kólikát is (ezzel egyidőben a bécsi '*Ephemerides Vindobonensis*'-ben a kohó-kólikáról, azaz az ólommérgezésekről ír).
- Megjelenik Bécsben Plenck (Plenck) József Jakab '*Doctrina de morbis cutaneis*' c. kötete, amelyet a nemzetközi dermatológiai irodalom első rendszertani munkájaként tartanak számon.
- Megjelenik Drezdában német nyelven Chenot Ádám 1766-ban Bécsben latin nyelven kiadott munkája az erdélyi pestisjárványról. (Chenot 1773-tól Erdély főorvosa volt, 1781-től bécsi császári udvarban működött egészségügyi referensként.)

aug. 22. Kibocsátják az oktatást rendező I. Ratio Educationist, amely – egyebek mellett – az iskolák feladatává teszi, hogy ügyeljenek a tanulók egészségére és szervezzék meg az iskolai testnevelést, továbbá gondoskodjanak az egészségtan alapelemeinek a tananyagokban történő elhelyezéséről. A nagyobb kollégiumok iskolaorvosokat is alkalmaztak.

szept. 26. Az uralkodó elrendeli a nagyszombati egyetem (s vele együtt az Orvosi Kar) Budára történő áthelyezését, ahol az új tanév 1777. nov. 9-én nyílik meg.

az év folyamán:

- A Budán elsősorban szegény betegek ápolására, illetve a járványban megbetegedettek gyógyítására létrehozott kórházat egyetemi kórodává alakítják át. Az épület bővítése csak 1820-ra készült el, s attól kezdve polgári városi kórháznak nevezték, 1840-től kezdődően Szent János Kórházként jegyzik. 1889-ben kezdik el építeni az Új Szent János Kórházat, amelyet 1898-ban adnak át. A régi kórházépület ettől kezdve ismét szegényházként működött a II. világháborúig.
- Megkezdik működését a szolnoki városi kórház. (A városok a kórházépítés támogatására segítséget kaphattak a Mária Terézia által 1755-ben létrehozott közalapról. Ezt igazolja több kórházalapítás is, köztük említjük az 1755-ben Jászberényben alapított – a jászkerületeket is kiszolgáló – intézményt, amelyet Szent Erzsébetről neveztek el, továbbá az 1759-ben Festetics Kristóf gróf anyagi támogatásával Fejér György és a Ferences-rend tagjai által megalapított keszthelyi kórházat.)
- Megkezdik Buda három, korábban megépült vízművének a bővítését, a munkálatokat 1784-re fejezik be.
- Megjelenik Bécsben Heinrich Johann von Crantz *'Gesundbrunnen der Oesterreichischen Monarchie'* c. kötete, amely bemutatja a Habsburg Birodalom gyógyvizeit tartományonként, köztük a magyarországiakat és az erdélyieket is, a művet az azt követő éveken számos ponton kiegészítették, bővítették.
- Megjelenik Lipcsében Fuker Frigyes Jakabnak a magyarországi egészségügyről és járványokról írt disszertációja *'De Salubritate et Morbis Hungariae schediasma'* címmel, amelyben cáfolja, hogy a súlyos magyarországi járványokért a rossz magyar klíma a felelős; kötetében ír a tokaji bor gyógyhatásáról.
- Megjelenik Bécsben Plenck (Plenck) József Jakab *'Doctrina de morbis oculorum'* c. kötete, amely az első tudományos igényű szemészeti szakmunkánk.
- Megjelenik Bécsben Szeli Károly *'Magyar Bábamesterség'* c. műve, amely Rafael Steidele munkájának magyar fordítása.
- Megjelenik Kolozsvárott Sófalvi József *'Oeconomia vitae humanae. Az az, az ember életét igazgató bölts regulák, mellyek egy régi brámina vagy indiai filosofus által irattak, és ez előtt nem sokkal ugyan azon eredeti nyelven lévő kéz írásból elsőben chinai, azután anglus, német, frantzia és más nyelvekre, most pedig újabban ez utolsóból magyarra fordítottak. A munka eleibe tétetett egy Chinába sok ideig lakott anglus nemes embernek, grof*** ur ő nagyméltóságához küldött levele, mellyben ezen kéz írás fel-találtatásának módja elő-adatik'* c. kötete.
- Megjelenik Pozsonyban Gömör István orvosdoktori disszertációja a gyógyvizek hasznáról.

1778

az év folyamán:

- Megjelenik Bécsben Plenck (Plenck) József Jakab *'Doctrina de morbis dentium ac gingivarum'* c. könyve, amely az első magyar szerző által írt fogorvostani munka.
- Megjelenik szlovák fordításban Steidele bábakönyve, fordítója Chernyei János.
- Rácز Sámuel fordításában Budán megjelenik Anton Störck *'Orvosi tanítás'* c. kétkötetes műve (a 2. kötet 1780-ban jelenik meg), amelyet szerzője az ausztriai borbélysebészek számára írt 1776-ban.
- Milesz József fordításában Bécsben jelenik meg Anton Störck *'Orvos könyv'* c. kötete, amelyet szerzője az ausztriai német tartományokban lévő táborig és falusi borbélyok (borbélysebészek) számára írt.

1779

márc. 20. Az osztrák gyógyszerészi taxa kötelezővé válik Magyarországra is, kezdetben a *'Taxa medicamentorum in pharmacopoea austriaco-provinciali contentorum. – Taxe der in der österreich. Pharmacopoeie enthaltenen Arzneyen'* különböző kiadásait használják, majd elkészülnek annak Magyarországra alkalmazott változatai *'Taxa medicamentorum emendata pro regno Hungariae et adnexis partibus edita. – Taxe der Arzneyen, welche umgearbeitet für das Königreich Ungarn und einverleibte Provinzen herausgegeben wurde'* címmel. 1829-től magyar nyelven is közreadják.

az év folyamán:

- Helytartótanácsi rendelet mondja ki, hogy a halottkémlés a chirurgusok feladata; ezt 1786-ban tovább szigorítják.
- A Tessedik Sámuel által Szarvason alapított mezőgazdasági iskola egyik tantárgya az egészségtan volt, amelyen belül diaetetikát és a helyes életmód szabályait oktatták.
- Anton Störck összeállításában jelenik meg Pozsonyban az ausztriai tartományok számára készített gyógyszerkönyv (*'Pharmacopoea austriaco-provincialis'*).

1780

jan. 1. Megindul a pozsonyi 'Magyar Hirmondó', az első magyar nyelvű hetilap (közegészségügyi híreket is közöl).

az év folyamán:

- Megkezdte működését az 1764-ben alapított váci Irgalmas-rendi kórház (ekkor az országban már több olyan kórház is működött, amelyet az Irgalmas-rend alapított, ilyen pl. az 1650-ben Szepesváralján, az 1669-ben Pozsonyban alapított ispotály, az 1726-ban alapított egri, az 1730-ban Kismartonban Esterházy Pál Antal támogatásával létrehozott kórház, az 1734-ben alapított szatmári, az 1737-es temesvári és az 1757-ben létrehozott pápai, valamint az 1760-ban alapított nagyvárad).)
- Megépült az első pesti csatorna, ami a mai belváros alatt húzódott, és a szennyvizet a Dunába vezette.

1781

az év folyamán:

- Helytartótanácsi rendeletet adnak ki a juhok betegségeinek megelőzésére és gyógyítására, a veszettség gyógyítására, valamint a gyanús állatok elzárására; külön is megfogalmazzák az állatgyógyászok feladatait.
- Megjelenik Bécsben Plenck (Plenck) József Jakab *'Elementa Medicinae et chirurgiae forensis'* c. munkája, amely a törvényszéki orvostan (államorvostan) első európai tankönyve (ezt követi majd 1786-ban Huszty Zakariás Teofilnak, Pozsony város főorvosának e szakterülethez kapcsolódó munkája, amely az orvosi rendészetet tárgyalja; Plenck tankönyve alig 200 oldal, Huszty munkájának terjedelme meghaladja az 1100 oldalt).
- Megjelenik Bécsben Trnka Vencelnek, a budai Orvosi Kar professzorának kötete *'Historia amauroseos omnis aevi observata medica continens'* címmel, amely a vakságot okozó szembetegségeket tárgyalja.
- Megjelenik Kassán Benkő Sámuel *'A hójagos himlőről való tanácsadás. Miképen kelljen a még meg nem himlőzötteket, mikor e nyavalyába esnek, orvosolni, hogy testeknek szépségeiben és épségeiben megmaradjanak, mind pedig igen kevés számmal haljanak meg'* c. munkája.

1782

jan. 12. II. József felosztatja azokat a férfi és női rendeket, amelyek tagjai oktatással, betegápolással vagy a tudományok művelésével nem foglalkoznak.

jún. 3. II. József pátense az 1781/82-es tanévtől kezdődően a nem katolikusok számára is lehetővé teszi, hogy doktorrá avassák őket; ezen a napon Oesterreicher Manes József lett az Orvosegyetemen az első nem katolikus orvosdoktor, orvosi disszertációja a budai forrásvizekről már 1781-ben megjelent, tanulmánya professzorának, Winterl József Jakabnak analitikai módszerére épül (Winterl erről szóló munkája: *'Methodus analyseos aquarum mineralium'*, 1781).

az év folyamán:

- Megjelenik Kassán Benkő Sámuel *'Topographia oppidi Miskoltz historico-medica'* c. munkája, amely a Habsburg Birodalomban kiadott első orvosi helyrajz, s Miskolc város orvosi helyrajzáról szól. A művet a párizsi királyi akadémia az 1783. máj. 2-i ülésén dicséretben részesítette. A mű 1818-ban ismét megjelenik.
- Megjelenik Pesten és Budán Rácz Sámuel *'A borbélyáságnak eleji'* c. fordítása, a mű alapjául Plenck József Jakab kötete szolgált (ez az első magyar nyelvű sebészeti tankönyvünk).

1783

nov. 11. II. József elrendeli, hogy a Helytartótanács keretében ügyosztályokat hozzanak létre; 46 ügyosztály jön létre, mindegyike 1848-ig működik, közte az egészségügygel foglalkozó is (ennek élén az országos főorvos állt).

az év folyamán:

- II. József az elmebetegek hivatalos ápolójává teszi az Irgalmasokat.

- Eddig az évig volt Erdély kir. főorvosa Chenot Ádám, aki 1755-től kezdődően töltötte be a hivatalát, s az ő nevéhez fűződik a keleti országrészek egészségügyi állomásainak megszervezése (utóda Neustädter Mihály Gottlieb lett 1784-től).
- Megjelenik Nagyváradon La Langue János *'A magyar országi orvos vizekről, és a betegségekben azokkal való élésnek szabott módjairól. A szegényeknek kedvéért'* c. munkája, amely Crantz 1777-es kötetére épül.
- Megjelenik Bécsben Trnka Vencel a *'Historia ophthalmiae omnis aevi observata medica continens'* c. munkája a szembetegségekről.
- Megjelenik Pozsonyban és Kassán Benkő Sámuel *'Problema chirurgicum'* c. kötete, amely a Iosephinum egyik tankönyve lett, s amely azt vizsgálja, hogy hogyan hat a psziché a sebészeti betegségekre.

1784

ápr. 19. A Helytartótanács ismét eltiltja az orvosi diploma nélküliek – a kuruzslók – gyógyításra irányuló működését (megerősítvén az 1773-as rendelkezést).

máj. 11. II. József rendeletében a német nyelvet teszi hivatalossá Magyarországon.

az év folyamán:

- megszületik az első, gyógyvizekről szóló rendelkezés, amely importvámmal védte a hazai palackozott vizeket.
- Budáról Pestre helyezik az Orvosi Kart a volt jezsuita kolostorba, az oktatás nov. 5-én kezdődik el; az első, oktatást is szolgáló klinika 1786-ra épül meg.
- Erdély kir. főorvosává (protomedicusává) nevezik ki Neustädter Mihály Gottlieböt, utóda 1806-tól Nyulas Ferenc.
- Összeírják az orvosokat, gyógyszerészeket és bábákat.
- Megjelenik Bécsben az addigi legnagyobb járványtörténeti bibliográfia, *'Bibliotheca Loimica'* címmel, Adámi Pál munkája, amely Kr. e. 2496-tól Kr. u. 1784-ig közöl könyvészeti adatokat, főleg a marhavészről.
- Megjelenik Pesten Benkő Sámuel *'A skárlátos hidegnek leírása és orvoslása'* c. munkája Rácz Sámuel magyar fordításában (a mű a bíborküteg, azaz a vörhenyjárvány klasszikus leírása, amely először latin nyelven jelent meg).
- Megjelenik Bécsben Lange Márton pestistraktátusa *'Rudimenta doctrinae de peste'* címmel, ennek az 1791-ben megjelent 2. kiadásában leírás olvasható az 1786-os pestisjárványról is. (Még 1755-ben jelent meg Londonban Wessprémi István javaslata a pestis elleni védőoltásról *'Tentamen de inoculanda Peste'* címmel.)
- Megjelenik Pesten Mocsi (Motsi) Károly *'A bába-mesterségnek eleji, mellyeket a magyar bábáknak számára fordított s kiadott'* c. kötete.

1785

aug. 12. Bécs elrendeli az ország ásványvizeinek megvizsgálását. (Ezt a felhívást később többször is kibocsátják.)

az év folyamán:

- Chenot Ádám, Erdély volt főorvosa új pestis-szabályzatot dolgoz ki, s az abban szereplő vesztegár-szabályzatot az Osztrák Birodalomban azonnal elkezdik alkalmazni. A szabályzatot az 1790/91-es országgyűlésen kidolgozott egészségügyi törvénykezés, az *Opinio in Re Sanitatis* (Vélemény az egészségügy kérdésében) is elfogadja.
- Megnyílik a budai apácák Szent Erzsébetről elnevezett női kórháza.
- Megjelenik Bécsben Plenck (Plenck) József Jakab *Toxicotologia seu doctrina de venenis et antidotis* c. munkája, amely az első magyar szerző által írt méregtani mű (a mű 2. kiadása 1802-ben jelenik meg).
- Megjelenik Kolozsvárott a Református Kollégium nyomdája jóvoltából a himlő klinikumának és a himlő inoculatiojának ismertetését adó nagy kézikönyv, amely a kanyaró elleni védőoltás javaslatát is felveti *'Az hójagos és veres himlőnek gyógyítására és beoltására való utmutatás... magyar nyelvre fordított Bati János. Hozzá adván a skárlát hidegtelelés históriáját ugyan azon auctortól'*. A munka Nil Rosén műve alapján készült.

1786

máj. 2. A Helytartótanács fürdőrendtartási és egészségügyi szabályzatot ad ki a balatonfüredi gyógyhely számára (fürdőházak már korábban is épültek, köztük az 1765-ben elkészült Ófürdőház).

aug. 21. Megszervezik az országos főorvosi hivatalt, amely a Helytartótanácson belül mint egészségügyi osztály működik. Az első 'Protomedicus Hungariae Regni' Veza Gábor, akit 1787. febr. 20-án neveznek ki. Hatáskörét az 1787. évi 10571. sz. helytartótanácsi rendelet szabályozza. Utóda 1802-től Schraud Ferenc.

dec. 2. Megindul Bécsben a 'Magyar Kurir' című, hetenként kétszer megjelenő újság, majd annak havi melléklapja, a 'Magyar Musa'. 1793-tól 1816-ig Decsy Sámuel orvosdoktor a szerkesztője.

dec. 12. Az 51574. sz. helytartótanácsi rendelet értelmében a pesti egyetemen létrejön az Állatgyógyászati Tanszék, s az 1787. febr. 6-i 4747. sz. helytartótanácsi rendelet az oktatás tartalmáról is intézkedik.

az év folyamán:

- II. József felállítja a két évfolyamú bécsi sebészeti akadémiát Iosephinum címmel, ahová több magyar diák is beiratkozik.
- Helytartótanácsi rendelet mondja ki, hogy gyanús halálesetknél a halottkémlésnél a chirurguson és az orvoson kívül egy hatósági személynek is jelen kell lennie, a következő évben ezt tovább szigorítják, s az esetek többségében a megyei physicus jelenlétét is előírják. A rendeletet 1827-ben Lenhossék Mihály további részletekkel egészíti ki (29151. sz. helytartótanácsi rendelet).
- Helytartótanácsi rendelet arról, hogy a borbélysebészek nem végezhetnek orvosi beavatkozásokat.

- A megyei főorvosok a hozzájuk tartozó terület közegészségügyi viszonyairól negyedéves és éves jelentéseket kötelesek készíteni, járvány esetében pedig 8–14 naponként kell jelentést küldeniük az országos főorvosnak; az állatjárványokról is be kell számolniuk. A jelentésekben szó esik a sebészekről, bábákról, a gyógyintézetekről, a gyógyszertárakról, a különleges természeti jelenségekről, szélsőségesebb időjárási adatokról. Az erről szóló helyhatósági (helytartósági) utasítás nyomtatásban 1787-ben jelenik meg, s annak legfontosabb pontjait a 'Merkur von Ungarn' c. folyóirat 1786-os évfolyamában is közreadják.
- Az uralkodó újabb közalapot létesít az ispotályok támogatására, így a gyógyító szerzetesrendeket komoly összeggel támogatja.
- Pesten a volt jezsuita kolostorban 20 ágygal megnyílik az egyetemi klinika, az ágyszám 1830-ig 54-re emelkedik.
- Budán a Kiscelli Kórház épülete ettől az évtől kezdődően katonai kórház.
- Megindul Budán az első magyarországi tudományos folyóirat, Kovachich Márton György lapja, a 'Merkur von Ungarn' (összesen két évfolyama jelenik meg).
- Megjelenik Huszty Zakariás Teofil könyve, a '*Diskurs über die medicinische Polizei*'; a kétkötetes munka több mint ezer oldal terjedelmű, s időben megelőzi Peter Frank hasonló, nemzetközi hírűvé lett munkáját (a Huszty-féle munka előtt került ki a sajtó alól Plenck (Plenck) József Jakab államorvostana, ez 1781-ben készült).
- Megjelenik Pozsonyban Korabinszky János Mátyás statisztikai kézikönyve, a '*Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*', benne több egészségügyre vonatkozó adattal.
- Megjelenik Nagyszébenben Lange Márton könyve a pestisjárvány elleni védekezésről '*Ueber die Lebensordnung zur Zeit epidemisch grassirender Faulfieber, besonders der Pest*' címmel.
- Megjelenik Bécsben M. Schosulan, a bécsi orvosi kar dékánjának munkája, Tolnay Sándor által átdolgozott magyar változatban '*A falusi embereknek irt oktatás, melyből kiki megtanulhatja, miképen kellessék a vízben holt, felakasztott, megfulladt, megfagyott, a hévségben elájult és a menykőtől üttetett szerencsétlen felebarátján segíteni, és mitől őrizkedjék leginkább a szabadító, hogy maga életének ne ártson*' címmel. Az életmentésről és elsősegélynyújtásról szóló mű szerzője a mesterséges lélegeztetés fontosságát több helyen is említi, az eszközös lélegeztetés technikáját pedig részletesen ismerteti. (Az 1769-ben Mária Terézia által kiadott rendeletben Van Swieten már megfogalmazta, hogy mindenki köteles a vízbefűltak és egyéb bajbajutottak számára elsősegélyt nyújtani.)

1787

jún. 18. A pesti egyetemen felállított Állatgyógyászati Tanszék első professzora Tolnay Sándor, aki ezen a napon tartja meg székfoglaló beszédét. Az 1787. júl. 5-én kibocsátott 22733. sz. helytartótanácsi rendelet értelmében sem orvos, sem sebész nem tölthet be hatósági állást, ha állatgyógyászatból nem vizsgázott. (Emellett megtartják az alsóbb szintű kétéves sebészeti tanfolyamot is, amelyen az állatgyógyászati ismeretek tömör előadására is sor kerül.) Tolnayt tekintjük a magyar állategészségügy megteremtőjének, aki utasításokat bocsátott ki az állatjárványok elleni védekezés céljából. A bécsi Wolstein professzor több könyvét is lefordította magyarra, emellett saját szakmunkákat is megjelentetett.

az év folyamán:

- A nyomdák számára megtiltják, hogy kuruzslóknak reklámcédulákat nyomtassanak.
- Rendeletet adnak ki arra vonatkozóan, hogy a kémény nélküli ún. füstökonyhákhoz mindenütt kéményt kell építtetni (korábban a kémények száma szerint vetettek ki adót az épületekre, ezért több helyütt kémény nélküli konyhák épültek; a hatóságok időközben felismerték az ilyen jellegű építészeti megoldások egészségre káros voltát).
- Megjelenik Pozsonyban Mátyus István hatkötetes munkájának első kötete. A mű teljes címe: *'Ó és új diaetetica az az: Az életnek és egészségnek fenn-tartására és gyámolgatására Istentől adattetott nevezetesebb természeti eszközöknek a szerint való elé-számlálása, a mint azokra reá kaptak, és eleitől fogva mind ez ideig magok károokra vagy hasznokra vélek éltek az emberek. Mellyben, hat darabokra intézve, a maga elébbi diaeticájának első darabját bővebben ki-magyarázta; és sok ide tartozó régi szokásokkal s jeles történetekkel megvilágosította, s egyszersmind a természetnek szentséges helyeire-is maga feleinek sok helyben a jeget meg-törte, úgy hogy, ennyi részben e munka természet historiája gyanánt is szolgálhasson'*. A munka már foglalkozik az ipari megbetegedések kérdéseivel is (ír pl. az ólom-, higany-, kénkő- és arzénmérgezésekről; a kelmefestő üzemekben előforduló mérges gőzökről, a szappanfőzőknél előforduló betegségekről); hatodik kötete a testneveléssel foglalkozik, ezt tekintjük a magyar nyelvű testnevelési irodalom első jelentős alkotásának. A zárókötet 1793-ban jelenik meg.

1788

okt. 8. A pozsonyi 'Magyar Hirmondó' utódként megindul Pesten a 'Magyar Mercurius' című, hetenként kétszer megjelenő lap.

az év folyamán:

- Ismét rendeletet bocsátanak ki a mocsarak kiszáraitására.
- Magyarországon is kötelezővé teszik az uralkodó által kiadott Ordo Criminalist, amely kötelezővé teszi a törvényszéki orvosi eljárást; ennek alapjául az szolgált, hogy 1787-ben különválasztották a közigazgatást és az igazságszolgáltatást.
- Plenck József Jakab nagy, Bécsben megjelent többkötetes kézikönyvében bemutatja az addig ismeretes gyógynövényeket és azok rajzait: *'Icones plantarum medicinalium secundum systema Linnaei digestarum, cum enumeratione virium et usus medici, chirurgi atque diaetetici'*. A mű 7. kötete már postumus kiadványként jelenik meg 1812-ben.

1789

jan. 16. A Helytartótanács úgy határoz, hogy a járványok idején a gyógyszerek ellenértékét a törvényhatóságok a házi pénztárból fizessék ki a gyógyszerárak számára.

dec. 31. A Helytartótanács elrendeli a kuruzsló gyógyszerészek és kuruzsló szerzetesek megbüntetését.

az év folyamán:

- II. József, Rácz Sámuel javaslatára, a sebészhallgatók számára engedélyezi a magyar nyelvű oktatás megindítását.

- Megindul Komáromban a 'Mindenes Gyűjtemény', amelyet az első magyar egészségnevelő folyóiratnak is tekintünk. Néhány próbaszám után 1789. júl. 1-től heti két alkalommal kerül kiadásra a folyóirat, egészen 1792. dec. 4-ig.
- Megjelenik Pesten az első magyar nyelvű élettani munka, Rácz Sámuel '*A physiologiának rövid sommája*' című kötete.
- Megjelenik Pesten Cadet de Vaux Antal munkája '*Azon eszközöknek jelentése, mellyek által az árvizben szenvedett lakásoknak egészségtelen volta orvosoltathatik. D. Ferro német fordításából magyar nyelvre áttétetett*' címmel.
- Megjelenik Budán J. Steidele művének magyar fordítása '*Magaviselésére rendmutató regulák, mellyeket a terhes, szülő és gyermekágyas asszonyoknak hasznára...*' címmel, a mű fordítója Gellei Mihály.

1790

márc. 5. II. Lipót elrendeli, hogy az egyetemen a német helyett a latin (és mellette a magyar) legyen az oktatás nyelve; ápr. 20-tól a Helytartótanács ügyvitelében is a német nyelvet a latin váltja fel.

az év folyamán:

- Tandíjmentessé válik az egyetemi oktatás
- Élettani és kórtani tanszékkal bővül a kolozsvári Orvos-Sebészi Tanintézet. Ekkor a szemészet is önálló tanszékkal kezdte meg működését.
- Helytartótanácsi rendelet arról, hogy a halottakat 48 órán belül nem szabad eltemetni. A kétszer 24 órás várakozás az élve eltemetés veszélyét volt hivatva elkerülni. Kivételt a járványos betegségben elhunytak képeztek, de őket is látnia kellett a (seb)orvosnak.
- Helytartótanácsi rendelet a szegénységélyezésről; hasonló rendeletet hoz a következő évben az erdélyi Gubernium.
- Fáy Pál, Torna vármegyei alispán az – 1790–91-es országgyűlés által létrehozott bizottság felkérésére – az 1793. évi országgyűlés elé tervezetet terjeszt egy új egészségügyi törvényről. Ebben egyebek között javasolja, hogy minden járásban legyen egy szemorvos, s minden vármegyében legalább egy állatorvos, javaslatot tesz a gyermekek védelmére, a kórházakra, az orvosi ellátásban résztvevők jogviszonyának rendezésére, az állati járványok elleni szervezett védekezésre, az orvosi munka díjazására stb. A javaslatot 1793-ban nem tárgyalják, azt csak az 1825–27-es országgyűlés kezdi tárgyalni, 1826-ban pedig nyomtatott formában is megjelentetik a tervezetet.
- Cházár András gyűjtést indít a váci siketnémák intézetének megalapítására; az intézmény végül állami támogatással 1802-re valósul meg.
- Megjelenik Pesten a Kömlei János által összeállított, s az akkor elterjedt német szakmunkákon alapuló sikerkönyv: '*Szükségben segítő könyv, vagyis haszonnal gyönyörködtető hiteles történeteken, és jeles példákon épült tanítások, mint kelljen az embernek élete mindennemű körülállásaiban magát viselni, hogy sorsával megelégedetten élhessen, és ennél fogva szerentsés és boldog lehessen; gazdaságát a legjobb karba helyheztesse, és minden váratlan esetekben mind magán, mind embertársain segíthessen*'. A kötetet 1822-ben újra kiadják.

- Hoffinger János György – a Selmezbányán megjelent német nyelvű dolgozatában – a Born Ignác által bevezetett új amalgámozási eljárás egészségügyi előnyeiről ír, ennél az eljárásnál nagy mértékben csökken a higanymérgezőések száma (más bányászati eljárásoknál viszont továbbra is magas maradt az ólommérgezőések száma).

1791

az év folyamán:

- A Helytartótanács arról rendelkezik, hogy az ország minden kerületében egy-egy oculistát (szemorvost) kell alkalmazni, aki fizetését a megyétől kapja. A rendelkezésnek nagyon lassan tudtak eleget tenni.
- Megjelenik Pesten az első hazai gyakorló szemorvosnak titulált Réz József szemészete *'Dissertatio anatomico-physiologico-chirurgica de cataracta oculi'* címmel, amelynek fő témája a szürkehályog és annak gyógyítása.
- Megjelenik Kempelen Farkas könyve (*'Mechanismus der menschlichen Sprache nebst der Beschreibung seiner sprechenden Maschine'*), amely a fonetika tudományának alapműve. (A kötet több orvosi vonatkozású, anatómiai jellegű metszetet is tartalmaz.)
- Megjelenik Pozsonyban és Pesten Csapó József által írt *'Orvosló könyvecské, melly betegeskedő szegény sorsú ember számára és hasznára készült'*.
- Az Academia Leopoldina kiadványában megjelenik Martinus Lange leírása az 1784–85-ös brassói járványos sárgaságról: *'Historia Icterorum epidemicorum'*. Ez a kór első leírása.
- Megjelenik Nagyszébenben és Kolozsvárott Lange Márton kötete *'A leányoknak, anyáknak és gyermekeknek orvos asszonyjok. A köz, a falu helyt lakó népnek számára iratott könyv, melly főképpen a falu-helyt lévő bába asszonyoknak kedvéért készítettet, de minden jó anyáknak is az olvasásra hasznos és nékiek mint-egy ajándék az leányaiknak férjhez menetelekkor ajánlatik'* címmel, melynek fő célja a falusi bábák továbbképzése volt.
- Megjelent Bécsben Hoffinger János György *'Vermischte Medizinische Schriften'* c. kötete, amely a selmeci bányászok foglalkozási betegségeit elemzi.
- Megjelenik Pozsonyban a *'Rövid vetélkedés. Mi jobb, a természetes-e, vagy a mesterséges himlőzés? Mellyet a mesterséges himlő-oltásnak leg-könnyebb, s leg-együgyübb módjával együtt ki-adott Heisler [Haiszler] György'* c. munka.
- Megjelent Pesten Grant angol munkája Benkő Sámuel magyar fordításában *'A fekete epés mértékletnek és az alatt el-rejtett számtalan és tündéres betegségeknek, nevezetessen pedig a köszvénynek és láb-köszvénynek, úgy az ót-varnak, és arany-érnek az újj tapasztalásokból, különösen pebig Gránt Wilhelm ... képzeményeiből, vett leírása, elkerülése és meggyógyítása...*' címmel.
- Megjelenik Vácott a *'Házi orvosságok'* c. kötet, amelyet később többször is kiadnak. A mű a szerző feltüntetése nélkül jelent meg, valószínűleg az orvos Veszelszki Antal írta. 1795-ben és 1801-ben ismét megjelenik.
- Megjelenik Pozsonyban Kolbány Pál *'Ungarische Giftpflanzen, zur Verhütung tragischer Vorfälle in den Haushaltungen, nach ihren botanischen Kennzeichen, nebst den Heilmitteln'* c. munkája, a magyarországi mérges növényekről.

1792

jan. 3. Megindul Bécsben a hetente kétszer megjelenő 'Magyar Hirmondó'.

okt. 8. Rendelet arról, hogy ha külföldön végzett orvos Magyarországon kíván praktizálni, az Orvosi Kar professzorai előtt vizsgát kell tennie.

az év folyamán:

- A pesti egyetemen államorvostani tanszéket állítanak fel, ebben számos európai egyetemet megelőznek (Bécs, 1805; Prága, 1808). Az államorvostan része a „politia medica” (orvosi rendészet – ma: közegészségtan), és a „medicina forensis” (törvényszéki orvostan).
- 181 kórház és ispotály működik az országban.
- A legrégebb fennmaradt dokumentum a nagykanizsai kórházról, magát az intézményt évtizedekkel korábban alapították.
- Megjelenik Kolozsvárott Vásárhelyi Sámuel *'Az egészséges hosszú életről való szabad elmélkedések. Mellyeket minden egészséget szeretőknek praeservatívául ajánl egy felebaráttya böldegithatásában magát gyönyörködtető orvos'* c. munkája.
- Megjelenik Nedeliczi Váli Mihálynak, Zala megye főorvosának *'Házi orvos szotárotska,'* c. könyve, amelyet 1797-ben és később is újra kiadnak. A művet a szerző 1759-ben írta.
- Leonhard Ludwig Finke kétkötetes kézikönyve (*'Versuch einer allgemeinen medicinisch-praktischen Geographie'*) a magyarországi egészségügyi helyzetet is bemutatja. A mű 2. kötete 1795-ben jelenik meg.

1793

jan. 31. A pestis elleni veszély miatt külön intézkedéseket hoznak.

márc. 1. Visszaállítják a kétéves sebészeti tanfolyamot.

dec. 3. Megalakul Kolozsvárott Aranka György vezetésével az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő és Kéziratkiadó Társaság, amely 1806-ig áll fenn; a Társaság természettudományi kérdésekkel és ilyen jellegű művek közreadásával is foglalkozott

az év folyamán:

- Az 1793/94-es tanévben az egyetemen az elméleti orvostan és az államorvostan közös tanszéke jön létre, s ezekből a tárgyakból szigorlatot is kellett tenni.
- Megkezdí működését az aradi, megyei alapítványú kórház.
- Megjelenik Etienne András *'A franczos navájának legkönnyebb, és a parasztokra nézve legalkalmasabb és lególtsobb orvoslása modgya'* című, a szifiliszjárvány megfékezése érdekében íródott kötete.
- Az 1786-os burgenlandi pestisről jelenik meg Nagyszebenben Neustädter Mihály Gottlieb leírása: *'Die Pest in Burgenlande 1786'* címmel

ápr. 18. Minden gyógyszerárban árusíthatják az Oesterreicher Manes József által felfedezett glaubersót. (Veza Gábor országos főorvos 1798. szept. 19-én a drága külföldi hashajtók helyett ezt ajánlja az orvosoknak, egyben kéri őket, hogy ebben a témakörben világosítsák fel betegeiket.) Később (1801) Oesterreicher Manes erről önálló kötetet is közreadott: *'Az általam ujonnan találtatott természeti magyar csudálatos sóval (sal mirabilis nativus hungaricus) való hasznos élésről orvosi tapasztalások'*.

az év folyamán:

- Kiadják Sopronban az első magyar szerző által írt önálló egészségtant, Kiss József *'Egészséget tárgyazó katechismus a köz-népnek és az iskolába járó gyermekeknek számára, hogy tudhassák egészségüket betsülni és őrizni'* című munkáját, amely 1796-ban és 1797-ben bővített kiadásban újra megjelenik (a mű szerzője Széchényi Ferenc udvari orvosa volt). A kötetben – sok más mellett – szó esik a befűvások lélegeztetéséről mint életmentő eljárásról is.
- Megjelenik Pesten Rácz Sámuel *'A borbélyi tanításoknak első darabja. Az anatómiáról, physiologiáról, pathologiáról, materia medicáról, chirurgiáról, és bábaságról'* c. könyve (ez az első magyar szülészettel is foglalkozó, orvosoknak szóló munka, amelyben szó esik a helyszíni lélegeztetésről, mint életmentő gyógyeljárásról is); a mű folytatása: *'A borbélyi tanításoknak második darabja. Törvényes orvosi tudományról és az orvosi politziáról'* (ez az első magyar nyelvű orvosi rendészeti munka).
- Megjelenik Bécsben Benkő Sámuelnek az 1780 és 1793 közötti korszakról szóló orvosi meteorológiai könyvsorozata öt kötetben *'Ephemerides meteorologico-medicae annorum 1780–1793'* címmel. Ennek folytatása az 1794 és 1801 közötti időszakot mutatja be, s 1802-ben Bécsben jelenik meg *'Novae ephemerides...'* címmel.
- Megjelenik Pesten Nil Rosén munkájának Dombó Sámuel által magyar fordított kiadása *'Orvosi tanítás a gyermekek nyavalyáiknak megismerésekről és orvoslásokról'* címmel.
- Megjelenik Bécsben M. J. Linden *'A sáros, egészségtelen s haszonvehetetlen vizek jobbitásáról s ihatóvá tételéről'* c. magyarra fordított német nyelvű munkája.
- Megjelenik Bécsben postumus kiadványként Trnka Vencel *'Historia haemorrhoidorum omnis aevi observata medica continens'* c. háromkötetes munkájának első kötete, melyet Schraud Ferenc rendezett sajtó alá. A 2 és 3. kötet 1795-ben jelenik meg.

az év folyamán:

- Felszólítják a megyei physicosokat, hogy az ország természeti ritkaságait (ásványokat, növényeket, állatokat) gyűjtsék, s adják át a pesti egyetemnek.
- Átadják rendeltetésének a bajai városi kórházat.
- Megjelenik Pesten Schraud Ferenc *'Aphorismi de politia medica'* című munkája, amelyet az egészségügyi rendszet első hazai tankönyvének tekintünk, bár csak egy szerény kompendiumról van szó. A mű részletesen tárgyalja a császármetszés elméletét és indikációit is.
- Megjelenik Pozsonyban Weszprémi István *'Az öt magyar országai elmélkedéseknek tóldalékja avagy hatodik elmélkedés. A magyar országai régi orvos doctorokról'* c. orvostörténeti írása.

- Megjelenik Újvidéken Felső Pulyai Büky József *'Hivatalbeli oktatás a pestis alkalmatosságával'* c. munkája.
- Megjelenik Pesten Tolnay Sándor állatorvos professzor munkája, a *'Barmokat orvosló-könyv'*.

1796

nov. 12. Az országgyűlés nádorrá választja József főherceget, aki a magyar tudomány neves támogatója is lesz.

az év folyamán:

- Megalapítják az Irgalmas-rend pécsi és szakolcai kórházát. A pécsi volt az első olyan polgári kórház, amelyet az irgalmas barátok működtettek.
- Megalapítják a Szent Rókus Kórházat, amelynek átadására 1798. máj. 24-én kerül sor (az intézmény akkori megnevezése: Pesti Polgári Köz-Ispotály). Elődje a Bürgerspítal volt, amelyik az egyetem Pestre helyezésétől kezdődően segítette az oktatást. Az 1798-ban megnyílt kórház 207 beteg befogadására lett alkalmas (ezt megelőzően az ország legnagyobb kórháza az 1660-as évek végén Szelepcsényi György esztergomi érsek, prímás támogatásával az irgalmasok vezette 100 ágyas pozsonyi kórház volt).
- Megjelenik Budán Vályi András *'Magyar Országának leírása'* c. lexikonának első kötete (a záró, negyedik kötet 1799-ben).

1797

az év folyamán:

- Egy kisebb kórházat rendez be Kőszegen Babits Mihály seborvos, a költő dédapja.
- Robert Townson Londonban megjelent, magyarországi utazásairól írt nagy monográfiájában számos közegészségügyi kérdést is tárgyal: *'Travels in Hungary, with a short account of Vienna in the year 1793'*.

1798

az év folyamán:

- Megkezdzi működését az óbudai izraelita kórház.
- Megjelenik Pesten Schwartner Márton statisztikai összefoglaló munkája *'Statistik des Königreichs Ungarn'* címmel, benne az egészségügyre vonatkozó adatokkal.
- Veszelszki Antal – Mathiolus klasszikus művének alapján – a gyógynövényeket is tárgyaló nagy kézikönyvet állított össze, amely Pesten jelenik meg: *'A növény-plánták országából való erdei és mezei gyűjtemény vagyis fa és fűszeres könyv, mellyben azoknak deák és oláh neveik, külső, belső és közhasznaiikkal egyetemben Mathiolusból s más több fa- és fűvészirókból a közrendű hazafiak kedvéért szálanként egybeszedettek'*.
- Megjelenik Pesten Ch. W. Hufeland *'Makrobiotiká'*-jának Kováts Mihály által magyarra fordított, a hazai viszonyokra szabott kiadása *'Az emberi élet meghosszabbításának mestersége'* címmel, a kötetben sok más mellett szó esik a helyszínen alkalmazható lélegeztetésről, mint

életmentő eljárásról. A munka 2. kiadása 1799-ben, 3. bővített kiadása 1825-ben került ki a sajtó alól; 1798-ban rövidített formában Kolozsvárott is kiadják *'Az emberi élet hosszabbításának mesterségéről írott bővebb munkájának rövid foglalata'* címmel.

- Megjelenik Pesten Kováts Mihály elsősegélynyújtásról szóló táblája (plakátja) *'Szükségben-való és segedelem-tábla a vízbe-fultt, meg-fagyott, felakasztatott-emberekre, és a holtan születni látzott kisdedekre nézve'* címmel.

1799

az év folyamán:

- Megjelenik Budán Chenot Ádám *'Historia pestis Transylvaniae annorum 1770–1771'* c. kötete az 1770–71-es erdélyi pestisjárványról (a munkát Chenot halála után Schraud Ferenc adta ki; Schraud fontos szerepet vállalt a szerémségi pestisjárvány leküzdésében is, s ezért őt „Az összes örökös császári királyi tartományok pestis főorvosa” címmel ruházták fel).
- Megjelenik Sopronban Kiss József *'Emlékeztetés a himlő-beoltásának hasznára, az önnön magzatjokat igazán szerető szülőknek vigasztalására'* c. munkája.
- Megjelenik Pozsonyban Wesszprémi István tanulmánya *'Az Egészségnek fenntartására, és a hosszú Életnek megnyerésére tartozó Regulák'* címmel a *'Pannoniae Luctus'* c. könyve második kiadásában.

1800

az év folyamán:

- Megjelenik Kolozsvárott Nyulas Ferenc háromkötetes kémiai-orvosi munkája *'Az erdélyi országi orvosvizeknek bontásáról közönségesen'*, amely egyben az első nagy magyar nyelvű analitikai kémiai munka.
- Bene Ferenc a variolációt igyekszik népszerűsíteni *'A himlő veszedelmei ellen való oktatás'* c. könyvével, amely 1801-ben újra megjelenik. Jenner azonban 1798-ban nyomtatásban is közlésezi felfedezését a variolációt felváltó vakcinációról, s erről az új módszerről a bécsi *'Magyar Kurir'*-ban Decsy Sámuel 1800. szept. 5-én közöl híradást.

1801

febr. 10. A Helytartótanács az 1801. évi 2573. számú rendelettel kötelez minden várost és minden járást, hogy 1802-től kezdődően minden esztendőben egy-egy kovácsot küldjenek fel a pesti baromvosi iskolába, ahol őt az alapvető állatgyógyászati teendőkre kiképezik; ezt követően céhbeli kovácsmester csak az lehet, aki ezen a továbbképzésen részt vesz.

az év folyamán:

- Megnyílik a szekszárdi kórház, melyet négy év múlva őfelsége tiszteletére „Ferenc Ispotály”-nak neveztek el, amelynek 1817-ben Babits Mihály – a költő dédapja – lett a főorvosa; 1824-től alapítványi kórházként működött, 1859-től közkórház.

- A pesti Orvosi Kar kezelésében hatágyas szemkórházat hoznak létre, amely azonban nem tudta kielégíteni az igényeket. A magánorvosok közül Koritáry György 1802-től Pesten rendel, s négy beteg elhelyezésére vállalkozik (ő 1806-tól Oroszországban működik). Csak 1817-ben nyílik meg jótékonyági céllal egy vakokat ellátó ispotály.
- Megkezdődik az országban a himlőoltás Jenner módszere szerint, amikor is a variolizálást felváltja a vakcinálás (a tehén latinul: vacca, Jenner pedig a tehénhimlő hólyagjaiból veszi az oltáshoz szükséges alapanyagát). Ápr. 14-én Sopronban Hell Nepomuk János és Pellegrini József „tehénhimlő-matériával” oltanak, májusban a Felvidéken Schönbauer Mihály orvos végez oltást, amelyről a pozsonyi 'Pressburger Zeitung' 1801. jún. 9-én be is számol; hamarosan hírt adnak arról, hogy Széchényi Ferenc háziorvosa, Kiss József is megkezdte az oltásokat; júliustól a pozsonyi városi orvos, Huszty Zakariás Teofil kezdi meg a gyermekek beoltását, szintén Jenner módszere szerint tehénhimlő-nyirokkal; Komáromban Nagy Sándor Sámuel doktor augusztustól kezdődően olt, s ad erről közre egy kis ismeretterjesztő füzetet is 'Az oltalmazó himlőről' címmel.
- Megjelenik Budán Rácz Sámuel 'Orvosi praxis' c. kötete, amely Anton Störck munkájának magyar fordítása.
- Megjelenik Nagyszébenben és Kolozsvárott Benedeki Egyedi János munkája 'Falusi emberek patikája, a falun lakó minden keresztyén valláson lévő tisztelendő papokhoz. Mellyben a falusi embereknek legnevezetesebb nyavalyáinak orvoslások irattak meg' címmel.
- Megjelenik Komáromban Seth Jánosnak, Komárom megye physicusának német nyelvű munkája 'Versuch über die Blattern' címmel.
- Az akkor Kolozsvárott dühöngő skarlátjárványról jelenik meg (Kolozsvárott) Pataki Sámuel (secundus) írása 'A mostani uralkodó scárlát forró hideglelés és torokfájásra nézve szükséges jegyzések a falusiak számokra' címmel.

1802

aug. 15. Vácott – 334 adakozó jóvoltából – létrejön az Országos Királyi Siketnéma Intézet, amelynek tervezetét Cházár András dolgozza ki, de az intézetet már nem ő vezeti, hanem első igazgatója Simon Antal. Második igazgatója (1808-tól) Schwartzter Antal lesz.

az év folyamán:

- Veza Gábor 1799-ben bekövetkezett halála után az országos főorvos Schraud Ferenc. Ebben az évben a Helytartótanács újra szabályozza az országos főorvos hatáskörét (ő volt az orvosi ügyek főfelügyelője, a kegyes alapítványokat kezelő bizottság elnöke, a pest-budai kórházak felügyelője, az ország egész egészségügyi személyzetének ellenőrzője). A főorvos köteles volt a legfelsőbb udvari hivatal számára éves jelentéseket készíteni az egészségügy helyzetéről és a népesedés alakulásáról. 1803-tól a kiadásra szánt orvosi könyveket szintén az országos főorvos ellenőrzi; 1808-tól a Helytartótanács ülésein ő referál az orvosi kérdésekről. Erdélynek, Horvátországnak, a temesi és máramarosi kamarának, a 17 szepesi városnak, a ráckevei kincstári uradalomnak, a körmöci és a besztercei bányakamarának, a verseci bánságnak, a fiumei főkormányzéseknek, a Budán székelő cs. kir. Hadifőkormányynak, a tótországi, szerémségi, temesvári és bánsági hadifőkormányoknak, valamint a Palatinus mellett Budán táborozó nemesi őrségnek külön-külön volt protomedicusa. Schraud Ferencet az országos főorvosi poszton 1806-ban Pfisterer András követte.

- Kinevezik az első országos szemészorvost (proto-oculista Regni), Stáhly Györgyöt. A szemészetet az egész országban felügyelő szakember hivatala (rövid megszakítással öt évtizeden át áll fenn, a hivatalt neves szemészek, köztük Szabó János, Lippay Gáspár, Kanka Károly töltik be).
- Miskolcon létrejön a Chevra Kadisa által alapított kórház.
- Pozsonyban létrejön az irgalmasrendiek kezelésében a nagy kórház mellett egy ún. lábadozó ház.
- A himlőoltáshoz kapcsolódóan több mű is megjelenik: Bécsben Váradi Sámuel *'A tehén himlő, avagy a vakcina természetének és terjesztése módjának rövid előadása'* c. munkája; Kolozsváron Nyulas Ferenc *'Kolosvári tehén himlő'* c. munkája;² Székesfehérvárott Balogh István palotai ev. lelkész *'Az oltalmazó himlő dicséretéről'* c. munkája; Pesten Bene Ferenc *'Rövid oktatás a mentő himlőnek eredetéről, természetéről és beoltásáról'* (a kötetben Bene 43 olyan magyar orvost említ, akik már kísérleteztek a Jenner-féle himlőoltással, műve 1817-ig három kiadást ér meg); Pozsonyban Kolbány Pál városi tiszti orvos *'Einleitung zu einer vollständigen Abhandlung über die Kuhpocken, das wahre Schutzmittel gegen Blattern-Ansteckung'* c. munkája.
- Megjelenik Budán Schraud Ferenc háromkötetes munkája az 1795–1796-os szerémségi pestisjárványról (*'Historia Pestis Sirmiensis annorum 1795 et 1796'*), valamint Pesten a törvényszéki orvostan tananyaga, az *'Elementa medicinae forensis'*.
- Megjelenik Haiszler György orvosi munkája a gyógyítás átfogó ismeretanyagáról, 3. kötete 1837-ben jelenik meg.
- Megjelenik Győrben Zsoldos János kötete, az első magyar nőgyógyászati könyv *'Aszszony orvos'* címmel, amely e szakma értékes összefoglalója, egyben a bábák munkáját segítő szakkönyv. (Valószínűleg ő alkalmazta először a hazai magyar nyelvű szakirodalomban a „vérkeringés” és a „járvány” kifejezést.)
- Megjelenik Pesten A. Ch. Struve *'A gyenge élet meg-hosszabbításának és a gyógyíthatatlan nyavalyák húzásának a mestersége...'* c. munkája, melyet *'...a tehén-kilisekről való tanítással, s sok tudósok értelmeivel meg-bővítette Kováts Mihály'*.
- Megjelenik Pozsonyban Öri Fábrián László fordításában *'Az anyákhoz való jó tanátsa Hufelandnak a gyermekek testi neveléseknek nevezetesebb pontjairól az ő életeknek első esztendejekben...'* c. kötet, amelynek alapjául Ch. W. Hufeland műve szolgált.
- Megjelenik Bécsben Kitaibel Pál – Waldstein Ferenc Ádámmal együtt közreadott – háromkötetes munkájának első kötete Magyarország ritka növényeiről, köztük a gyógynövényekről *'Descriptiones et icones plantarum rariorum Hungaria'* címmel, amely az egyik legértékesebb botanikai kézikönyvünk (a 2. kötet 1805-ben, a 3. kötet 1812-ben jelenik meg).

1803

az év folyamán:

- Az 1803/04-es tanévtől kezdve az Orvosi Karon a sebészet és szülészeti közös tanszékéből kiválik a sebészet, amely önállósul, helyét a szemészet veszi át (az 1811/12-es tanévben önállósul a szülészeti és a szemészet).
- Rendelet kötelezi a fürdőkben működő borbélyokat az elsősegélynyújtásra.

² Több kiadványban Nyulas művének főcímét – tévesen – „Kolosvári mentő himlő”-ként jegyzik.

- Megnyílik a zágrábi irgalmasrendi kórház, amelyet 1860 és 1880 között Horvátország nagy közkórházává bővítenek.
- Megjelenik Kassán az első magyar nyelvű orvosi folyóirat, az 'Orvosi és Gazdasági Tudósítások' Sándorfi József szerkesztésében. Csak három száma látott napvilágot.
- William Hunter kétkötetes utazási naplójában (*'Travels through France, Turkey, and Hungary to Vienna in 1792. To which are added several toms in Hungary in 1799 and 1800.'*) közegészségügyi kérdéseket is tárgyal.

1804

márc. 13. Schraud Ferenc országos főorvos az 5524. sz. helytartótanácsi rendelettel „az óvhimlő oltványozását” az egész országban bevezeti. (Az oltóanyag gyűjtésére több főállomást is kijelölnek, ilyenek Pest-Buda, Kassa, Gyula, Pozsony, Zágráb.)

júl. 31. Az Osztrák Monarchia összes kikötőjére nézve 1774. ápr. 25-én kiadott állati és egészségügyi rendelvény Magyarországon ekkor tétetett közzé.

az év folyamán:

- Magyar nyelven is kiadják Neustädter Mihály Gottliebnek, Erdélyország főorvosának 1802-es művét a himlőoltásról.
- Megjelenik Budán Muskatirovics János *'Rövid gondolatok azon módok eránt, mellyek szerént kedves Magyar Hazánkat jóféle hússal és hallal állandóan lehetne segiteni; s a húsnak fogyasztását, következő képen a bécsúszott drágaságot távoztatni'* c. munkája.
- Megjelenik Lőcsén Marikovszky Györgynek *'... a tehén vagy mentő-himlőnek kiterjesztését tárgyazó...*' kis kötete. A munka 1814-ben ismét megjelenik Lőcsén magyarul, s szlovákul is.
- Megjelenik Pozsonyban és Pesten Tolnay Sándor *'A Lovak külső szép, vagy rút termetek, s hibái Meg-esméréséről, és azoknak belső, s külső betegségek Orvoslásáról'* c. könyve. (1816-ban újra kiadják).

1805

máj. 14. A törvényhatósági főorvosok kötelesek a területeikhez tartozó ásványvizekről pontos kimutatást készíteni, utóbbiakat összesítik és kötetbe foglalják.

az év folyamán:

- Létrejön a pesti izraelita hitközség alapítványi közkórháza, többször is áthelyezték, 1841-ben kapott új épületet, a Szabolcs utcai kórházépületek 1889-ben létesültek.
- Megjelenik Bécsben Váradi Sámuel *'Gondviselés az egészséges és gyenge szemekre...*' című munkája, amely Georg Baer bécsi szemorvos könyvének magyar változata.
- Megjelenik Vácott Peterka József Sebestyénnek az egészségügyi igazgatás joganyagát áttekintő munkája *'A fels. kir. magyar helytatói tanácsnak rendelésein épült közönséges egészséget tárgyazó rendszabásai'* címmel, amelyet később Zsoldos János, majd Linzbauer Xavér Ferenc tett teljesebbé.
- Megjelenik Pozsonyban Falusi Mihály *'Okos gyermek nevelés példája a köznép használatára, melyben rövideden előadatik, miképpen kell a gyermekeket születésük napjától fogva mind testi, mind erkölcsi tulajdonságaikra nézve hasznosan és okosan nevelni'* c. kötete.

- Megjelenik Pozsonyban és Pesten a *'Néma orvos, az-az együgyű és hasznos házi könyvetske; melly a falusi tselédes gazdáknak, s gazdaaszonyoknak, és orvosok nélkül szükölködő betegeskedőknek segedelmekre és vígasztalásokra irattatott S** E** által'* c. kiadvány (később újra kiadják).

1806

nov. 4. Az uralkodó, I. Ferenc kiadja a II. Ratio Educationist, amely az egyetemnek teljes autonómiát ad (ekkor indul meg a sebészi tanfolyam keretében a fogászat tanítása).

az év folyamán:

- Schraud Ferenc országos főorvos utóda Pfisterer András, akit 1825-ben Lenhossék Mihály követ.
- Erdély kir. főorvosa, protomedicusa Nyulas Ferenc, akit ezen a poszton 1809-ben Incseli Szóts András követ.
- Rumbach Sebestyén pesti tisztiorvos vasas gyógyfürdőt (tisztasági fürdőt) létesített a Városliget melletti homokos területen, ez az első ilyen intézmény Pesten.
- Pápán zsidó kórházat alapítanak.
- Megjelenik Pesten Horváth Sámuel *'Rövid oktatás, miképen kellessen magunkat a pestis ellen védelmezni, és a pestisben levő betegeket orvosolni'* c. munkája.
- Megjelenik Pesten A. Ch. Struve *'Az egészség barátja az öregségben, avagy arra való oktatás, mint lehessen megtartani az egészséget, az életet meghosszabbítani s vigan tölteni az öregségben'* c. munkája, Bérczy János fordításában.

1807

az év folyamán:

- Pozsonyban megnyílik az evangélikusok alapította kórház.
- Bene Ferenc könyvet ír az orvosi rendészetről (*'Elementa politiae medicinae'*), a munka Budán jelenik meg.

1808

az év folyamán:

- Az 1808. évi II. törvénycikk a nemesi fölkelésről szól, s ebben kimondják, hogy a személyes kötelezettség alól felmentik a törvényhatósági szolgálatban álló orvosokat és sebészeket.
- Az Orvosi Karon az orvos-sebészi tanfolyamot öt évre emelik, az alsóbbrendű sebészek tanulmányi ideje két év marad, amelyet 1816-ban három évre emelnek.
- Megnyitják a budai kegyes-rendi kórházat.
- Megjelenik Pesten Bossányi Endre munkája *'Közönséges népoktatás a természetes emberhimlőnek tulajdonságairól és a mentő- vagy tehén-himlőnek jeles hasznáról'* címmel.
- Megjelenik Bécsben Márton József fordításában G. Sick *'A juhimlőről és ennek Béoltásáról'* c. munkája.

1809

jan. 3. Jutalmat ajánlanak fel a külföldről érkezett gyógyszerek kiváltását szolgáló magyar gyógyszeranyagok kifejlesztésére.

az év folyamán:

- Erdély kir. főorvosa (protomedicusa) Incseli Szóts András, akit ezen a poszton 1812-ben Pataki Sámuel (tertius) követ.
- Megalakul a Budapesti Gyógyszerész Testület, amely szorgalmazza a központi és a vidéki gyógyszerészeti testületek felállítását (ennek ellenére az Országos Gyógyszerész Egylet csak 1872-ben jön létre).
- Az 1750-ben megnyílt győri Szentháromság Kórház élére ekkor neveznek ki elsőként „medicinae” doktort, Karpff Antal városi főorvos személyében (az intézmény jogutóda a Petz Aladár Megyei Oktató Kórház).
- Megjelenik Pesten Fr. Pilger kapitány könyve *'A Marha Tartásról; Mellyben megírja: I. Hogy kelljen Marhákat válasszani, vásárolni, és szaporítani, II. Azokat táplálni, tartani, és nemesíteni, III. Óltalmazni, Betegségeket megismerni, elhárítani, és megjavítani'*; a kötetet a tanulók és a gazdák számára Deáki Filep Sámuel fordítja le németből magyarra.

1810

ápr. 10. A megyék számára kiadott 6194. sz. helytartótanácsi rendelet kimondja, hogy az orvosok számára az Oroszországba történő kivándorlás megtiltatik. (Az orosz kormány az Osztrák Birodalomból igyekezett minél több orvost elcsábítani.)

aug. 3. Felkérlik a tisztiorvosokat és gyógyszerészeket, hogy szorgalmazzák a gyógynövények termesztését saját településükön. Az ehhez szükséges magvakat biztosítják.

okt. 16. A kétéves sebészi tanfolyamot megszüntetik, a tanulmányi időt három évre növelik, s ezzel a sebészképzés színvonalát emelik.

az év folyamán:

- Eckstein Ferenc az 1809. évi nemesi felkelő sereg egészségügyi vezetője (protomedicus insurrectionalis) jelentést ad ki Budán a korábbi hónapokban tapasztalt kiütéses tífusról és vérhasról.
- Megjelenik Pesten M. P. Tissot *'A tanuló és beteges emberekhez való tudósítása, tudniillik, hogy miképpen kellessék az egészségnek fenntartására és visszaállítására vigyázni'* című munkája, amelyet németből magyarra Peterka József Sebestyén fordít.

1811

júl. 5. Megtiltják a gyógyszerekkel történő házalást.

az év folyamán:

- Kolbány Pál leírja az 1809–1810-ben Pozsonyban és környékén tapasztalt tífuszt, a Pozsonyban megjelent német nyelvű, *'Bemerkungen über den ansteckenden Typhus der im Jahre 1809-10 in Pressburg herrschte'* c. munkájában.

- Megjelenik Budán Bene Ferenc törvényszéki orvosi tankönyve *'Elementa medicinae forensis'* címmel.

1812

nov. 6. Megismétlik az 1805. máj. 14-i felhívást, kiegészítvén azzal, hogy a teljes anyagról Kitaibel Pál professzor könyvet fog összeállítani. (1820. máj. 23-án, Kitaibel halála után a munka befejezésére Schuster János kap felkérést. Munkájának eredményeként 1829-re készült el a kétkötetes *'Hydrographica'* című munka.)

az év folyamán:

- Erdély kir. főorvosa, protomedicusa Pataki Sámuel (tertius), aki 1824-ig tölti be ezt a hivatalt, utódát csak 1827-ben nevezik ki.
- Pfisterer András országos főorvos hatósági feladatként írja elő a himlőoltások végzését, ezt a következő évben királyi dekrétum (28769. sz. helytartótanácsi rendelet) teszi kötelezővé. (Közreadják az oltást végző orvosok és sebészek díjazására vonatkozó szabályzatot is; ezzel egyidőben megtiltják a valódi emberi himlővel történő oltást, vagyis az inoculatiót.)
- Marosvásárhelyen közadakozásból létrejön az első erdélyi polgári kórház, amelynek első igazgatója Szotyori József.
- Megjelenik Pesten Molnár János *'Bévezetés a siketnéma oktatásmódba, a szerént a mint azt Párisbann de l'Epée apátúr előadta. A vátzi királyi magyar siketnéma intézetről szóló tudósítással'* c. kötete.
- A sebész-tanfolyam hallgatói számára Bene Ferenc megírja *'Az orvosi tudománynak rövid rajzolatja'* című kétkötetes munkáját, amely német nyelven is megjelenik, 1. köt.: physiologia, hygeologia (1812), 2. köt.: pathologia generalis, therapia generalis; materia medica (1813).

1813

nov. 26. Az erdélyi Commissio külön utasítást ad ki Erdélyre a pestis elleni védekezésre vonatkozóan.

az év folyamán:

- A fogászoknak az Orvosi Karon a kétéves alsó sebészi tanfolyam elvégzését kell igazolniuk a szigorlatra bocsátáshoz; szigorítják a bábák tananyagát, s bevezetik számukra a kötelező gyakorlatot.
- Chenot Ádám 1785-ös pestis-szabályzatát követően új erdélyi pestis-rendelet kerül kibocsátásra.
- Diószegi Sámuel Debrecenben megjelent, gyógynövényeket bemutató kötete Fazekas Mihállyal együtt írt fűvészkönyvének folytatása, címe: *'Orvosi fűvész-könyv, mint a magyar fűvész-könyv praktika része. A fűvészek és nem fűvészek számokra készült, és közhasznavehetővé tétetett'*.

1814

az év folyamán:

- Megjelenik Pozsonyban és Pesten Tanárky Mihály fordításában M. Klein *'Magyarország természeti ritkaságai'* c. munkája.
- Megjelenik Győrben Zsoldos János *'Diaetika vagy az egészséget fenntartó, és a betegségtől tartóztató rendszabások'* c. összeállítása, mely 2. kiadásban 1818-ban jelenik meg Pesten. A kötet Pápai Páriz Ferenc és Mátyus István munkája méltó folytatásának tekinthető. Ebben a témában 1818-ban két verses formájú feldolgozás is készül az iskolák számára. A kötet külön érdekessége, hogy szigorú higiéniai rendszabályok betartását javasolja a bábák számára, köztük a szülés előtti lúgus, majd szappanos vízzel történő kézmosást, fertőtlenítést. Az általa 1816-ban Pápán alapított női kórházban (Asszony Ispotályi Intézet) ezeket a szabályokat szigorúan be is tartatja. Mindez négy évtizeddel Semmelweis fellépte előtt történt.
- Megjelenik Pesten Peterka József Sebestyénnek a *'A bábamesterséget tárgyzó katechismus, azaz: kérdések és feleletekbe foglalt oktatás, az együgyűbb és falusi bábaasszonyoknak, nemkülönbén minden renden levő asszonyságoknak és falusi bábáskodó seborvosoknak a számára'* című nagy munkája.
- Megjelenik Miskolcon a Borsod vármegye által kidolgoztatott rendszabás és utasítás *'A tehénhimlő beoltása terjesztésének elővitelére a felsőbb rendelések hagyományához képest a megyebéli tisztviselők, orvosok, szülők és a városok s helységek előljárai számára'* címmel, melyet Palóczy László jegyzett le.
- Megjelenik Székesfehérvárott Molnár Jánosnak, Fejér vármegye főorvosa kétkötetes munkájának első kötete *'Orvosi törvény'* címmel (a 2. kötet 1818-as), benne egészségvédelmi, államorvostani és az egészségügyi felvilágosítást szolgáló megállapításokkal.

1815

az év folyamán:

- A Helytartótanács kötelezővé teszi az Orvosi Karon a védhimlőoltás gyakorlatának tanítását.
- A bujakór elleni védekezésre külön intézeteket állítanak fel.
- Megnyílik Budán az Irgalmasok kórháza, s ehhez tartozik a Császár-fürdő is.
- Kecskeméten ispotály nyílik Czollner Mihály és felesége jóvoltából.
- Sándor István alapítványt létesít elhagyott gyermekek támogatására.
- Megjelenik Pesten Fejér Antal *'A józan életnek némelly réguláji'* című munkájának 2. kiadása (az első kiadás még 1767-ben került ki a sajtó alól).
- Megjelenik Budán Schuster János *'Terminologia botanica'* című munkája.

1816

jan. 23. A sebészképzőkbe csak gimnáziumokat végzetteket vehetnek fel.

jan. 25. A Monarchia valamennyi tartományára nézve teljes viszonyosság mondatik ki a külföldön kórházi ápolásra szorulóknak költségtérítéséről.

az év folyamán:

- A Helytartótanács elrendeli, hogy a pesti Orvosi Karon csak külső tagot lehet dékánná választani (az első kültagból választott orvos kari dékán az 1816/17-es tanévben Budavár főorvosa, Palkovics András).
- Az 1816/17-es tanévben önállósul az államorvostan tanszéke, amelynek két egysége a törvényszéki orvostan és az orvosi rendészet.
- Külön utasítás adatik ki a pestis elleni védekezésre.
- Megjelenik Pesten Pucz Antal katolikus pap *'Értekezés a ragadó nyavalyákról, azoktól való őrizkedéstől és mindjárt az elragadás után való bánásmódjáról'* című munkája.
- Az éhínség leküzdését segítő adja ki Miskolcon Rác Zsuzsanna a következő kötetet: *'Búza szükségben felsegítő jegyzések'*.
- Fáy András a Pesten megjelenő *'Próbatétel a mai nevelés két nevezetes hibáiról'* című művében szorgalmazza az iskolai testnevelés bevezetését.
- Megjelenik Pesten Lenhossék Mihály *'Physiologia medicinalis'* című munkája; 1–2. köt.: *Physiologiae generalis* (1816); 3–5. köt.: *Physiologiae specialis* (1816–1818).

1817

jún. 21. Létrejön a Pesti Jótékony Nőegylet és József nádor harmadik felesége, Mária Dorottya jóvoltából a Pesti Vakokat Tárgyázó Ispotály (a Hályogosok Kórháza), amelynek működéséről 1819-ben Cseresnyés Sándor, a későbbi Veszprém megyei tiszti főorvos számol be *'A pesti és budai méltgs aszszony-egyesület vakokat tárgyázó ispotályában tett két esztendei (1817–18) nevezetesebb szemorvoslásokról; a szemalkatnak rövid leírásával együtt'* címmel Bécsben megjelenő munkában. Az ispotály szemorvosa Tóthpápai János. Az intézet később megszűnik, majd 1866-ban újjáalakul.

az év folyamán:

- Az Orvosi Karra való felvételhez a továbbiakban hároméves bölcsészeti tanfolyam elvégzése szükséges.
- Egger Vilmos, az első Magyarországra jött hivatásos tornatanító – többek támogatásával – megszervezi az első Nyilvános Torna Gyakordát.
- Megindul a 'Tudományos Gyűjtemény' c. folyóirat, amely orvosi-egészségügyi cikkeket is közöl. Összesen 25 évfolyama jelenik meg. Első évfolyamában Forgó György, Pest vármegye főorvosa az éhínség javítása érdekében cikket ír *'Rendkívül való szükség idején miből készíthetni kenyeret hazánkban a közönségesen szokásban lévő gabona fajokon kívül'* címmel, valamint megjelenik Peterka József Sebestyénnek a veszettségről szóló értékes orvosi munkája *'A hydrophobiáról, azaz: a veszettségről való elmékedések'* címmel.
- Megjelenik Pesten Schordann Zsigmondnak a köznépi orvoslásról szóló latin nyelvű disszertációja, amelyet 17 évvel később – immár egyetemi tanárként – bővített és átdolgozott változatban ismét megjelentet.
- Megjelenik Pesten Fodor Andrásnak, Hunyad vármegye főorvosának *'Szülést segítő tudomány és mesterség'* c. kétkötetes munkája.
- Megjelenik Budán May József *'Első esméretek a siket némák számára'* című munkája, Schwartz Antal átdolgozásában (1823-ban újra kiadják), s ugyanabban az évben megírja *'Magyar nyelvtanító könyv a siketnémák számára'* című háromrészes kötetét.

1818

az év folyamán:

- Kolozsvárott megnyílik a Karolina-kórház, amely 1831-ben sebészeti osztállyal bővül.
- Megjelenik Budán Szathmáry Józsefnek a tehénhimlő oktatásáról szóló munkája *'A tehénhimlő oltásról való rövid értekezés, leginkább a közrendűek megvilágosítására intézve'* címmel.
- Megjelenik Pesten Kováts Mihály *'Állati mágnesség mérő serpenyűje'* című kétkötetes munkája az állati magnetizmussal történő gyógykezelésről, amely K. Eschenmayer művének magyar fordítása.
- Zsoldos János diaetetikájának a református iskolák számára készített verses változata kora sikerkönyve lett: *'Az egészség fentartásáról való rendszabások (diaetetika). Az oskolások számára versekbe foglalva Fodor Gerzson'*.

1819

az év folyamán:

- Megjelenik Győrben Zsoldos Jánosnak az 1656 és 1818 között alkotott helytartótanácsi és cs. kir. udvari egészségügyi rendelkezésekről készített gyűjteménye latin nyelven (*'Constituta rei sanitatis in Hungaria partibusque adnexis, ab anno 1656–1818'*), amelyet a Linzbauer-féle gyűjtemény előfutárának tekintünk. Ez volt az első magyarországi retrospektív egészségügyi jogszabálygyűjtemény.

1820

aug. 8. A 20178 sz. helytartótanácsi rendelet elrendeli a bujakórosoknak a kincstár terhére történő kezelését.

az év folyamán:

- A Királyi Magyarország területén 254 gyógyszertár van.
- Lenhossék Mihály Ignác Budán kiadja *'Útmutatás az emberi holttest törvényes orvosi vizsgálására a magyarországi physikusok, orvos-doktorok és seborvosok számára'* megnevezésű rendelkezését.

1821

az év folyamán:

- Megjelenik Kassán M. P. Orfila francia nyelven írt alapműve – Schuster János német fordítását felhasználva – Szabó József fordításban *'A méreggel megégetettek és látszatos halálban lévők megmentése; a mérgek és hamisított borok ismertetése s a valóságos halálnak a látszatos haláltól való megkülönböztetésére szolgáló eszközökkel együtt'* címmel (új kiadása 1846-ban jelenik meg Budán Rózsay József fordításában).

1822

szept. 10. A szabadalmaztatott gyógyászati készítmények és a szabadalmaztatott élelmiszerek felülvizsgálatára helytartótanácsi engedélyt kap az Orvosi Kar.

nov. 1. A fiumei partvidék ismét a Magyar Korona fennhatósága alá kerül, s ekkor új egészségügyi intézkedéseket léptetnek életbe.

az év folyamán:

- Megnyílik az első orosházi kórház.
- Kováts Mihálynak két kötete is megjelenik Pesten, az egyik *'Értekezés a himlő kiirtásról'* címmel, a másik *'Rövid oktatás mit kell, és mit nem kell cselekedni falusi bábának a természeti szüléskor'* címmel.
- Megjelenik Pesten latin nyelven Fabini Frigyesnek egészségügyi rendészeti témában (a halottak eltemetéséről) írt orvosdoktori disszertációja *'Dissertatio politico-medica, de inhumatione mortuorum, quam'* címmel.
- Incze Mihály a Pesten megvédett orvosdoktori disszertációjában (*'Dissertatio inauguralis medico historica de nupera peste Coronensi in magno principatu Transylvaniae grassante'*) az 1814-es brassói pestisjárványt elemzi.

1823

az év folyamán:

- Fabini János Teofil jóvoltából megjelenik Pesten a XIX. század egyik legjelentősebb szemészeti munkája, a *'Doctrina de morbis oculorum. In usum auditorum suorum'*, amely 2. kiadásban 1831-ben jelenik meg, ugyanabban az évben olasz nyelven is kiadják, s tankönyv lesz Páduában és Páviában. (Magyar változata 1837-ben jelenik meg Vajnócz János fordításában.)
- Kozarics György magyar nyelvű orvosdoktori disszertációja Pesten jelenik meg *'Értekezés a veszettségről'* címmel. A Helytartótanács 1802-ben írta elő a települések számára a veszettségre vonatkozó adatok bejelentésének kötelezettségét. Ez a disszertáció volt az Orvosi Karon megvédett egyik legkorábbi magyar nyelvű értekezés.

1824

az év folyamán:

- A Helytartótanács 17408. sz. rendelete szabályozza a tanulatlan borbélyok egészségügyi működését.
- A Helytartótanács rendelkezése értelmében 'Védhimlőójtó intézet' létesül Pesten, Gebhardt Xavér Ferenc vezetésével, amely 1850-től a kormány rendeletével 'Központi Ójtóintézet' névvel működött és Magyarország orvosait védhimlőoltó-anyaggal látja el díjmentesen. Az intézményt 1863-tól Patrubány Gergely vezeti.
- Pesten megalapítják a Nemzeti Lövöldét, Kolozsvárott pedig megalapítják a Viadal Iskolát.

1825

az év folyamán:

- A Helytartótanács csoportokba sorolja a magyarországi gyógyfürdőket.
- Pfisterer András országos főorvos utóda Lenhossék Mihály, akit 1841-ben Stáhly Ignác követ.
- Az 1817-es alapítástól függetlenül országos gyűjtéssel Pozsonyban létrejön – József nádor támogatásával – Beitl Rafael szervezésében, a vakok másik intézete, amely 1827-től kezdve Pesten működik. 1842-re épületüket újjáépítik és Pesti Vakok Intézete néven folytatják működésüket. A vakok oktatásügyének legjelesebb művelője Mihályik Izidor, aki 1870-től vezeti az intézetet, s megírja e szakma első hazai kézikönyvét *'A vakokról'* címmel. A Vakok Intézete 1873-tól lesz országos intézet. Velük párhuzamosan 1898-ban létrejön Budapesten a Vakokat Gyámolító Országos Egylet.
- Létrehozzák a Pesti Nemzeti Vívó Intézetet, ahol 1838-tól az oktatás nyelve a magyar.
- Megjelenik Pesten Kamenszky István orvosdoktori disszertációja *'Orvosi értekezés a magyarországi levegő egészséges létéről általánosan'* címmel, amely az első orvosi-környezetvédelmi munkának tekinthető. A kötet felsorolja a népbetegségeket is, és foglalkozik az egészségnevelés kérdéskörével.

1826

febr. 20. A 6283. sz. helytartótanácsi rendelet szabályozza az orvosok és sebészek díjazását, ezt tekintjük az első magyar orvosi díjszabálynak (előzménye az 1770-es GNRS-ben a Birodalom egésze számára közreadott díjszabás), amely Lenhossék Mihály országos főorvos működésének egyik jelentős eredménye.

jún. – A 'Tudományos Gyűjtemény'-ben megjelenik Szotyori József publikációja (*'A hólyagos himlőről és vakcináról'*) a himlő-újraoltások szükségességéről.

okt. 30. A Helytartótanács megismétli korábbi intézkedését, amely a céhbeli kovácsmesterek számára előírja a baromorvosi ismeretek megszerzését. (Előzménye: 1801. febr. 10.)

az év folyamán:

- Brunsvik Teréz grófnő – édesanyja budai házában – létrehozza az ország első kiseddóvó intézetét.
- Pestre költözik Clair Ignác, aki először magán-testgyakorló iskolát, majd Nyilvános Tornaintézetet nyit, 1833-ban pedig megnyitja a Pesti Gimnasztikai Iskolát, ami később Pesti Testgyakorló Intézet néven működik tovább. (Az intézet 1839-ben részvénytársasággá alakul, a következő évtől kezdve igazgatói választmányába Széchenyi és Kossuth is bekerül; 1844-től az intézetben képzést szerzett szakemberek közül néhányan vidéken hoznak létre gimnasztikai intézeteket.)
- Felépül a pesti Nemzeti Lovagló Iskola és a Budai Polgári Lövész Egylet lövöldéje.
- Lenhossék Mihály Budán kiadja az első részletes hatósági óvórendszabályt a vörheny ellen, *'Observanda circa febrim scarlatinam'* címmel.

1827

az év folyamán:

- A 2072. sz. helytartótanácsi rendelet kötelezővé teszi a városi törvényhatóságok számára, hogy háromhavonként orvosok vizsgálják meg a városhoz tartozó „kéjelgő kósza nők”-et. (1835-től a helyi prostituáltakat betegség esetén kórházban kell ápolni, az 1840-es években a kéjnőket igazolvánnyal is ellátják.)
- A 29151. sz. helytartótanácsi rendelet kötelezi a halottkémekeket, hogy pontosan határozzák meg az elhunyt személyeknél a halál okát, s a leírásokat havonta adják át a városi physicusoknak. Az egyházi anyakönyvekbe az 1800-as évek elejétől kezdve vezetik be a halál okát leíró betegség megnevezését, különös tekintettel a járványok okozta halálokokra.
- Erdély kir. főorvosa (protomedicusa) Csíkmádéfalvi Ferenczi József, aki ezt a hivatalt 1836-ig tölti be, utódát 1838-ban nevezik ki.
- Felépül Kalocsán az aggok háza, amelyet később kórórával bővítenek (előzménye 1804-re vezethető vissza, alapítója Kollonich László érsek). 1849-ben Nádasdy Ferenc egy nagyobb kórház megépítésére alapítványt hoz létre, a kórház 1868-ban nyílik meg.
- Megjelenik Kolozsvárott Pethe Ferenc fordításában J. N. Rohlwes *'Baromorvos könyv'*-e.
- Megjelenik Pesten Gebhardt Xavér Ferenc *'Útmutatás az orvosi gyakorlásra, vagy bevezetés a beteg ágya mellett való orvosi tanításra'* c. munkája.
- Megjelenik Budán Szilasy János *'A nevelés tudománya'* című kétkötetes munkája, amelyben részletesen foglalkozik a testneveléssel is *'A testi erők mesterséges gyakorlásáról'* című fejezetben.

1828

az év folyamán:

- Megalapítják Schordann Zsigmond adományából az Orvosi Kar tanári könyvtárát, 1864-es katalógusuk már 6500 művet sorol fel. (Vezetői neves professzorok voltak: 1860-tól Margó Tivadar, 1861–65 között Semmelweis Ignác, 1866-tól 1891-ig Jendrassik Jenő, 1909-től 1919-ig Bókay Árpád, 1929-től 1945-ig Balogh Ernő).
- Megjelenik Pesten Kováts Mihály munkája *'Medicina forensis. Vagy: orvosi törvény tudomány, a táblabíró, bíró, ügyvédő, törvénytudó, törvénytanuló orvos, tanulóorvos uraknak számokra. Számos hazai példákkal megvilágosítva, némelly hazai tudós orvosoknak ditséretes emlékezetekkel megdíszesítve és tóldalék szótár'*-ral.
- Wagner Dániel kétkötetes orvosi fűvészkönyve Bécsben jelenik meg, amelyhez értékes növényatlasz is tartozik: *'Pharmaceutisch-medicinische Botanik...'* (a 2. kötet 1829-es).
- Megjelenik Pesten Gebhardt Xavér Ferenc *'A különös orvosi nyavalya és gyógytudomány alapvonatai'* című kétkötetes munkája, belgyógyászok és sebészek számára (a 2. kötet 1838-as).

1829

jan. 20. Az 1628. sz. helytartótanácsi rendelet szabályozza a törvényszéki orvosok által elvégzendő boncolásokat; a szabályzat önálló kiadványban is megjelenik Lenhossék Mihály közreműködésével *'Utmutatás az emberi holttest törvényes orvosi vizsgálására a magyarországi physikusok, orvos-doktorok és seborvosok számokra'* címmel; a boncolásokat a megyei physicus vagy a chirurgus végezhette.

az év folyamán:

- Megkezdzi működését a veszprémi kórház, Polgári Betegház elnevezéssel, 1842-től Városi Betegház.
- Felépül a szegedi kórház, amelyet Posonyi Ignác alapított 1800-ban. (Már 1829 előtt is fogadtak betegeket.)
- Létrejön Szombathelyen az emberbaráti egyesület kórháza.
- Megjelenik az első magyar nyelvű budai gyógyszerárszabás (korábban az 1745-ös Torkos-féle pozsonyi taxa közölt magyar nyelven gyógyszerárjegyzéket), címe: *'Taxa medicamentorum pro regno Hungariae et partibus eidem adnexis. – Gyógyszerek árszabása Magyarországra és hozzá kapcsolt tartományokra nézve. – Arzneien-Taxe für das Königreich Ungarn und die denselben einverleibten Provinzen'*. A budai taxa az osztrák gyógyszerkönyv magyar változata, amelynek közreadásában komoly szerepe volt Lenhossék Mihálynak. A kiadványban található „magyarított” kémiai szakkifejezéseket Schuster János alkotja meg a budai gyógyszerészek közreműködésével. A taxa a későbbi években többször is megjelenik, 1831-ben és 1838-ban függelékekkel is kiegészítetik. (Az első magyarországi szerkesztésű hivatalos magyar gyógyszerkönyv csak 1871-ben jelenhet meg.)
- Megjelenik Lenhossék Mihály országos főorvosnak a himlő elleni védőoltásokat összegző kötete *'Summa praeceptorum in administrando variolae vaccinae negotio per regnum Hungariae observandorum'* címmel.
- Megjelenik Pesten Csorba József *'Hygiastika vagyis orvosi oktatás, mit kell tenni az egészség fentartására és a betegség gyógyítására addig is, míg orvos érkezik'* c. munkája.
- Megjelenik Horvát József fordításában G. W. Becker német műve alapján a *'Tanácsadó az elhálás előtt, alatt s után...'* című munkája, amely elsősorban az egészséges nemi életéről szól.
- Megjelenik Horvát József műve L. Frank német szerző alapján *'Az orvos mint házi-barát'* címmel (a művet a következő évben újra kiadják).
- Megjelenik Pesten Fésüs Menyhért orvostudományi disszertációja *'Értekezés az ember testi neveléséről'* címmel, amely a csecsemők és gyermekek egészségre neveléséről szól. (A költő, Vörösmarty Mihály ír róla recenziót, dicsérve az értekezés szép magyar stílusát.)

1830

az év folyamán:

- Az 1830. évi VIII. törvénycikk értelmében az alsó fokú egészségügyi közigazgatás nyelve a magyar. 1841-től kezdve a Helytartótanács is magyarul levelezik a törvényhatóságokkal; a közoktatás nyelve 1843-tól magyar, de az Orvosi Karon továbbra is latin az oktatás nyelve, változás csak 1844-ban következik be.
- Grósz Frigyes saját költségén felállítja Nagyváradon a Szegény Vakok Intézetét.

- A Királyi Magyarország területén 330 gyógyszertár van.
- Az év végén Lenhossék Mihály országos főorvos 34092. sz. rendeletben utasítja az egészségre felügyelő hivatalokat, hogy tegyenek meg mindent a kolera behurcolásának megakadályozása érdekében: *'Utasítás az egészségre ügyelő hivataloknak... a cs. Orosz Birodalomban dühösködő járvány-epe-kórságnak (Cholera morbus) berontása elől bátorságba tétessenek...'*
- Megjelenik Pesten Horvát József L. Gölis német munkája alapján írt *'A testi gyermeknevelés megjobbítására szolgáló javallatok az első életszakaszokban, némelly makacs és hirtelen megülő betegségekől, ártalmas szokásoktól és visszaélésektől, és veszedelmes ruházatoktól védő intésekkel együtt. A kezdő anyák számára.'* c. kötete.
- Megjelenik Horvát József fordításában a J. Wendt-féle német mű alapján készült *'A bujakórság, vagyis Vénusi nyavalya, a maga egész kiterjedésében és minden formájában'* c. munkája, amely a nemi betegségek kórtanát tárgyalja.
- Mátyus István követőjeként Szotyori József is ír diietetikát: *'Diétetikai rövid kátékhézis melyet az erdélyországi reformatum méltgs fő-consistorium rendeléséből a városi alsóbb és falusi iskolák számára...'* A munka 1831-ben és 1832-ben is jelenik meg a tanítók és a szülők számára átdolgozott kiadásban; szerzője felszólal a dohányzás ellen, szól az elsősegélynyújtás ismeretei megtanításáról és a diietetikai rendszabályok betartásának fontosságáról. (Az 1. kiadás Kolozsvárott, a 2. és 3. Marosvásárhelyen jelenik meg.)
- Megjelenik Balogh József *'A praktikus orvos'* c. értekezése.
- Megjelenik Pesten Bugát Pálnak az egészségi ismeretekről szóló *'Éptan'*-a, amely az egészséges emberi élet megtartásához ad szakmai tanácsokat. A mű az orvostanhallgatóknak íródott.
- Megjelenik Bugát Pál és Horvát József fordításában Hahneman *'Organon'* c. műve, amelyet lényegében tilos lett volna közreadni (a homeopátia gyakorlatát csak az 1837. febr. 16-i királyi határozat engedélyezi). Ugyancsak 1830-ban Kováts Mihály gúnyiratot jelentet meg Pesten a homeopátia ellen *'Antiorganon, az az: orgonarosta. Similia similibus curantur. Paracelsi opera omnia. Genevae 1658. Paragrani tractatus, de astronomia. pag. 196. – Toldalék, az orgonarostához. – Brouissaisság, vagy: nadály-dühösség'* címmel, s ugyancsak a módszer ellen szólal fel 1835-ben Schoepf-Merei Ágoston is. Az 1831-es kolerajárvány idején a homeopáták aránylag jó eredményeket érnek el gyógymódjukkal, lásd erről: Bakody József *'Homeopathische Heilung der Cholera zu Raab in Ungarn im Jahre 1831'* c. írását.
- A Lutheritz könyve Kassán kiadott magyar fordításának nagy sikere volt akkoriban: *'Házi-Patika, vagy Szükségben segítő Orvosi Könyvetske, a' Nem Orvosok' számára. A külső és belső Nyavalyák legnyomosabb és a' valóságos tapasztalás által bém bizonyosodott Házi Orvosi Szerekek esméretére, kiválasztására és alkalmaztatására, vagy használására; az abban előforduló nyavalyáknak Betük szerint kidolgozott tökéletes Laistromával, és az azok ellen alkalmaztatandó Orvosi Szerekekkel együtt Dr. Lutheritz Károly Fridrik után fordította és mind a' Városokon, mind a' Falukon való használhatáshoz alkalmaztatta Szabó J.[ózsef]'*. A fordító Szabolcs megye physicus volt. (2. kiadása 1835-ben jelenik meg ugyanott.)
- Megjelenik Pesten Balásházy Jánosnak a nagyobb háziállatok nevezetesebb nyavalyáiról írott munkája.
- Megjelenik Pesten Trombitás Sámuel orvosdoktori disszertációja *'Értekezés az ásványos vizek használások módjáról'* címmel.

1831

az év folyamán:

- A budai vízmű ólomcsöveit öntöttvas csövekre cserélik ki.
- Kőszegi Mártony Károly bemutatja találmányát, a gázálcot (sűrített levegős légzőkészülék).
- Megindul az 'Orvosi Tár'.
- A Helytartótanács 12 kerületi tanácsadó orvost nevez ki a kolerajárvánnyal kapcsolatos teendők megtételére, s több kiadványt is közread: *'Előadás a napkeleti kolera vagy más valamely pestises nyavalya közelgésekor'*, *'Utasítás a ragadós pestis nyavalyáknál előforduló tisztítás módja felől'*. (Az 1831–32-es kolerajárványt követően 1835–37-ben, 1848–49-ben, 1854–55-ben, 1866-ban és 1872–73-ban szintén nagy kolerajárvány volt az országban.)
- Megjelenik Lenhossék Mihály országos főorvos *'Rövid észrevételek a keletindiai choléráról'* c. munkája (ő irányítja a kolera elleni védekezés megszervezését). Ezzel egyidőben számos kolerával kapcsolatos kötet is megjelenik, mint pl. Rupp Nepomuk János „iktatási” értekezése a *'Cholera nem-ragadványos voltáról...'* (különbséget tesz a járványos, vagyis tömegesen fellépő és a ragályos, vagyis betegről-betegre átadott betegség között; szerinte a kolera járványos, de nem ragályos); Szapáry Ferenc *'Flugschrift eines Oekonomen, über einige höchst bedeutende Ursachen der seit mehreren Jahren unter unseren Augen so sichtbar zunehmenden Krankheiten vorzüglich der Fieber und der so gefürchteten Cholera, sammt Anbeugung der gewiss wohlthätig dagegen wirkenden Mittel'* c. munkája; *'A cholera mint járvány Indiában és most Európában'* c. kiadvány; Biatzovszky János utasítványa „az epemirigy elkerülése és orvoslása módjairól”; Pesten Pólya József és Grünhut Jakab Károly munkája *'A keleti cholera körüli észleletek összege'* címmel.
- Megjelenik Toldy (Schedel) Ferenc fordításában Ch. W. Hufeland makrobiotikus könyvének magyar változata *'Szegények patikája'* címmel.
- Meghelenik Budán Takáts Pál *'A szorgalmatos fog-orvos, vagy megmutatott okai a fog-fájásnak. Egyszersmind a fogak tisztításának módja, és a fájdalom enyhítésére szolgáló orvossága az odvas s a nedvességtől megromlott fogaknak'* című munkája, amelynek alapjául egy német szakmunka szolgál.

1832

az év folyamán:

- Helytartótanácsi rendelet mondja ki, hogy csak olyan fiatal vehető fel inasnak, aki igazolja, hogy megkapta a himlőoltást.
- Külön utasítás a pestis elleni védekezésre.
- Csákváron Esterházy Miklós uradalmi kórházat alapít.
- Az 1831. évi kolerajárvánnyal kapcsolatban több kiadvány is napvilágot lát, köztük Pataki Dániel Kolozsvárott kiadott kolera-traktátusa *'A cholera Kolosvárt'*; Déván Károly Budán kiadott latin nyelvű orvosdoktori disszertációja a Pozsony vármegye külső járásában fellépett choléráról; Pesten Czuker Sámuel latin nyelvű disszertációja a Pest vármegyei Péteri községben észlelt kolerabetegekről; Jankovich Antal *'Die epidemische Cholera in den Jahren 1817–32'* c. kötete; Balásházy János *'Az 1831. esztendői felső magyarországi zendülésnek történeti leírása'* c. könyve.

- Megjelenik Kassán Gyarmati Sándor *'A falusi baromorvos. Csalhatatlan útmutatás, miként és melly szerekkel lehessen a földművelőnek ép, és egészséges marhát birni s nevelni, ennek betegségeit megismerni s kigyógyítani. A szarvasmarha, juhok, lovak és sertések betegségeiről s gyógyításáról való orvoságok előadásával'* c. könyve.
- Megjelenik Veszprémben az első magyar fülészeti szakmunka, Cseresnyés Sándor tollából *'A hallás előműszereiről, hallásról, ezeknek bajairól s orvoslásáról'* címmel.
- Megjelenik Pesten Vajnócz Jánosnak *'Szemápolás'* című disszertációja. Szerzője a „Szemészség rendes Tanítójának segéde”.

1833

az év folyamán:

- Kolozsvárott megalakul az első erdélyi orvosi társulás, az Erdélyi Orvosegyesület, amely 1836-ig áll fenn; tagjai elsősorban sebészek és állatorvosok.
- Megkezdzi működését Zemplén vármegye kórháza Sátoraljaújhelyen, a későbbi Erzsébet Kórház.
- Batthyány-Strattmann Fülöp kórházat alapít Körmenden, de már ezt megelőzően is működik a településen egy kisebb ispotály.
- Megjelenik Pesten Flór Ferenc *'Kisedápolás'* c. orvostudományi disszertációja.
- Megjelenik Pesten Kovács Pál orvostudományi disszertációja *'A neveldek nőnem'* címmel, a nevelés és táplálkozás fontosságáról.
- Megjelenik Toldy Ferenc és Bugát Pál szerkesztésében a *'Magyar–deák és deák–magyar orvosi szókönyv az Orvosi Társ első két évéhez'* c. munka.
- Revizori engedély nélkül Lipcsében jelenik meg Wesselényi Miklós *'Balitéletekről'* című munkája; a szerző a nemzeti felemelkedés egyik gátját a testkultúra elhanyagolásában látja (a kötetnek az országba beérkező példányait elkobozzák, terjesztését nem engedélyezik).
- Megjelenik a moldvai Jászvásáron (Jassy) Viola Józsefnek, a román fejedelem udvari orvosának a *'Diätetik für einen Regenten'* c. munkája (románul is megjelenik).
- Ifjabb Bene Ferenc a *'Tudományos Gyűjtemény'*-ben a „míves emberek egészségügyi károsodásairól” közöl tanulmányt.
- Megjelenik Pesten Bene Ferenc ötkötetes *'Elementa medicinae practicae'* című belgyógyászata, amelyet később az orosz egyetemeken is tankönyvként használnak (a sorozat egyik része 1833-ban, másik része 1834-ben jelenik meg).

1834

az év folyamán:

- Az 5681. sz. helytartótanácsi rendelet szabályozza a titkos szerek árusítását.
- Megalapítják a zentai kórházat (1872-ben új kórházépületet emelnek).
- Megindul az Akadémia első tudományos folyóirata, a *'Tudománytár'*.
- Megjelenik Pesten Baronyay József orvostudományi disszertációja *'Általános elvei a köznépi orvostudománynak'* címmel, amely az egészségügyi felvilágosítás fontosságáról szól.
- Megjelenik *'A tanácsadó orvos mint hű barát'* a német Georg Voigt művének fordítása, a fordító valószínűleg Vajda Péter. (A következő évben újra megjelenik.)

- Megjelenik Budán Munkácsy Miklós orvosdoktori értekezése a kórházak elrendeléséről.
- Hoffmann Károly a Pesten megvédett orvosdoktori disszertációjában a Pesten 1832–1833-ban megjelent influenzajárványt elemzi.

1835

az év folyamán:

- Külön utasítás adnak ki a pestis elleni védekezésre.
- A kórházak száma 56. Ez a szám 1848-ig 72-re emelkedik.
- Megjelenik Pesten Flór Ferenc *'A tetszholtak felélesztésökről szóló tanítás'* című munkája. A kötetben – sok más mellett – szó esik a befúvásos lélegeztetésről mint életmentési eljárásról. Azon kevés kötetek egyike, amely tárgyalja a helyszíni újraélesztés lehetőségét, egyben kötelezővé tenni az elsősegélynyújtást, s ezen belül az újraélesztési eljárást, továbbá szorgalmazza mentőintézetek létrehozását.
- Megjelenik Pesten Schoepf-Merei Ágoston (Schoepf Ágost) *'Orvosi rendszerek-, gyógymódok- s némelly rokon tárgyakról'* c. munkája, amely az akkori természetgyógyászattal és homeopátiával szemben foglal állást, illetve orvostörténeti munka. Schoepf-Merei ebben az évben kezdi meg orvostörténeti előadásait az Orvosi Karon.
- Rebrich József a Budán megvédett latin nyelvű orvosdoktori disszertációjában a vizet elemzi orvosrendészeti szempontból, tárgyalja a vízvezetékek és víztárolók egészségügyi követelményeit is.
- Megjelenik Pesten és Budán Kováts Mihály háromrészes kézikönyve *'Magyar patika az az Magyar- és Erdélyországban termő patikai állatok, növények és ásványok orvosi hasznaikkal egyetemben'* címmel, a mű 3. része, egyben 2. kötete 1836-ban jelenik meg *'Magyar patika kalauza ó és új chemiai szótár. Orvosi terhek és mértékek. Patika vizsgálat'* címmel.

1836

az év folyamán:

- Festetich Leó gróf elnöklete alatt megalakul a Kisdedővő Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület.
- Nagykanizsán zsidó kórházat alapítanak.
- Schoepf-Merei Ágoston engedélyt kap egy ortopédiai intézet felállítására, amely Pesti Orthopedia Privát Intézet a mirigykór és elgörbülések gyógyítására néven kezdi meg működését (az intézetet az 1838-as árvíz tönkreteszi). Ehhez kapcsolódó munkája: *'Népszerű intések a mirigykór, csontsenyv, testi kinövések, elgörbülések stb. iránt; magokban foglalván az ezen bajok orvoslására szolgáló orthopaedi gyógyintézet szellemének, gyógymódjának s belső elrendeltetésének rövid ábrázolását'*.
- Kiadják Budán a *'Döhös állatok marását és veszettségét távoztató orvosi közbátorsági rendeletek'* c. helytartótanácsi rendeletet, amely 1838-ban és 1839-ben újra megjelenik.
- Megjelenik Kassán Ritter Keresztély munkája *'A hideg víznek mint sok nyavalyákban gyógyító szernek csudái'* címmel a Priessnitz-féle gyógymódról.

- Megjelenik Budán Ötvös Ágostonnak Erdély gyógyforrásairól szóló dolgozata *'Orvosi-értekezés Erdély ország gyógy-vizeiről'* címmel.
 - Kováts Mihály nagyszámú kötetének egyike a házilag előállítható gyógyszereket is tárgyalja, a munka Pest-Budán jelent meg (a kötet kiegészítő része orvosoknak és gyógyszerészeknek szól): *'Magyar patika az az Magyar- és Erdélyországban termő patikai állatok, növények és ásványok orvosi hasznaikkal egyetemben. A falusi külorvosoknak, földes uraknak és lelki tanítóknak számokra. Hogy a falusi ügyefogyott, beteg adózó népen kevés költséggel és azoknak bizodalmas kívánságok szerént segíthessenek. + Magyar patika kalauza ó és új chemiai szótár. Orvosi terhek és mértékek. Patika vizsgálat'*.
 - Megjelenik Budán Jakab Istvánnak *'Oktatás a marhadógról, uradalmak, seborvosok, falusi birák s a t. számára'* c. németből fordított kötete (a munka 1837-ben újra megjelenik).
- Kriek Rudolf a Pesten kiadott latin nyelvű orvostudományi disszertációjában az 1835–1836-os pesti ragályos tífuszt elemzi.
- Lazánszky Tamás a Pesten kiadott latin nyelvű orvostudományi disszertációjában a veszettség megelőzésével foglalkozik.
 - Megjelenik Kassán A. B. Granville *'Egészség-Kathekizmus, vagy: az egészség fentartására és késő vénség elérhetésére szolgáló egyszerű szabályok, melyeket minden rendű s rangú személyeknek nem lehet elegendőképp ajánlani'* c. munkájának magyar fordítása.
 - Fényes Elek megkezdi hatkötetes statisztikai kézikönyve kiadását, benne közegészségügyi adatokkal: *'Magyar országnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben'* (a zárókötet 1840-es).
 - A *'Tudománytár'*-ban megjelenik id. Dercsényi Jánosnak *'Az ártézi kútakról, honunkra alkalmaztatva'* c. tanulmánya.

1837

az év folyamán:

- Kórház építése kezdődik Nyíregyházán.
- Megalakul a Gyakorló Orvosok Pesti Tudományos Egyesülete (Budapesti Kir. Orvosegyesület), amelynek alapszabályait 1841. dec. 14-én hagyják jóvá. Az egyesület könyvtárát 1840-ben Stessel Lajos hatalmas magángyűjteményével bővíti. A gyűjtemény egésze a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár fontos részét képezi.
- Engedélyezik a homeopátia gyakorlását, s ehhez kapcsolódik Ivanovics András *'Hasonszenves gyógyrendszer (homoeopathia)'* c. Pécsen megjelent munkája.
- Megjelenik Budán hivatalos kiadványként a *'Pestis elleni közbátorsági rend a cs. k. ausztr. tartományokban'* című kiadvány.
- Lenhossék Mihály Pesten monográfiát ad közre a veszettségről *'Die Wuthkrankheit nach bisherigen Beobachtungen und neueren Erfahrungen pathologisch und therapeutisch dargestellt'* címmel.
- Megjelenik Pesten Linzbauer Ferenc Xavér gyógyforrásokról szóló munkája: *'Die warmen Heilquellen der Hauptstadt Ofen im Königreich Ungarn. Geschichtlich und naturhistorisch beschrieben, nebst Angabe ihrer Einrichtung, Anwendungsweise und Heilkraft'*.

- Megjelenik Budán Edvi Illés Pál *'Első oktatásra szolgáló kézikönyv'*-ének egészségtudománnyal foglalkozó 9. füzeté. Az Akadémia támogatásával közreadott nagyszerű munkát később többször is kiadják.
- Megjelenik Pesten az Akadémia költségén *'Fabini János tanítmánya a szembetegségekről'* c. könyv, amely Fabini professzor 1831-ben latin nyelven második kiadásban megjelent művének, Vajnócz János által készített fordítása.
- Csorba József és Topperczér Tamás egy-egy pályamunkát ír az emberi lépfenéről (pokolvar, anthrax), amelyek az Akadémia gondozásában jelennek meg a *'Természettudományi pályamunkák'* I. kötetében.
- Megjelenik Pesten Gaberle Ignác latin nyelvű orvosdoktori disszertációja, amely a vizet elemzi élettani és kórtani szempontból.
- Megjelenik az *'Athenaeum'*-ban Czilchert Róbert *'A lovaglás orvosi tekintetben'* című cikke.

1838

az év folyamán:

- Erdély kir. főorvosa (protomedicusa) Ikafalvi Baritz János lesz, aki ezt a posztot 1850-ig tölti be, ezt követően tíz éven át szünetel a hivatal, 1860-ban Pataki Dánielt nevezik ki a hivatal élére.
- Az első országos állatorvos (regni veterinarius) Zlamál Vilmos lesz, aki 1843-ig tölti be ezt a hivatal, utóda Heitzmann Márton.
- Wachtel Dávid szervezésében Temesvárott orvosegyesület jön létre; nem kis részben neki köszönhető a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók negyedik, 1843-as temesvári vándorgyűlésének megszervezése is.
- Megnyílik a gyöngyösi alapítványi kórház.
- Megalapítják a Dunagőzhajózási Társaság (DGT) kórházát, amely az óbudai hajógyár és kikötő létesítésével párhuzamosan jön létre.
- Megjelenik Réczey Imre tollából az első magyar sebészeti műtétan *'A sebészi műtan alapvonatai'* címmel, amelyet a következő évben németül is kiadnak.
- Megjelenik Kolozsvárott Borsos Márton *'A csecsemő és első gyermekkor házi nevelés tekintetében'* c. munkája, amely a kisdedovók felállítását sürgeti (1845-ben ismét kiadják).
- Megjelenik Jenovay Károly pesti plébánosnak *'A mentő himlő áldott találmány'* c. beszéde.
- Megjelenik Kolozsvárott egy németből fordított munka *'Pálinkakórság'* címmel.
- Karl Munde vízgyógyászati munkája Kolozsvárott Gyergyai Ferenc magyar fordításában jelenik meg (állatgyógyászati függelékkal): *'A graefenbergi vízgyógyintézet és a priessnitzi gyógy mód körülményes leírása mindazon betegek számára, kik Graefenbergbe menni vagy a gyógyítást otthon végbeinni szándékoznak, toldalékkal a lovak különféle betegségei gyógyításáról'*.
- Megjelenik Pesten Jelenffy Károly orvosdoktori disszertációja *'A dohányról'* címmel, amely ugyan a dohányzás ártalmait elemzi, de úgy véli, hogy nem kell eltúlozni a dohányzás ártalmas hatásait.
- Megjelenik Pesten Lovász Imre *'Mit tartsunk a homoeopathiáról? Dr. Kraus, Most, Caspári és Hufeland német munkáik után a nem orvosok számára'* című kritikája.
- Megjelenik Pesten Kolb Bertalan disszertációja *'Orvosi értekezés a vízről életrendbéli s gyógytudományi tekintetben'* címmel.

- Megjelenik Budán Jankovich Antal *'Pesth und Ofen mit ihren Einwohnern, besonders in medizinischer und anthropologischer Hinsicht'* című orvosi helyirata; ez a fővárosról készült első ilyen jellegű munka; a kötetben a szerző foglalkozik a közegészségügy általános kérdéseivel, a lakhelyek egészségügyi viszonyaival, az ivóvízellátással, az iskolákkal és a gyakoribb betegségek leírásával.

1839

aug. 15. Schoepf-Merei Ágoston megalakítja a Szegény Gyermekkorház Egyesületet és még abban az évben adakozásból felépül az első magyar gyermekkorház, a Pesti Kisdedek Kórháza (ismertebb néven: Pesti Szegénygyermek Kórház, később Stefánia); ehhez kapcsolódik az 1841-ben megjelent kiadványa: *'Jahres-Beitrag zur praktischen Medizin und Chirurgie in Kinderkrankheiten vom Pesther Kinderspitale'*.

az év folyamán:

- Czilchert Róbert szervezésében orvosegyesület jön létre Nyitrán; ugyanebben az évben alakul meg Kőszeghy Mihály szervezésében a szatmári orvosegyesület.
- Megjelennek kötetben Toldy (Schedel) Ferenc egyetemi előadásai *'Diaetetika elemei'* címmel (ezt a témakört 1834-óta taníttotja); művének új kiadása 1850-ben lát napvilágot *'Toldy Ferenc két könyve az egészség fentartásáról'* címmel.
- Pozsonyban is megjelenik egy vízgógyászati összefoglaló munka: *'Viz Gyógy Rendszer, vagy: utmutatás miként kell használni a friss vizet mint gyógyszer embernek, és baromnak nyavalyáiban és sérelmeiben A-túl Z-ig. Segédkönyv Orvosok, Sebészek, Bábák, Lelkészek, Tanítók, Előljárók, Birtokosok, s általában mindenkinek ajánlható. A vízgógy-egyesület három alapítója Oertel, Kolb és Kirchmayr után magyarázta egy hazafi'* (1842-ben újra kiadják).
- Megjelenik Bécsben Ignaz von Treuenfeld Lenk négykötetes kézikönyve *'Siebenbürgens geographisch- und topographisches Lexikon'* címmel, közegészségi vonatkozásokkal.
- Megjelenik Sárospatakon Soltész János könyve *'Egészségtudomány. Nemzeti iskolák számára'* címmel, amely 1846-ban és 1861-ben újra megjelenik *'Egészségtan elemi iskolák számára'* címmel. A mű a református népiskolák tanulóinak szól.
- Megjelenik Budán Jakab Istvánnak a *'Marhavész elleni gyógymód'* c., németből fordított munkája.
- Megjelenik Pesten Cornides Péter orvosdoktori disszertációja *'A keleti dögvész történet tani vázolatáról'* címmel, a pestisjárványokról.
- Megjelenik Rozsnyón Kósa Károlynak *'A Marha Pestisnek szembetűnőbb, s állandóbb ösmértető Jelei Támadásának Okai, Természete, és célszerű orvoslása rövid rajzolatban'* c. munkája. A szerző Gömör és Kis-Hont vármegye főorvosa.

1840

jan. 11. Megkezdí működését a Pesti Hazai Első Takarékpénztár, kezdetben jótékonyági intézetként, Fáy András kezdeményezésére, céljai között szerepel: a vakok, siketnémák, tébolyodottak házának és árvaintézeteknek a felállítása is.

az év folyamán:

- Az 1840. évi X. tc. a vizek és csatornák tisztántartásáról is intézkedik.
- Az 1840. évi XVI. tc. 27. §-a kimondja, hogy a kereskedő-tanítvány a kereskedőtől – a tanítási időszaka alatt – betegség esetén orvosi ápolásra tarthat igényt.
- Az 1840. évi XVII. tc. korlátozza a gyermekmunkát és a fiatalok munkaidejét.
- Létrejön Aradon a Chevra Kadisa által alapított kórház.
- Bugát Pál és Flór Ferenc összeállítja a *'Magyarországi Orvosrend Névsorá'*-t, amely nyomtatásban is megjelenik, s eszerint az orvosdoktorok száma 555, a sebészeké 1064, a gyógyszerészeké 324, a fizetett bábáké 143.
- Megjelenik Pesten Saly Imre orvosdoktori disszertációja *'Az élet föntartásáról'* címmel, amely az egészséges életmódról szól, s kiemeli pl. a fogápolás fontosságát.
- Megjelenik Pesten Schlesinger Ignác *'Medizinische Topographie der königl. Freistadt Pest und Ofen. Eine von der löbl. medicin. Facultät zu Pesth gekrönte Preisschrift'* című orvosi helyirata.
- Megjelenik Pesten Imhof György orvosdoktori disszertációja *'A hideg víz orvosi használatáról'* címmel, benne a Priessnitz-kúra hasznáról és az ivókúrákról.
- Megjelenik Kolozsvárott Pataki Dániel *'A terhesség, szülés, gyermekágy s gyermeki első kor rajza, életrendi szabályokkal'* c. könyve.

1841

febr. 8. Megalakul a Budapesti Sebészegylet, amely 1849-ig működik; első elnöke Piskovich János.

máj. 28. Megalapítják a Természettudományi Társulatot (későbbi elnevezése: Királyi Magyar Természettudományi Társulat).

máj. 29. Pesten nyitják meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók első vándorgyűlését, **szept. 6-án** pedig ugyanitt a másodikat is. (A gyűlések évente-kétévente kerülnek megrendezésre, s a vándorgyűléseket követően önálló kötetben jelennek meg az elhangzott előadások teljes vagy tömörített anyagai; a gyűlések tiszteletére önálló orvosi-helytörténeti kötetek is napvilágot látnak.)

az év folyamán:

- Stáhly Ignác lesz az országos főorvosi hivatal vezetője (korábban az Orvosi Kar igazgatói posztját is az országos főorvos tölti be, ettől az időtől kezdve viszont a két hivatal különválnak). Stáhly utóda Sauer Ignác.
- A Zay Károly által az evangélikus iskolák számára készült tantervben helyet kap a testnevelés is (a tantervet az 1842-es egyetemes ülésükön fogadják el).
- Wesselényi Miklós vezetésével megalakul a Mértékletességi Egyesület; maga Wesselényi több cikkben is foglalkozott az alkohol ellenes eszméssel.
- Külön utasítást adnak ki a pestis elleni védekezésre.
- Pólya József, hazánk első elmeorvosa megalapítja Pesten az első magyar elmeorvosintézetet (örjintézetet), a következő évben, az intézet megnyitásának évében pedig az 'Orvosi Tár'-ban közreadja *'Tudnivalók a Pesten felállított privat elmeorvosintézetéről'* című dolgozatát. (Az intézet 1845 februárjának végéig működik.)
- Megjelenik Pesten Zlamál Vilmosnak *'A keleti marhavész (száznétü-aszály). Több évi szigorú vizsgálatok és számos tapasztalatok után...'* című munkája.

- Megjelenik Budán Fromm Pál orvosdoktori értekezése '*A kurúzsok orvos-rendészeti tekintetben*' címmel, amely elsősorban a tanulatlan sebészek működésének szabályozására tesz javaslatot. Őket többen is felkeresik gyógykezelésük érdekében, erre viszont a diplomával nem rendelkezőknek nincs engedélyük, így csak kurúzsok (kuruzslók) lehetnek.
- Megjelenik Pesten Balogh Endre orvostani értekezése '*Az iszákosak reszketeg félrebeszédéről*'.

1842

aug. 4. Besztercebányán nyitják meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók harmadik vándorgyűlését, amely megvitatja az „ércek pörkölésének” munkaegészségügyi vonatkozásait is.

az év folyamán:

- Schoepf-Merei Ágoston szerkesztésében megindul a 'Magyar Orvosi és Természettudományi Évkönyvek' c. periodika, majd folytatása: a 'Magyar Orvos-Sebészi és Természettudományi Évkönyvek', s ezzel párhuzamosan a 'Magyar Orvos-Sebészi Évkönyvek a Gyermekgyógyászat Körében' c. kiadvány-sorozat.
- Megjelenik Pesten Schoepf-Merei Ágoston '*A mellbetegségek biztosabb megismerése és gyógyítása a hangtőmesz, kopogató és bonczvizsgálat használatával*' c. munkája.
- Megjelenik Budán Lengyel Dániel disszertációja '*Fördők gyógy erejéről s használatáról*' címmel.
- Megjelenik Budán Botka Imre disszertációja '*Értekezés a mocsárokról, kór-oktani és orvos-rendőrségi tekintetben*' címmel.
- Megjelenik Budán Török József disszertációja '*Egészséget nem rontó szépítő szerek*' címmel.
- Megjelenik Pesten ifjabb Bene Ferenc '*Tetszhalál, megégetés és egyéb rögtöni életveszélyekről, mentőszereikkel együtt*' c. munkája.
- Megjelenik Budán Kunoss Endre '*Dajkakönyv*' c. munkája, amely egészségügyi kérdésekkel is foglalkozik (2. kiadása 1843-ban jelenik meg).
- Kubinyi Ágoston az iskolák számára összefoglalja a '*Magyarországi mérges növények*'-et, a nagyon szépen illusztrált munka Budán jelenik meg.
- Megjelenik Miskolcon Katona Mihály '*Értekezés a veres himlőnek t. n. Borsod vármegyében véghez vitt bé-oltása s annak sikere felől*' c. írása; dolgozata rendkívül értékes, mert ebben számol be arról, hogy a himlőoltáshoz hasonlóan kanyaró elleni védőoltást is adott a gyerekeknek, s ebben első volt.
- Megjelenik Pesten Eltér József műve, a '*Törvényszéki orvostan. (Medicina forensis). Orvosok, seborvosok, birák s törvénytudósok számára*'.
- Megjelenik Pesten Novák Sándor összeállításában '*A helyhatósági rendes orvos viszonyai és kötelességei*' című munka.
- Megjelenik Pozsonyban Löffler Károly Ágost német nyelvű fogászati felvilágosító munkája '*Tägliche Vorsichtsregeln, die Zähne und das Zahnfleisch von der Jugend an stets rein und gesund zu erhalten. Zum Gebrauche für Eltern und Erzieher der Kinder*' címmel.
- Megjelenik Pesten Nagy Jánosnak egy francia munka alapján készített ismeretterjesztő kiadványa '*Nincs fogfájás többé*' címmel.

1843

aug. 8. Temesvárott nyitják meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók negyedik vándorgyűlését.

aug. 10. Megalakul az első magyar hasonszenvi egyesület, első elnöke Kubinyi Ágoston. Az egyesület 1845-ben megszűnik, 1865-ben újraalapítják.

az év folyamán:

- Az Országgyűlés a közoktatás reformja kapcsán javaslatot tesz a népiskolai testnevelés bevezetésére.
- A kidolgozott, de törvényerőre nem emelkedett börtönügyi törvényjavaslat szerint a kerületi börtönökhöz egy-egy orvost és egy-egy sebészt kell alkalmazni.
- Miskolcon zsidó kórházat alapítanak.
- Felépül Pesten a József Fiúárvaház.
- Megjelenik Bugát Pál *'Természettudományi szóhalmaz'*-a, benne az orvosi szaknyelv újítására vonatkozó javaslataival.
- Megjelenik Pesten Tognio Lajos *'Néhány szó Magyarhon ásványvizeiről'* c. kis munkája.
- Megjelenik Budán Karácsonyi János *'Kalászosok a gyermekkorjeltan köréből'* c. disszertációja.
- A Pap Ignác által összeállított *'Sebészeti almanach 1843dik évre. Első évi kötet'* című kötetből képet kaphatunk arról, hogy hol működtek sebészek ebben az időben, s egy külön fejezet szól a falusi bábákról.
- Peller József rövid összefoglalót készít *'Magyarországi orvosi növények'* címmel, amely Pesten jelenik meg.
- Megjelenik Pesten Frommhold Károly kötete *'Törvényszéki orvostan alapszabályai'* címmel.
- Megjelenik Pesten Kún Tamás disszertációja *'A homoeopathia mint általán vázlatokban'* címmel.
- Megjelenik Pesten A. Henke *'Törvényszéki orvostudomány'*-a, amelyet *'...előadási kézikönyvvül és törvényszéki orvosok és jogutósok használatára...'* – Bugát Pál fordításának felhasználásával – ifjabb Bene Ferenc fordít magyarra.
- Megjelenik Pesten Wargha István munkája *'Terv a kisdedóvó intézetek terjesztése iránt a két magyar hazában'* címmel.
- Megjelenik Lipcsében Rosenberg Károly Henriknek a homeopátiát védő kiadványa *'Fortschritte und Leistungen der Homöopathie in und ausser Ungarn'* címmel.

1844

szept. 2. Kolozsvárott rendezik meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók ötödik vándorgyűlését.

az év folyamán:

- Az Orvosi Karon az oktatás nyelve a magyar (1844. évi II. tc.).
- A Királyi Magyarország területén 415 gyógyszertár van.
- Az orvostörténelem oktatását Schoepf-Merei Ágostontól Stockinger Tamás veszi át.
- Megjelennek Pesten Balassa János egyetemi előadásai *'Gyakorlati sebészet'* címen Kovács Sebestény Endre szerkesztésében, a mű németül is megjelenik Rosenfeld (Rózsay József) fordításában.

- Megjelenik Pesten Lumniczer Sándor disszertációja, az első magyar nyelvű plasztikai sebészeti munka *'Orvos-sebészi értekezés a képlő sebészetről, általános szempontból'* címmel.
- Megjelenik Rozsnyón Marikovszky Gusztáv *'Törvényes halotti vizsgálat bonczolás s orvosi láttelel szabálya'* című munkája. A szerző Gömör és Kis-Hont megye főorvosa.
- A Pesten végzett orvos, Kocsis József szülővárosában, Kecskeméten jelenteti meg doktori disszertációját *'A halottas-házak szükségéről'* címmel.
- Megjelenik Szekszárdon Tormay (Krenmüller) Károly Tolna megyei főorvos *'Rövid utmutatás törvényszéki orvosoknak'* c. munkája.
- Megjelenik Pesten Siklósy Károly *'Orvosi-rendőrségi értekezés a lelenczházakról'* című disszertációja.
- Megjelenik Pesten Schoepf-Merei Ágoston *'Néhány szó általánosan megalapult gyermeknevelési hiányok körül magyar szülőkhöz'* című értékes írása.
- Megjelenik Pesten Markusovszky Lajos orvosdoktori disszertációja *'Az orvos mint nevelő. Orvosrendőrségi értekezés'* címmel, amely az orvos egészségnevelői feladatairól szól, s külön is kiemeli a testi nevelés szükségességét.

1845

aug. 11. Pécssett megkezdí munkáját a Magyar Orvosok és Természettvzsgálók hatodik vándorgyűlése, erre az alkalomra jelenik meg Hölbling Miksa *'Baranya vármegyének orvosi helyirata'* c. munkája.

az év folyamán:

- Külön utasítás adnak ki a pestis elleni védekezésre.
- Bugát Pál tervezetet dolgoz ki az egészségügyi igazgatás átszervezésére, az orvosképzésre és a szakmai érdekvédelemre, a beteggondozásra és a betegségek megelőzésére, s ezt a Magyar Orvosok és Természettvzsgálók pécsi Vándorgyűlésén tartott előadásában ismerteti.
- Nagyszebenben tornaiskolát alapítanak, amelyből a következő évben az első száz diáktornaegylet jön létre. Kassán létrejön a gimnasztikai intézetet előmozdító társaság, s hasonló alakul az azt követő években Eperjesen, Pesten, Nagyváradon, Kolozsvárott, Torontálon és Pozsonyban. Az erdélyi száz középiskolák többségében bevezetik a tornaoktatást: Nagyszeben 1845., Segesvár 1846., Beszterce és Meggyes 1849., Brassó és Szászsebes 1849.
- Kórház létesül Nagykárolyban Károlyi György gróf jóvoltából.
- Győrszigeten zsidó kórházat alapítanak.
- Megjelenik Pesten – Ott Ferenc Endre kéziratának felhasználásával – Horvát József, Hont megye főorvosának munkája *'Utmutatás a betegek olcsó s mégis biztos orvoslására...'* címmel.
- Megjelenik Pécssett Herman János *'Megyei orvosi eljárás'* című munkája a törvényszéki orvosi eljárásokról.
- Megjelenik Pesten Zimmermann Jakab kötete *'Egészség s rögtöni esetek gyógytana elemi tanítók s a nép boldogulását szíven viselő minden honfiak számára'* címmel.
- Megjelenik Kováts Mihály munkája *'Háromnyelvű fejtő – természetthon, titoktan, orvostudomány – műszótára'* címmel.
- Megjelenik Pesten Thodorovits Lajos bőrgyógyászati munkája *'Orvosi értekezés a bőr szenvedésekről, különösen a gumócsok, pörsegek, foltok s toldalékul a bujasenyves kütegekről'* címmel.
- Megjelenik Pesten Gurdélyi András orvostudori értekezése *'Az életrend'* címmel.

- Megjelenik Budán *'A pálinkáról'* című népszerű stílusban megírt hivatalos kiadvány.
- Megjelenik Budán Kelmenfy László alkoholelles írása *'Korhely életnek szomorú a vége'* címmel.

1846

aug. 9. Kassán és Eperjesen kezdi meg munkáját a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók hetedik vándorgyűlését, ebből az alkalomból tart előadást Veitzenbreyer Frigyes *'Kassa orvosi s néprajzi tekintetben'* címmel.

az év folyamán:

- Cseresnyés Sándor kezdeményezésére megalakul a pápai orvosegyesület, alapszabályukat közli az *'Orvosi Tár'* 1847 januárjában.
- Kanitz Manó kezdeményezésére létrejön az ország első betegpénztára Kereskedelmi Nyugdíj- és Betegápolási Egyesület néven. 1848. nov. 1-jén megnyílik az Egyesület kórháza, amelyet megnyitása után egy éven át Balassa János vezetett. Ennek a jogutóda lett a Ferenc József kereskedelmi kórház.
- Megkezdí működését az 1826-ban alapított gyulai kórház, amelyet 1877-ben továbbfejlesztnek.
- Sátoraljaújhelyen és Temesvárott zsidó kórházat alapítanak.
- Alapítványi kórházként megnyílik a kaposvári kórház, amelyet 1857-ben közkórházzá alakítanak át.
- Országosan összeírják a siketnémákat és vakokat.
- Váltóláz bizottmány alakul a malária okozta járványok megelőzésére. (Nagyobb járvány volt 1826-ban, 1829-ben, 1830-ban és 1846-ban, a kinint magas ára miatt kevesen használhatták, s gyógyhatásáról sem vélekedtek egységesen.)
- Súlyos járványokat okoz az állatok körében a kolumbácsi légy, 250 ökör, 212 tehén, 436 ló stb. esett a járvány áldozatául. 93 helységben okoznak járványt a legyek.
- Teleki Blanka megnyitja magyar tanítási nyelvű leánynevelő intézetét, amelynek tantervébe felveszik a testnevelést is.
- Megindul a *'Nevelési Emléklapok'* megnevezésű pedagógiai folyóirat, amelyben részletesen tárgyalják a testnevelés bevezetésével kapcsolatos témaköröket. 1847-től az Iparegylet folyóirata, a *'Hetilap'* is kiáll a testnevelés bevezetésének fontossága mellett.
- Az erdélyi megyék megtiltják a pálinkafőzést; megjelenik az alkoholizmus megelőzése érdekében Kolozsvárott Bartha András és Biró Sándor összeállításában a *'Pálinkatan az erdélyi minden valláson lévő falusi iskolák számára'* c. munka, valamint Kassán a Votypka József beszédei alapján szerkesztett *'Szeszesitalokkali mértéktelen élés ellen'* c. kiadvány.
- Megjelenik Szekszárdon Tormay (Krenmüller) Károly *'Bábászati kalauz'* c. munkája, amelyet a falusi bábák számára írt (újabb kiadásai: 1852, 1856); szlovák és német nyelven is közreadják.
- Megjelenik Obonyay János nagyobb, lényegében a bőrgyógyászat körébe tartozó felvilágosító munkája *'Pipere asztal. Ártalmatlan szépitő- és illatszerek a művelt hölgyek számára'* címmel.
- Megjelenik Eperjesen Bartsch Ede vármegyei főorvos munkája *'Sáros megye helyirata'* címmel.

- aug. 3.** Helytartótanácsi határozatot adnak ki a Pesten építendő föld alatti csatornákról.
- aug. 11.** Sopronban kezdi meg munkáját a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók nyolcadik vándorgyűlése.
- dec. 30.** A Helytartótanács rendeletben tiltja el az „égények [éter és kloroform] laikusok számára történő árusítását”.

az év folyamán:

- Létrejön Miskolcon Borsod vármegye orvos-gyógyszerész egyesülete, későbbi elnevezése: Borsod-Miskolczi Orvos-Gyógyszerész Egyesület (rövid előzménye az 1839 decemberétől két éven át működő miskolci orvosegyet); ebben az évben Arad megyében is létrejön orvostársaság. A Bach-korszakban az egyesületek többsége nem működhetett, a miskolci székhelyű kör 1860-ban kér engedélyt tevékenysége újraindításához.
- Az 1847/48-as tanévben Jakobovics Móric megkezdi előadásait az ipari foglalkozások körében előforduló betegségekről.
- Felépül a mezőhegyesi kórház.
- Megjelenik Pesten az éter sebészeti alkalmazásával foglalkozó első magyar munka Rózsay (Rosenfeld) József jóvoltából *'A kénégenyőz hatása, különösen seborvosi tekintetből; tapasztalati adatokra építve s tudományosan felvilágosítva'* címmel. (Éternarkózisban hazánkban legkorábban Balassa János és Flór Ferenc végez műtétet 1847 januárjában, s hamarosan a fogászatban is alkalmazzák; 1847 decemberében Flór Ferenc kloroformot alkalmaz érzéstelenítés céljából.)
- Megjelenik Argenti Döme homeopatikus munkája *'Különféle betegségek hasonszenvi gyógyítása'* címmel.
- Megjelenik Pesten Kéry (Bittner) Imre *'A Bánság poszlázairól'* c. munkája, amely a maláriáról szól.
- Megjelenik Esztergomban Májer István *'Egészség-tan. Nép számára'* című munkája, amely később több kiadásban is megjelenik, s németre is lefordítják. Egészségügyi ismeretterjesztő munkáról van szó, szerzője nem orvos, hanem teológiai doktor, az első (1851) pesti városi bölcsőház megalapítója.
- Megjelenik Pesten Tognio Lajos által a Helytartótanács részére írt jelentése a burgonyarothadás okairól *'A Magyarhonban mostanában uralkodó burgonya betegség, ézszerű mezei gazdák és természetvizsgálók számára'* címmel.
- Megjelenik Budán Schoepf-Merei Ágostonnak *'A gyermekgyógyászat tankönyve'* c. nagy kézikönyvének első kötete, amely a fejbántalmakról szól, s amely a pesti Szegénygyermek Kórházban végzett gyógyító tevékenységére épül (folytatása nem jelenik meg).
- Megjelenik Pesten Schoepf-Merei Ágoston segédorvosának, Bock (Bókai) Jánosnak a munkája *'Értekezés a ferde lábról'* címmel (Bókai János 1873-tól a gyermekorvostan első professzora a pesti egyetemen).

- febr. 10.** A pesti Orvosi Kar leírást ad ki a vándorsáskák kiirtási módjáról, amelyet 5000 példányban osztanak ki az országban.
- márc. 22.** Az egyetemi tanács döntése értelmében magyar lesz az oktatás nyelve, az orvosi tanulmányok idejét hat évre emelik, a gyógyszerészképzés idejét két évre.
- ápr. 23.** Még a Batthyány-kormány hivatalba lépése előtt megjelenik Pesten Kovács Sebestény Endre *'Javaslat az álladalmi közegésségi és orvosi ügy rendezéséről hazánkban'* c. kiadványa, amelyet a szerző az Orvosi Kar választmánya tervezete alapján fogalmaz meg.
- ápr. 28.** A veszteglő intézetek felügyelete a m. kir. kereskedelmi miniszter feladata lesz. A külföldről érkező leveleket tilos felbontani, azokat át kell szurkálni és ezt követően át kell füstölni.
- ápr. 29.** A kormány szétválasztja az orvosképzési ügyeket az általános igazgatási kérdésektől, az elsőt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium felügyelete alá helyezi, az utóbbit a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumban létrehozott egészségügyi osztályra ruházza.
- máj. 1.** A nádor Stáhly Ignácot a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumban az egészségügy osztály igazgató tanácsosává nevezi ki (Stáhly ekkor lemond korábbi, országos főorvosi tisztségéről, régi feladatkörének egy része Balassa Jánosra, másik része Sauer Ignácra száll át). Sauer Stáhly helyettese lesz országos főorvosi rangban, aki a Nemzetország főorvosa is volt. Az egészségügyi osztály alá rendelik a vármegyei, városi orvosi és közegészségügyi szolgálatot, a kórházi és gyógyszerészeti, valamint az állatorvosi feladatköröket. Szabályozzák a gyógyszerészeti ügyeket, a hatósági orvosok megbízását állandó kinevezéssé változtatják, megtiltják a kuruzslást, elrendelik a prostituáltak állandó orvosi ellenőrzését, egységes kórházi rendszabályt léptetnek életbe, s megbízást adnak az országos tébolyda tervének kidolgozására.
- máj. 5.** A nádor kinevezi Balassa Jánost a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tanácsosává, hogy koordinálja az Orvosi Kar ügyeit.
- júl.** A polgári egészségügyet átformáló intézkedések hamarosan háttérbe szorulnak a hadsereghez és az országban pusztító kolera- és tífuszjárványhoz képest. E betegségek leküzdésére alakul meg az Országos Koleraügyi Választmány (később Bizottmány), amelynek vezetője, Pólya József kormánybiztosként szigorú intézkedéseket tesz a kormány nevében.
- júl. 20.** Az új eszmék szellemében 257 résztvevővel összeül és tanácskozik az első magyar tanügyi kongresszus. Itt dolgoznak ki és fogadnak el olyan iskolai reformtervet, amelyben az óvodától a felső iskoláig, végig rendes tantárgyként szerepel a testnevelés. (A tervezet teljes egészében csak az 1868-as Népoktatási törvényben realizálódik.)
- aug. 15.** Nyitrán Láng Adolf Ferenc gyógyszerész megindítja az első magyar nyelvű, kifejezetten gyógyszerészettel foglalkozó lapot, a *'Gyógyszerészi Hírlap'*-ot, amelynek kilenc száma jelenik meg.
- szept. 20.** Batthyány Lajos a Nemzetorségi Országos Haditanács igazgató főorvosává nevezi ki Sauer Ignácot alezredesi rangban, segéde Töltényi János főorvos lesz. Így létrejön az önálló magyar katonai egészségügyi igazgatóság. Sauer 10 főorvost és 30 alorvost nevez ki, megszervezi a magyar véderők betegellátását, gondoskodik a gyógyszerkészletekről és a kórházi felszerelésekről. **Nov. 8-tól** a polgári egészségügyet is ő irányítja.

nov. 1. A Honvédelmi Minisztériumban a VIII. ügyosztály foglalkozik az egészségüggyel. Stáhly Ignác a tábori főorvos, a honvédorvosi kar főnöke. Megszervezi a tábori kórházak mozgó és álló (helyőrségi) láncát, a honvédorvosokat szakmailag felkészítő hadiorvosi tanfolyamot, rendeletben tisztázza a honvéd-betegápolók helyzetét, s előírja, hogy az alakulatokban és a tábori kórházakban milyen létszámra, szállítási eszközökre, valamint gyógyszer- és kötszerellátásra van szükség. A Nemzetőrséget a Honvédség (közte az orvosi szolgálat is) alá rendelik.

dec. 5. A feladatkörök tisztázatlansága miatt átfedések voltak Stáhly és Sauer munkaterületén. Stáhly a honvédorvosi kar főnöke, Sauer a nemzetőrség orvosi igazgatója, így intézkedési jogaik a működő magyar fegyveres erők más-más egységeire terjedtek ki, a honvédegészségügynek viszont egységes elvekre kellett épülnie. E kettősséget úgy szüntetik meg, hogy Stáhly hatáskörét kiterjesztik a honvédparancsnokságnak alárendelt nemzetőrségre is. A polgári és a katonaegészségügy ésszerű szétválasztása reményt ébreszt arra, hogy a két terület elkülönülten és egészségesen fejlődhet, de a hadi helyzet változása a katonai ellátás erősítését követeli meg. Ebbe a munkába a súlyos beteg Stáhly már nem tud bekapcsolódni.

az év folyamán:

- Létrejön a zalaegerszegi ispita 12 ágygal (a modern kórházépület 1886-ban jön létre, amelyet folyamatosan bővítenek).
- Megjelenik Pécssett Csorba József *'Észrevételek az állodalmi egészség rendezéséről hazánkban'* c. munkája.
- Az 1846–47-es tífuszjárványról jelenik meg Pesten Flór Ferenc tudósítása: *'Hivatalos tudósítás a hagymázjárványról, melly szab. kir. Pest város polg. kórházában 1846–47. évben uralkodott'*.
- Megjelenik Pesten Török József akadémikus *'A két magyar haza első rangú gyógyvizei és fürdő-intézetei. Természet- vegy- és gyógytani sajátságaikban előterjesztve'* című, az Akadémia által jutalmazott munkája, amelynek 2. bővített kiadása Debrecenben kerül ki a sajtó alól 1859-ben.
- Egy fontos, a közegészségügy körébe tartozó kötet jelenik meg Nagyszébenben Kósa Mózes tollából: *'A mérges marások azok baj előző gyógy módjával, és a valódi halálnak, a tetsz holt állapotóli meg különböztetése, felnőtt emberek, s Ujdonszülötteknél – jeles 'b kut főkből szerkesztve, Magyar Orvosok, Falusi Lelkészek, Gazdák, és Gazda Tisztek használatául. Írta Közép-Ajtai Kósa Mózes, Szébesz- és Szülész-mester, királyi kamarai és Vizakna városi Orvos, nemes székely anya Udvarhely-szék ülnöke, a királyi magyar természet-tudományi társulat rendes tagja'*.
- Megjelennek Pesten kötetben Birly Ede egyetemi előadásai *'Bábaság'* címmel, melyeket Lászlavik Imre rendez kötetbe.
- Megjelenik Pesten Kéry (Bittner) Imre *'Eszmék a közorvostan szabályozására Magyarországon'* c. munkája.

1849

jan. Kovács Sebestény Endre lesz a Rókus Kórház sebészfőorvosa. Őt tekintik a fül-orr-gégészeti sebészet egyik magyarországi úttörőjének is.

jan. 22. A honvédegészségügy szervezésére alig két hónap áll rendelkezésre. Ebben az időszakban Stáhly Ignác volt munkatársai megteremtik a szervezeti és személyi feltételeket, a betegellátás

anyagi alapjait, de a munkát 1849 januárjától Debrecenben fejezik be. A Debrecenbe került kormány Flór Ferencet nevezi ki a súlyosan beteg Stáhly utódként a hadi egészségügyi osztály vezetésére.

febr. Flór Ferenc a szabadságharc kritikus időszakában gyors intézkedésekkel felülkerekedik a zavaros helyzeten: néhány nap alatt felméri a mozgásban levő hadsereg egészségügyi szolgálatának helyzetét, a honvédorvosi és ápolói személyzet létszámát, a tábori kórházak helyzetét, befogadóképességét, gyógyszer- és kötszerigényét. Szigorú intézkedésekkel helyreállítja a meglazult fegyelmet. Február közepén pontos fejlesztési tervet terjeszt a főparancsnokság elé, növeli a honvédorvosi kar létszámát, új szolgálati szabályzatot ad ki, az önállósághoz szokott parancsnokokkal szemben kivívja a kinevezési jogot, s rendezi a honvédorvos kar zsoldját, rendfokozatát stb. Még a tavaszi hadjárat előtt – a hadsereg átszervezésével egy időben – pontos haditervet dolgoz ki az állandó (helyőrségi) és az ideiglenes, valamint a hadsereget követő tábori kórházak rendszerére, gondoskodik a tábori kórházak felszereléséről, épületeiről, szállítóeszközeiről és a megfelelő létszámról. Eredményes a gyógyszerellátás területén is: keresztülviszi, hogy az ország gyógyszertárai a honvédség rendelkezésére álljanak, sőt a termékeiket 5–15%-kal olcsóbban adják a hadseregnek. Debrecenben központi honvédgyógyszerraktárat és gyógyszerkészítő laboratóriumot állíttat fel, s ez irányítja a mozgó tábori patikákat. Szigorú rendelettel felszámolja a gyógyszerpazarlást, s norma szerinti ellátást ír elő.

febr. Nagyváradon és Debrecenben – Grósz Albert törzsorvos felügyelete alatt – a VIII. egészségügyi osztály orvosműszer-készítő üzemeket létesít, s a debreceni művétag-(kar-)gyárat is igénybe veszik. Ezenkívül Debrecenben (később Szegeden) a kocskészítőket betegszállító szekerek gyártásával bízzák meg, így segítik a csapatok betegszállító egységeinek munkáját. Megszervezik az újoncozás orvosi ellenőrzését, a sebesültek folyamatos felülvizsgálatát és utókezelését, majd a tartósan rokkantak gondozását. Szatmáron rokkantházat létesítenek, Nagyváradon pedig központi rokkantkórház megnyitását tervezik. A pesti egyetemen működött honvédorvosi tanfolyam helyett Debrecenben – az újonnan jelentkező orvosok és sebészek felkészítésére – utóképző tanfolyamot indítanak. A szervezési munkát a VIII. egészségügyi osztályon működő adatszolgálat irányítja, amely bármelyik pillanatban képes adatokat szolgáltatni az egészségügyi szolgálat átcsoportosításához.

ápr. 16. Kossuth Lajos kinevezi országos főápolónővé legfiatalabb nőtestvérét, Meszlényiné Kossuth Zsuzsannát. Ekkor hozzák létre az Országos Kórodai Főápolónői Intézetet, amelynek igazgatója Kossuth Zsuzsanna.

máj. Az Országos Nőegyleten belül megalakulnak a betegápolónői egyletek.

máj. 2. A polgári egészségügy irányítása a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumtól a Belügyminisztériumhoz kerül, az új osztályigazgató tanácsos Bugát Pál. Munkáját Tormay Károly, Pólya József és Török József segíti.

jún. 8. Ismét Pest-Budáról irányítják az egészségügyet.

jún. 24. Flórt Ferencet leváltják, utóda Lumniczer Sándor, aki elődjével azonos nézeteket vall mind a katonai orvosi szolgálatról, mind a betegápolásról-beteg gondozásról. A pesti Orvosi Kar későbbi kiválóságának, a jeles orvos- és sebészprofesszornak a munkássága a szabadságharc utolsó két hónapjára, a katonai összeomlás időszakára esik. Első intézkedése ugyan arra szolgál, hogy a katonai egészségügyet felkészítse a békére, június végétől azonban már a császári és a cári csapatok túlereje miatt a visszavonulásra, a harctéri betegápolásra és az egészségügyi-kórházi egységek állandó áthelyezésére kell összpontosítania.

jún. vége A pesti Központi Honvédkórház betegeit részben a komáromi várba szállítják, részben a visszavonuló sereggel Szegedre viszik. A szállíthatatlanokat családoknál és az Irgalmas Kórházban helyezik el.

jún.–júl. A hadi körülmények különösen kedveznek a járványnak, s a kolera nagy veszteséget okoz a szemben álló seregek soraiban. Mindezek ellenére a honvéd-egészségügyi szolgálat szinte az utolsó napig híven ellátja a feladatát. A szabadságharc utolsó két hónapjában a magyar honvédséget nemcsak a katonai túlerő, hanem a nyári hónapokban különösen veszélyessé váló kolera is sújtja. A magyar szabadságharc történetének figyelemre méltó területe, a hadifoglyok gondozása nagy hangsúlyt kap az egészségügyi ellátásban. A sebesült hadifoglyok ellátásában a kormány és a katonai vezetés szinte egyedülállóan emberséges magatartást tanúsít. Az orosz katonai felkészülés során a cári hadsereg kilencven tábori kórház teljes felszerelését, százötven katonarost, kétszáz sebészt, nyolcszáz sebesült-vívót és ápolót, valamint hatszáz betegszállító szekeret kap. A cári hadsereg katonaegészségügyi szolgálata követi a hagyományos európai mintát, s a legmagasabb orvosi parancsnokság a Paskievics altábornagy, fővezér törzsénél működő – Csetürkin irányította – orvosi igazgatóság. A magyar földre lépő orosz hadseregben először a Felvidék nyugati területén felvonuló alakulatokban észlelik a kolerát, azokban az egységekben, amelyek érintkeznek a császári alakulatokkal. A kolerás megbetegedés olyan nagymértékű, hogy már június közepén orosz kolerakórházat hoznak létre. Július végén a kolera már az orosz legénységi állomány 25%-át sújtja, s a halálesetek száma eléri a húszezret. A járvány az orosz csapatokban olyan nagymértékben pusztít, hogy a tényleges katonai embervesztésük jóval kisebb mértékű, mint a járvány áldozatainak a száma. A kolera végül arra kényszeríti a cári hadsereget, hogy mielőbb elhagyja Magyarországot.

dec. 1. Az Orvosi Karon az oktatás nyelve a német lesz; az egyetemi felvételt nyolcosztályos középiskola elvégzéséhez és az érettségihez kötik, az állatorvostan művelése külön válik az Orvosi Kartól.

az év folyamán:

– A veszteglő intézetek vezetését a Cs. Kir. Hadügyminisztérium veszi át.

1850

jún. 1. Sopronban megindul Wachtel Dávid szerkesztésében a 'Zeitschrift für Natur- und Heilkunde in Ungarn' c. hetilap, amely az új rendeleteket és szabályzatokat is ismerteti. Utolsó évfolyama 1860-ban jelenik meg, abban található egy 'Medizinische Rundschau' elnevezésű melléklet is, amely külföldi szaklapok azonos témában megjelent közleményeit összegzi. A folyóiratot részben Pest-Budán, részben Sopronban szerkesztik.

az év folyamán:

– A bécsi székhelyű Állandó Egészségügyi Bizottság (Ständige Medizinal Kommission beim Staatsministerium) irányítja a magyar egészségügyet is, a Magyarországra vonatkozó első intézkedéseket 1851-ben hozzák meg.

– Schwartz Ferenc magánlakásán elmeagyógyintézetet alapít, amely 1852 januárjától Budán, a Kékgolyó utcában működik (intézetében megvalósítja a munkaterápiát és megszünteti a kényszerítő eszközöket). Az intézet működéséről 1864-ben és 1866-ban is megjelenik összefoglaló visszatekintése. 1878-tól fia, Schwartz Ottó veszi át az intézet irányítását.

Ezzel párhuzamosan Schwartz Ferenc tervei alapján jön létre 1868-ban a lipótmezei tébolyda.

- Megjelenik Egerben Hanák Mihály *'A marhadög elleni rendszabályok'* c. munkája.
- Megjelenik Nagyváradon Zlamál Vilmos *'Népszerű oktatás a marhavész elhárításáról, megismeréséről s orvoslásáról'* c. munkája.

1851

aug. 18. Az *'Utasítás a községi közügynek ideiglenes szabályozására a magyar koronaországok szabad királyi városaiban s rendezett tanáccsal bíró egyéb községeiben'* c. Magyarországra vonatkozó osztrák szabályzat 106. §-a elrendeli, hogy a helyi önkormányzatok feladata „A tisztaság, egészség kérdése, gondoskodás a szegény, magatehetetlen emberekről, vagy a jótékony egyletek, szegényházak, vagy a község költségéből”.

az év folyamán:

- A kolozsvári Orvos-Sebészi Tanintézetben megkezdődik a bábák rendszeres gyakorlati oktatása, ezzel egyidőben szülőosztály is létesül a város Karolina Kórházában.
- A pesti Tudományegyetemtől különválnak az állatgyógyintézet, amely önálló intézményként folytatja munkáját, s 1875-ben M. Kir. Állatorvosi Tanintézet néven működik.
- Megjelenik Soltész János négy és félszáz oldalas, nagyszerű munkája *'Népszerű orvostan (Medicina popularis)'* címmel, amelyet a műveltebb nem-orvosok számára írt.
- Megjelenik Atádi Vilmos munkája *'Pálinka ivás'* címmel, célja az alkoholizmus megelőzése.

1852

okt. 20. A polgári egészségügyi közigazgatást az öt helytartósági kerületben (pestbudai, soproni, pozsonyi, kassai, nagyvárad) felállított egészségügyi hivatalok irányítják; ehhez egészségügyi bizottságokat is kapcsolnak, amelyben a megyei főorvosok és gyógyszerészek is részt vesznek, létrejön a kötelező kör- és községi orvosi intézmény (5000 lakosra legalább egy orvosnak kell jutnia, fizetésüket a kincstár vállalja magára); országos viszonylatban 58 vármegyei és szabad királyi városi főorvost (Komitäsarzt), 298 járási orvost (Bezirksarzt), 263 járási bábát (Bezirkshebamme) és 50 kerületi állatorvost neveznek ki; kórházépítési programot indítanak az állami sorsjáték bevételeinek egy részét is e célra fordítják (az 1850-es években 4000 ágygal emelkedik a kórházi férőhelyek száma); a szegénybetegek orvosi és kórházi költségeinek biztosítását a községek helyett az igazgatási kerületenként szervezett alapokra ruházza át. A nagyobb községeket külön orvos alkalmazására kötelezik (Kommunarzt), a kisebb községeknek pedig egy egészségügyi körzetbe tömörülve, közösen kell orvost fizetni (Sanitätsgemeine). Az állások java része azonban betöltetlen marad, mert vagy a lakosság nem képes az orvos bérét biztosítani, vagy az orvosok nem hajlandóak az alacsony fizetésért dolgozni.

az év folyamán:

- Megjelenik Egerben Horner (Vezekényi) István *'Népszerű oktatás a tehén vagy védhimlő oltásról'* c. munkája, amely a községek elöljárói, lelkészek és szülők számára íródott.

- Megindul Linzbauer Ferenc Xavér hét kötetből álló, a múltbeli egészségügyi rendeleteket részletesen tárgyaló, alapvető kézikönyv-sorozata: *'Codex sanitario-medicinalis Hungariae'* címmel. Az utolsó kötet 1861-ben jelenik meg.

1853

az év folyamán:

- Megalapítják a Pesti Első Bölcsőde Egyletet, amelynek célja a szegény munkásnők gyermekeinek gondozása munkaidő alatt, reggel 6 órától este 7 óráig.
- Megjelenik Pesten Lengyel Dániel *'Fürdői-zsebkönyv. Magyar-, Erdély-, Horvát-Tótország, a Szerb-vajdaság, s Temesi-bánság, nemkülönb a Határőrvidék ásványvizei s fürdőintézetei ismertetését tárgyalva'* c. nagy összefoglaló kézikönyve.
- Megjelenik Pesten Tormay (Krenmüller) Károly *'Statistische Bemerkungen aus dem Sanitätsberichte für die Stadt Pest vom Jahre 1852'* c. munkája.

1854

az év folyamán:

- A kiadott császári nyílt parancs értelmében minden bányavállalat köteles bányatársládát létesíteni.
- Megalapítják a kecskeméti kórházat, amely később a megye közkórháza lesz.
- Réthy Pál orvos ideiglenes kórházat állít fel Szarvason, a végleges kórházépület 1869-re készül el.
- Az első levegő-egészségügyi vizsgálatokat Sztoczek József műegyetemi professzor végzi a Károly-kaszárnya legénységi termeiben, s erről 1857-ben tanulmányt ír *'A lakhelyeken megkívánható levegőjutalékról'* címmel.
- Fáy András, a Pesti Hazai Takarékpénztár Életbiztosítási Ágazata bevezetésének előmunkálataképpen Pesten közreadja az *'Adatok Magyarország bővebb ismertetésére'* című munkáját, amely az 1837 és 1846 között 770 főnyi népességben végzett csecsemő- és gyermekhalandósági vizsgálatok adatait tartalmazza (ez az egyik legkorábbi halandósági vizsgálat Magyarországon; korábban Hatvani István *'Introductio ad principia philosophiae solidioris'* című, Debrecenben 1757-ben megjelent könyvében készített gyermekhalandósági táblákat az 1750–1754-es időszakra vonatkozóan, s igyekezett a gyermekhalandóság okait kapcsolatba hozni a közegészségügyi viszonyokkal, betegségekkel és a klimatológiai okokkal).
- Megjelenik Pesten Joachim Vilmos *'Törvénykezési orvostan rövid vázlatokban'* c. munkája, amely orvosok és jogászok számára íródott (a munkát 1862-ben újra kiadják).
- Megjelenik Bécsben ifjabb Zlamál Vilmos *'A bonctan rövid kézikönyve'* c. munkája, amely az első magyar nyelvű anatómia (2. kiadásban Pesten, 1862-ben jelenik meg).
- Megjelenik Pesten Tormay (Krenmüller) Károly *'Medizinische Topographie der Stadt Pest, mit besond. Beziehung auf die meteorologisch-sanitätischen Verhältnisse des Jahres 1853'* c. munkája.

1855

júl. 18. Semmelweis Ignácot kinevezik a szülészeti tanárává.

az év folyamán:

- A 6382. sz. cs. kir. belügyminiszteri rendelet kötelezi a kormányhatóságokat, hogy állítsák össze azoknak a kórházaknak a listáját, amelyek felszereltségük, berendezésük és felkészültségük alapján alkalmasnak látszik a „közkórház” minősítés elnyerésére; a közkórházzá minősített intézményeket arra kötelezik, hogy lehetőség szerint minden jelentkezőt – válogatás nélkül – helyezzen el (nagyon nagy volt még akkoriban a kórházaktól való idegenkedés).
- Megalapítják a pinkafői kórházat, amelyet az Irgalmasok kezelnek.
- Szegeden zsidó kórházat alapítanak.
- Megjelenik Pesten Posgay János szerkesztésében a *'Törvényszéki állatorvostan'* c. munka, amely községi orvosok, állatorvosok és községi előljárók számára íródott.
- Megjelenik Budán Irnesi Homonay Imre *'Szabályok egészség, illem, erkölcs, vallás és más hasznos dolgok tekintetében úri leánykák s finevendékeknek. Életbölcse ségi tanácsok, régi, középkori s új történetekkel'* c. kötete.

1856

az év folyamán:

Megalakul a Pozsonyi Orvos-Természettudományi Egyesület, folyóiratuk ebben az évben *'Verhandlungen des Vereins für Naturkunde zu Pressburg'* címmel indul meg.

- Egy új rendelet előírja, hogy a kórház helybelieket és külföldieket egyaránt köteles fogadni, az ápolásért viszont díjat szed; a kórházakat különválasztják a szegényházaktól, továbbá különválasztják a közkórházakat és a magánkórházakat (mindkettőt a területileg illetékes törvényhatóság felügyeli).
- A budai Várnegyed vízellátását a Clark Ádám által tervezett gőzüzemű vízmű látja el, amely tisztított Duna-vizet juttat el a Vár nyolc közkútjába (a házak közül csak 38 épület volt közvetlenül rákapcsolva a vezetékre).
- Megkezdődik működését az 1853-ban alapított miskolci Erzsébet Kórház.
- Megjelenik Pesten Zimmermann Jakab *'Népszerű egészségtan'*-a a népiskolák és vasárnapi iskolák számára.

1857

jún. 4. Megindul az *'Orvosi Hetilap'*, amelyet az 1888-as év végéig Markusovszky Lajos szerkeszt. 1865-ben indul meg a lap *'Közegészségügy és Törvényszéki Orvostan'* elnevezésű melléklete.

az év folyamán:

- Bővítik a pécsi pestiskórházat, majd 1869-re kétemeletes, 100 ágyas közkórházzá alakítják.
- Gyöngyösön zsidó kórházat alapítanak.
- Grósz Frigyes a Nagyváradon megjelenő munkájában (*'Die Augenkrankheiten der grossen Ebenen Ungarns und statistische Uebersicht der Leistungen der Privat-*

Augenkrankenheilanstalt für Arme in Gross-Wardein durch 25 Jahre, v. 1830–56..) a szürkehályognak az alföldi lakosok közötti gyakoriságára hívja fel a figyelmet.

- Számos közegészségügyi adattal megjelenik Pesten Csorba Józsefnek, Somogy vármegye főorvosának helytörténeti munkája, *'Somogy vármegye ismertetése'* címmel.
- Megjelenik Nagyváradon Csatóry (Grósz) Lajos *'A törvényszéki orvostudomány gyakorlati kézikönyve'* c. munkája (később több kiadásban is közreadják).
- Megjelenik Pesten Fleischer József *'Szülészet. Kézikönyvül a bábák számára'* c. kötete.
- Megjelenik Pesten Batizfalvi Sámuel *'Házi gyógytest-gyakorlat'* című munkája.

1858

az év folyamán:

- Egerben a Vincés nővérek női alapítványi kórházat hoznak létre.
- Nagyváradon zsidó kórházat alapítanak.
- Megjelenik Pesten W. F. Pisling műve alapján Navratil Imre *'Népszerű egészségtan'*-a.
- Megjelenik Pápán Edvi Illés Pál *'Gyermek diaetetika, az az: életrend-szabályok fi és nő népnevendékek számára emlék-versekben'* c. munkája, amelyet a következő évben javított kiadásban újra közreadnak. A munka 22 egészségi szabályt közöl rímes versekben.
- Megjelenik Kolozsvárott Bakonyi József *'Adatok a veszteglő intézetek keletkezése, fejlődése és jelen állásáról'* c. munkája.
- Megjelenik Nagyváradon Csatóry (Grósz) Lajos *'Törvényszéki orvostan, különös tekintettel a büntető törvénykönyvre'* c. kötete, amely jogtudósok, orvosok és sebészek számára íródott.
- Megjelenik Pesten Schwartz Ferenc könyve *'A lelki betegségek általános kór- és gyógytana, törvényszéki lélektannal. Orvosok, egészségügyi hivatalnokok és törvényszéki bírák számára'* címmel, amely az első magyar nyelvű elmeorvosi munkának tekinthető.

1859

máj. 15. Batizfalvi Sámuel, az ortopédia első hazai művelője megalapítja Pesten magán gyógy- és orthopaediai intézetét.

az év folyamán:

- Megnyílik az első hódmezővásárhelyi kórház (1898-ban nyílik meg a város szemkórháza Imre József vezetésével).
- Megjelenik Baján Szohner József *'Női egészségtan, vagy alapvonalai egy általános egészségi ápolásnak, különös tekintettel a női egészségre'* c. kötete.
- Megjelenik Pesten Tormay (Krenmüller) Károly *'A közegészség állapota Pest szabad királyi városában 1858-ik évben'* c. munkája.
- Megjelenik Sopronban Wachtel Dávidnak a gyógy- és ásványvizekről szóló munkája *'Ungarns Kurorte und Mineralquellen'* címmel, amelyet a kormány felkérésére állít össze (a kötet összeállításához beutazta a magyar fürdőket).
- Megjelenik Pesten Siklósy Károly *'A vízgyógy mód. Utasítás a leggyakrabban előforduló betegségek gyógyítására'* c. könyve. (Siklósynak Budán 1855-ben nyílik meg a

gyógytestgyakorlati és vízgyógyintézete, amely a svéd P. H. Ling gyógymódját honosítja meg.)

- Megjelenik Bécsben Linzbauer Xavér Ferenc *'Statistik des Medicinalstandes, der Kranken und Humanitäts-Anstalten, der Mineralwässer, Bäder, Trink- und Gesundbrunnen von Ungarn'* című munkája, amely ismerteti az öt közigazgatási terület orvosi intézményeit, szól az orvosképzésről és az egészségügyi viszonyokról.

1860

dec. 1. Sauer Ignác az országos főorvos, egyben helytartósági tanácsos. 1862. január közepéig tölti be hivatalát.

az év folyamán:

- Az októberi diploma kibocsátásával visszaállnak az 1848-as alkotmányos állapotok, a helytartósági kerületek helyett ismét a Helytartótanács lesz a legfőbb irányító szerv, ahol újra megszervezik az egészségügyi osztályt, amely átalakítja az 1852-től érvényes egészségügyi igazgatási rendszert (a községi és körorvosi rendszer továbbra is érvényben marad). A kórházak felügyeletét a Helytartótanács 1867-ig látja el, ekkor a feladatot a M. Kir. Belügyminisztérium veszi át.
- Erdély kir. főorvosa, protomedicusa Pataki Dániel (korábban tíz éven át nem működik ez a hivatal).
- Nyitrán kórházat alapítanak.
- Megindul az Akadémia kiadásában a matematikai és természettudományi osztályok közleményeit tartalmazó periodika (1866-ig jelenik meg).
- Megjelenik az 'Orvosi Hetilap'-ban Korányi Frigyes tanulmánya *'Eszmék a haza egészségügyeinek szervezése körül'* címmel, amelyet a következő évfolyamban folytat *'Eszmék közegészségi ügyeink rendezése körül'* címmel.

1861

nov. Helytartótanácsi rendeletet adnak ki a közegészségügyi jelentések újraszabályozásáról, a negyedéves és éves jelentések tartalmáról (jelentési kötelezettség a klimatológiai és demográfiai adatokról, orvos-törvényszéki esetekről, az egészségügyi személyzetről, fertőző betegségekről, állatjárványokról).

az év folyamán:

- Az országorvosi teendők ellátásával Hollán Adolfot bízzák meg, aki ezt a hivatalt 1874-ig vezeti.
- Megalakul Léván a Barsvármegyei Orvos-Gyógyszerész Egylet.
- Pesten jön létre Flór Ferenc elnökletével az első hazai helytartósági közegészségi bizottmány. Nekik köszönhető a pesti vízhálózat kiépítése és új vágóhíd létrehozása. Igyekeznek a Fővárost jó minőségű vízvezetéki vízzel ellátni, s ehhez csatlakozik Rottenbiller Lipót és Szapáry Antal társadalmi mozgalma is. A város törvényhatósága jóvoltából 1867-ben indulnak meg a vízmű építési munkálatai.
- Galambos Márton, a pesti Állatorvosi Tanintézet tanára fontos megfigyelést tesz a keleti marhavész „kontagiumának” marhákról juhokra történő áttérjedésére vonatkozóan, s

- kimutatja, hogy a betegség marhákról juhokra mesterségesen átváltozva „megszelídül”, s az így attenuált kórokozót védőoltások céljára ajánlja. A Helytartótanács a javaslatot nem fogadja el.
- Az 1861/62-es tanévben a pesti Orvosi Karon a himlőoltástan témakörében magántanári címet kap Patrubány Gergely.
 - Megindul az Akadémia 'Mathematikai és Természettudományi Közlemények' című folyóirata.
 - Megindul a 'Gyógyászat' Poór Imre főszerkesztésében; 1869-ben indul a lap 'Államorvos' c. melléklete Poór Imre és Dulácska Géza szerkesztésében, 1888-ban pedig a 'Honvédorvos' c. melléklet Szénásy Sándor szerkesztésében.
 - Megjelenik Semmelweis Ignác 544 oldalas alapműve '*Die Aetiologie, der Begriff und die Prophylaxis des Kindbettfiebers*' címmel, a gyermekágyi láz okáról és prophylaxisáról.
 - Sugár Fábíusz kis összefoglaló kötete közegészségügyi kérdéseket is tárgyal: '*Az orvosok és az orvosi tudomány Magyarországon a legrégebb idők óta fogva századunk elejéig*'.
 - Megjelenik Miskolcon Kún Tamás '*A megyei főorvos tiszt köre*' c. munkája; a témakört 1870-ben részletesebben is kifejti a '*Magyarország közegészségi és orvosi ügyeinek rendezése*' című könyvében.
 - Megjelenik Pesten Lengyel Dániel orvos '*Szülék kötelességei gyermekeik iránt, azok születése előtt és a születésük utáni első években*' című kötete.
 - A 'Sürgöny' c. periodika 1861-es évfolyamában többrészes cikksorozat jelenik meg Linzbauer Xavér Ferenc tollából '*Magyarország egészségügyi közigazgatásának alkotmányos rendezéséről*' címmel.
 - Bakody Tivadar az 'Orvosi Hetilap'-ban közli programadó cikkét '*Országos testgyakorlat*' címmel, amely a testnevelés fontosságát emeli ki.
 - Flór Ferenc a 'Gyógyászat'-ban megindítja tisztifőorvosi jelentéseit, amelyekben folyamatosan beszámol Pest közegészségügyi állapotáról, hasonló publikációkat közöl az 'Államorvos'-ban is 1869-től kezdődően.

1862

jan. Hollán Adolf az országos főorvos.

márc. Semmelweis Ignác veszi át a Központi Védhimlőoltó-Intézet igazgatását. 1863-tól Patrubány Gergely, a himlőoltástan magántanára vezeti az intézetet, aki arról éves összefoglalókat jelentet meg nyomtatásban.

az év folyamán:

- Nagyszebenben megépül az első magyar országos tébolyda (az erdélyi kir. Főkormányzók 24044. sz. rendeletével), amelynek első vezetője Schnirch Emil, aki 1868-tól a lipótmezei állami tébolyda igazgatója, a nagyszebeni intézet vezetését pedig Szabó István veszi át.
- Schédy Sándor gyógyszerész megindítja a 'Gyógyszerészi Hetilap'-ot.
- Megindul Arányi Lajos '*Életmentések*' c. sorozata az 'Ország Tükre' c. újság hasábjain. Később több, nyilvános előadást is tart az életmentésről. Ugyanezzel a témakörrel a 'Néptanítók Lapja' 1879–81-es évfolyamaiban megjelent cikksorozatában is foglalkozik, amely az 1862-es publikációja folytatásának tekinthető.
- Megjelenik Temesvárott Simon Imre szerkesztésében a '*Magyar Gyógyszerészek Évkönyve*'.
- Megjelenik Pesten Than Károly vegyészprofesszor '*Vázlatok a minőleges vegytani elemzés gyakorlati tanulmányozásához*' c. munkája, amely segítséget ad a gyógyvizek elemzéséhez.

- Megjelenik Pesten Magyary Ferenc munkája *'A keleti marhavész terjedésének beoltás és állati biztosító-egyletek általi gátlása'* címmel.
- Megjelenik Pesten Ch. W. Hufeland műve alapján a *'Háziorvos vagyis 500 legújabb háziszer 154 betegség ellen'* c. kiadvány.
- Megjelenik Budán Pete Zsigmond *'Értekezés a fürdésről'* c. munkája.

1863

szept. 22. Hosszabb szünet után Pesten nyitják meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók kilencedik vándorgyűlését. Ennek keretében Csatóry (Grósz) Lajos javaslatot tesz az ország közegészségi és orvosi ügyeinek rendezésére, a javaslatot elfogadják és bizottságot szerveznek annak kidolgozására. A bizottság által elkészített tervet a marosvásárhelyi, pozsonyi, majd rimaszombati nagygyűlésen megvitatják, és javaslataikat 1867-ben eljuttatják a belügyminiszterhez.

szept. 23. Megkezdzi működését a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, amely Markusovszky Lajos kezdeményezésére jött létre az előző évben (az engedélyt 1862. dec. 15-én kapták meg).

az év folyamán:

- Az országban 114 megyei és városi orvos, valamint 138 járási és kerületi alorvos működik, ezen túlmenően 222 járási sebész és 314 hatósági szülésznő vesz részt a gyógyító munkában.
- Az 1863/64-es tanévben a pesti Orvosi Karon a balneológia témakörében magántanári címet kap Pete Zsigmond.
- A segesvári gimnázium megépíti az ország első középiskolai tornatermét.
- Havonta kiadásra került a *'Vegetáció és Gyógyszerészet'* c. folyóirat, Felletár Emil szerkesztésében.
- Megjelenik Pesten a *'Két neme a birkanyáj-járványnak, azok megismerése, óvászere és gyógyítása'* c. kötet, melyet „a birkatenyésztők számára több évi saját tapasztalása után gyűjtött” Lackner György.
- Megjelenik Pesten Zlamál Vilmos *'A marhavész s annak oltása mint az egyedül biztos szer a marhavész szelidítésére s végképeni kiirtására'* c. kötete.
- Megjelenik Pesten Csatóry (Grósz) Lajos *'Orvosi rendőrség'* című kötete, amely tárgyalja az épületek egészségügyi vonatkozásait, foglalkozik a temetőkkal, a csatornázással, az élelmiszerekkel, az ipari egészségüggyel, a mérgező anyagokkal, a fertőző betegségekkel, az állatjárványokkal és a szabadon nem forgalmazható gyógyszerekkel.
- Megjelenik Pesten Siklósy Károly *'A természetes gyógymód, vagy a betegségeknek gyógyszer nélküli, életrendi szabályok szoros megtartása általi gyógyítása'* című népszerűsítő munkája, amelyet 1865-ben ismét kiadnak.
- Megjelenik Pesten Zimányi József *'Testgyakorlattal'* című munkája, amely az iskolai testnevelés első magyar nyelvű szakkönyve; ebben az időben felerősödnek az egyleti szervezkedések: evezős- és vitorlázóegyletek, a vívást, a lövészetet és a galamblövészetet, a lovaglást és a tornát, később a korcsolyázást, a turisztikát és a kerékpározást népszerűsítő egyletek alakulnak országszerte.

1864

aug. 27. Marosvásárhelyen nyitják meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók tizedik vándorgyűlését, amelynek keretében Csatáry (Grósz) Lajos előadást tart *'A közegészségügy szabályozásának befolyásáról az egyetemes jólétre'* címmel, Weszelowszky Károly pedig elkészíti Árva megye orvosi leírását.

az év folyamán:

- Létrejön a békéscsabai ispotály.
- Pete Zsigmond közreadja az 'Egészségi Tanácsadó' c. folyóiratot, amely a közegészségügy fontos periodikája. A Pesten kiadott lapból összesen négy teljes évfolyamnyi jelenik meg, valamint az 5. évfolyam első száma. Folytatása 1875-től Kelen József szerkesztésében az 'Egészségi és Életmentési Tanácsadó'.
- Halász Géza (dabasi) akadémiai székfoglalóját az életbiztosítási orvostan témakörében tartja, így ő tekinthető e szakma hazai megalapítójának (az életbiztosítási orvostan még külföldön is csak a kezdeti időszakánál tart). E témakört alapozza meg az Első Magyar Általános Biztosító Társaság életbiztosító osztályánál végzett munkája, ahol kidolgozza az orvosi eljárásra vonatkozó utasítást. Székfoglalója témakörében szakcikke jelenik meg az 'Akadémiai Értesítő'-nek a matematikai és természettudományi osztályok számára kiadott közlönyében *'Az életbiztosítás tudományos, különösen orvosi szempontból'* címmel.
- Megjelenik Budán Arányi Lajos műve, *'A kórbonctan elemei. Gyógygyakorló és törvényszéki orvosok számára'*.
- Szabó Antal fordításában megjelenik Pesten Hartmann *'Boldogságtan az ember testi életére nézve. Életrendi vezető az életen keresztül'* c. munkája.
- Megjelenik Pesten Rózsay (Rosenfeld) József *'Népszerű értekezés az ivóvízről egészségi szempontból s néhány szó a pesti vízvezetékéről'* c. tanulmánya.
- Megjelenik Pesten Fekete Lajos *'A gyógytan története rövid kivonatban'* c. munkája.
- Megjelenik Pesten C. E. Bock *'Az egészség négy könyve'* c. művének magyar fordítása, amelyet „a magyar nép szükségeihez alkalmaztak” (1868-ban ismét megjelenik).
- Megjelenik Pesten Lengyel Dániel *'Orvosi tanácsadó városon és falun'* c. nagy kézikönyve (később több kiadásban is megjelenik).
- Ettől az évtől kezdve 1879-ig éves bontásban jelennek meg Chrenóczy-Nagy Józsefnek, Nyitra vármegye főorvosának a megyéről készített közegészségügyi jelentései. Más megyék jelentései általában csak kéziratban olvashatók.

1865

ápr. Megindul az 'Orvosi Hetilap' melléklete 'Közegészségügy és Törvényszéki Orvostan' címmel, amelyet 1888-ig Markusovszky Lajos szerkeszt.

aug. 28. Pozsonyban nyitják meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók tizenegyedik vándorgyűlését, amelyen elhangzik Batizfalvi Sámuel *'A gyógytestgyakorlat jótékony hatása az ember egészségére nézve'* c. előadása; a nagygyűlés keretében elkészül egy tanulmány *'Javaslat a közegészségi és orvosi ügy rendezésére hazánkban a pesti IX. és marosvásárhelyi X. nagygyűlésből kiküldött bizottmánytól'* címmel, ezt az anyagot a XI. nagygyűlésen kiegészítik, módosítják, s önálló kötetként is közreadják Pozsonyban.

dec. 28. A korábban (1845) megszűnt hasonszenvi egyesület szellemi jogutódként létrejön a Magyar Hasonszenvi Orvosegylet, Almási Balogh Pál elnök és Argenti Döme alelnök vezetésével. Egy évvel korábban már megindul a 'Hasonszenvi Közlöny' Gyöngyösön Horner István szerkesztésében, s jogutódnak tekinthető az Egyesület által az 1866-os év elején Pesten meginduló 'Hasonszenvi Lapok', amelyet Argenti Döme, Balogh Elemér és Bakody Tivadar szerkeszt. Az Egyesület 1866-ban kórházat is alapít Bethesda néven, amelynek első vezetője Bakody Tivadar. 1870-ben megnyitják másik kórházukat is, az Elisabethiumot. 1871-ben az első, 1873-ban a második homeopátiás egyetemi tanszék jön létre, de az egyetemi képzés nem váltja be a hozzá fűzött reményeket. Az egyik tanszék 1876-ban, a másik 1906-ban szűnik meg.

az év folyamán:

- Megszervezik az Országos Lelencházi Társulatot.
- Megindul az 'Ungarische Medizinisch-Chirurgische Presse', Mangold Henrik és Hertzka Károly szerkesztésében.
- Megindul Pozsonyban a 'Kórházi Szemle' c. folyóirat ifj. Zlamál Vilmos szerkesztésében, amelynek első évfolyamában – egyebek között – id. Zlamál Vilmos '*Közegészségügyre vonatkozó állatgyógyászati közlések*' c. tanulmánya olvasható.
- Ettől az évtől kezdődően évente közreadják a 'Gyógyszerészek naptára'-t, amelyet a 'Gyógyszerészi Hetilap' szerkesztősége állít össze.
- Megjelenik Pesten Hübner György '*Hasonszenvi házi állatorvos*' c. munkája.
- Megjelenik Pesten Ch. W. Hufeland munkája Poór Imre fordításában '*Jó tanácsok anyák szám., a gyermekek testi nevelésének legfontosabb pontjaira nézve a legelső években*' címmel.
- Megjelenik az 'Orvosi Hetilap'-ban Török János cikke '*Megjegyzések az egészségügyi javaslat némely pontjaira nézve*' címmel.

1866

nov. 26. Az MTA Matematikai és Természettudományi Osztályának ülésén Markusovszky Lajos előadást tart '*A közegészség-tudomány mai állása és feladatai*' címmel, amely teljes terjedelmében megjelenik az 'Orvosi Hetilap'-ban is.

az év folyamán:

- Megnyílik a makói közkórház 85 ágygal.
- Az 1817-ben létrejött, majd később megszűnt Pesti Vak Ispótyly ebben az évben újjáalakul, a Pesti Jótékony Nőegylet és Lippay Gáspár szemorvos jóvoltából.
- A Főváros első artézi kútját Zsigmondy Vilmos fúrja a Margitszigeten (1866–67-ben).
- Megjelenik Pesten Eisenmayer Sándor törvényszéki állatorvostana.
- Megjelenik Pesten Kátai Gábor '*Mit kell tenniünk a cholera csapásainak enyhítésére?*' című tanítása.
- Megjelenik Pesten Poroszkay Ignác '*Hasznos volna-e Pest városát körülcsatornázni?*' c. munkája.
- Megjelenik Pesten Rózsay József '*Sz. kir. Pest városi Elisabethinum szegénygyámoldának történeti vázolata*' c. munkája.

- Megjelenik Pesten Ivárdy Dénes közegészségügyi szempontból nagyon fontos munkája *'Tervezmények a csatornázásokról s azon módokról, miképen lehetne az évenként kiönteni szokott és több mint 1.00.000 hold földet elborító árvizeket és mocsárokat lecsapolni'* címmel.
- Megjelenik Pesten Batizfalvi Sámuel *'Gyakorlati testgyógyászat (Orthopaedia)'* című könyve.
- Megjelenik a pesti gyógyszerész testület összeállításában a *'Javaslat a gyógyszerészi rendszer tárgyában Magyarországra nézve'* című kiadvány.
- Megjelenik Szombathelyen Zsiray Zsigmond *'A falusi gazda mint cholera-orvos, vagy a cholera mivoltának felfedezése és annak háziszerekkel gyógyítása'* c. munkája.
- Megjelenik Pesten Pete Zsigmond *'Fürdői életrend vagyis minő szabályokat kövessen a fürdővendég, hogy az ásványvizet, savót s a fürdőket sikerrel használhassa'* c. munkája.
- Megjelenik az 'Orvosi Hetilap' 'Közegészségügy és Törvényszéki Orvostan' c. mellékletében Reichenberger Zsigmondnak, Zaránd megye főorvosának írása *'Észrevételek a közegészségügy szervezése tárgyában'* címmel.

1867

febr. Kihirdetik az ország alkotmányos közjogi és önkormányzati önállóságát rendező 1867. évi XII. törvénycikket, amely új fejezetet nyit a magyar közegészségügyben is.

aug. 12. Rimaszombatban nyitják meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók tizenkettedik vándorgyűlését, ahol létrehoznak egy bizottságot, amely feliratban kéri Wenckheim Béla belügyminisztertől a közegészségügy sürgős rendezését.

az év folyamán:

- Megalakul a Debreczeni Orvos-Gyógyszerész Egylet.
- Megalakul Késmárkon a Szepesvármegyei Orvos-Gyógyszerész Egylet.
- Az 1867/68-as tanévben a pesti Orvosi Karon a balneológia témakörében magántanári címet kap Hasenfeld Manó.
- Id. Zlamál Vilmos a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumban az Állategészségügyi Osztály vezetője lesz, s koordinálja az első hazai állategészségügyi törvény kidolgozását.
- Megjelenik Pesten Török János orvos *'Életrendi kalauz a nép számára, üdvös tanácsokkal az egészség és élet fenntartására'* c. munkája, amelyet később többször is kiadnak.
- Megjelenik Pesten Tauffer Emil börtönorvos és Pulszky Ágoston jogfilozófusnak közös munkája *'A börtönügy multja, elmélete, jelen állása, különös tekintettel Magyarországra'* címmel.
- Megjelenik Pesten Pete Zsigmond ismeretterjesztő munkája *'A fogfájás és fogromlás gyökeres gyógyszere'* címmel.
- Megjelenik a 'Gyógyászat'-ban Grósz Lipót írása a *'Közegészségi intézmények befolyása az egyetemes jólétre'* címmel, továbbá Rupp N. János írása *'...a hazai közegészségügy elfogyottságának főokáról'* címmel, valamint Szohner József tanulmánya *'Közegészségügy rendezése'* címmel.

márc. 10. A belügyminiszter elnökletével, neves orvosok közreműködésével létrejön egy szakbizottság, amely a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlésein több év alatt kidolgozott közegészségügyi tervezetet van hivatva tovább formálni. A tervezet részletes kidolgozásában Balassa János, Markusovszky Lajos, Korányi Frigyes és Jendrassik Jenő vesz részt, s az elkészült tervezet az 'Orvosi Hetilap'-ban jelentetik meg *'Emlékirat a közegészségügyi és orvosi ügy rendezése tárgyában'* címmel. Ezt követően jön létre a közegészségüggyel foglalkozó tanács.

ápr. 9. Létrehozzák az Országos Közegészségi Tanácsot, elnöke: Balassa János, alelnöke: Kovács Sebestény Endre, jegyzője: Csatáry (Grósz) Lajos. Rendes tagjai: Jendrassik Jenő, Kajdasy István, Korányi Frigyes, Lumniczer Sándor, Moskovicz Mór, Rupp N. János, Than Károly, Tormay Károly és Wagner János. Képviselői tagok: Hollán Adolf, Reitter Ferenc, Hanák Vilmos, Markusovszky Lajos. Csatáry (Grósz) Lajos szerkesztésében 1869 és 1891 között minden évben megjelenik az *'Évi jelentés az országos közegészségi (közegészségügyi) tanács működéséről'* c. kiadvány.

aug. 24. Egerben nyitják meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók tizenharmadik vándorgyűlését.

dec. 6. Megnyílik a lipótmezei állami tébolyda (Budai Közőrüde), amely Schwartzer Ferenc tervei alapján jön létre, első igazgatója Schnirch Emil. 1898-tól Lipótmezei Elme- és Ideggyógyintézet néven működik.

az év folyamán:

- Az 1868. évi XXXVIII. tc., vagyis a népiskolai közoktatás tárgyában hozott törvény elrendeli a népiskolák számára a testnevelés kötelező oktatását, s rendelkezik az iskolai higiéniáról is.
- Megkezdődik a m. kir. honvéd orvosi tisztikar szervezése, 1870-ben a honvédségnél már 82 orvos dolgozik. 1873-ban megjelenik Nagyszebenben Mysz Ede *'Eszmék a magy. kir. honvéd-egészségügyi intézet szervezése felett'* c. munkája. A honvéd orvosi tisztikar szervezetét 1877-ben részletezik a 'Rendeleti Közlöny' 28. számában megjelenő miniszteri rendelettel, amelyet 1877. júl. 5-én tesznek közzé. 1879-ben nyomtatásban is megjelennek a honvédorvosi tisztikar kinevezésére és előléptetésére vonatkozó szabályok.
- Megalakul Nagyváradon a Biharmegyei Orvos-Gyógyszerészi és Természettudományi Egylet.
- Megalakul Rimaszombatban a Gömörmegyei Orvos-Gyógyszerész Egylet.
- Az 1868/69-es tanévben a pesti Orvosi Karon a hamisított tápszerek vizsgálata témakörében magántanári címet kap Csatáry (Grósz) Lajos, valamint a tisztiorvosi eljárás témakörében Fodor József.
- Megépül Pest első természetes szűrőkre fektetett vízműve, az angol W. Lindley által vezetett munkálatok eredményeként. A 60 km hosszú elosztóvezeték 127 utcát és teret lát el vízzel. A vízhálózatot az ezt követő években folyamatosan bővítik, 1873-ra a vízzel ellátott házak száma Pesten eléri az 1100-at, a csővezeték hossza 90 km. 1872-ben megkezdődik az új, végleges vízmű megépítése is az Újpesti-szigeten, 1878-ban a csővezeték hossza 130 km. 1893-ban Buda és Pest vízművét összekapcsolják. Ezzel egyidőben több nagyvárosban, köztük Szegeden, Pécsen, Sopronban, Szombathelyen, Veszprémben, Cegléden és Hatvanban megkezdik a vízművek építését. A XX. század elején Magyarországon 31, forrásra telepített, továbbá 6 felszíni vizet és 18 rétegvizet felhasználó vízmű üzemel. 1899-ben kötelezővé válik a városi vizek fertőtlenítése, klórozása.

- Megjelenik a 'Füredi Lapok' Chyzer Kornél és Orzovenszky Károly szerkesztésében.
- Megjelenik Pesten egy 80 oldalas összeállítás '*Pest, Pilis és Solt t. e. megyék közegészségügyi bizottmányának javaslata*' címmel.
- Kátai Gábor Pesten történeti összefoglalót ad közre az 1841-ben megalakult Társulat addigi eseményeiről: '*A kir. m. Természettudományi Társulat története alapításától fogva maig*'.
- Megjelenik Budán Linzbauer Ferenc Xavér összefoglaló áttekintése '*A magyar korona országainak nemzetközi egészségügye. Az egyes igazgatási tárgyak fejlődésének történetével – hivatalos adatok nyomán*' címmel.
- Megjelenik Pesten Herczeghy Mór '*Népies egészségügy, tekintettel az egészségügyi rendőrségre*' c. kötete.
- A közegészségüggyel kapcsolatosan az 'Orvosi Hetilap'-ban Markusovszky Lajos tollából több cikk is megjelenik, pl. '*A közegészségügyi értekezlet tárgyában*', '*Az országos közegészségi tanács és az Orvosi Kar*' címmel.

1869

szept. 6. Fiumében nyitják meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók tizennegyedik vándorgyűlését. Ehhez kapcsolódóan megjelenik Roth tollából '*A gyermekek nagy halandóságának okai és annak meggátlását előmozdító eszközök*' c. munka, a kiadvány Londonban készült.

az év folyamán:

- Rendelet írja elő, hogy a bábaokleveleket magyar nyelven kell kiállítani.
- Az Országos Közegészségi Tanács elnöki székében az 1868. dec. 9-én elhunyt Balassa Jánost Kovács Sebestény Endre váltja fel, aki 1878-ig tölti be ezt a posztot. A további elnökök: 1879–1880: Rupp N. János, 1881–1892: Lumniczer Sándor, 1893–1897: Korányi Frigyes, 1898–1926: Müller Kálmán, 1927–1930: Tauffer Vilmos, 1931–1935: Korányi Sándor. Titkárok: 1868–1890: Csatáry (Grósz) Lajos, 1891–1918: Tóth Lajos, 1919–1936: Győry Tibor. (A Tanácsot 1936-ban újjászervezik, de működése a továbbiakban már formálissá válik.)
- Megalakul a Magyarországi Központi Fröbel-Nőegylet, amelynek célja az óvodaköteles gyermekek ingyenes nevelése.
- Megalakul Sátoraljaújhelyen a Zemplénnvármegyei Orvos-Gyógyszerész Egylet.
- A pest-budai csatornahálózat hossza 63 km, amely 1873-ig további 33,5 km-rel bővül. London főmérnöke, W. Bazalgette tervei alapján hozzálátnak a főgyűjtőcsatornák megépítéséhez is. A munkálatok legfőbb hazai szakértője Reitter Ferenc, munkáját Lechner Lajos segíti.
- A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat gondozásában Budán két munka jelenik meg egy kötetbe kötve: az egyik Eigenbrodt műve '*A városok tisztítása lakhelyünk talaja növekedő elronditásának megelőzése érdekében, mint az egészségi rendészet legfontosabb feltétele*' címmel, amelyet Koller Gyula fordított magyarra, a másik Pettenkofer dolgozata, amelyet '*A temetkezési helyek megválasztásáról*' címmel írt, s Gabriely Kálmán fordított magyarra.
- Megjelenik Pesten Fodor Józsefnek '*Az árnyékszék-rendszerekről, tekintettel a hazai és főleg a pesti viszonyokra*' című kötete.
- Megjelenik Pesten Tormay Károly és Niedermann Gyula '*Orvosi statistika*' c. munkája.

- Megjelenik Budán Grósz Lipót *'Emlékirat a hazai betegápolási ügy keletkezése-, fejlődése- s jelenlegi állásáról, különös tekintettel a beteg-ápolási költségekre'* c. munkája.
- Megjelenik Pesten Matolay Elek *'Torna-zsebkönyv. A tornászat német–magyar műszótárával'* c. kiadványa.
- Megjelenik Pesten az Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat gondozásában *'Az orvosi jogtudomány elvei és gyakorlata'* című munka, amelyet A. S. Taylor műve alapján készített Balogh Kálmán; a háromkötetes mű két év alatt jelenik meg (1869–70).

1870

ápr. 3. Farkas Károly kezdeményezésére létrejön az Általános Munkásbetegsegélyező és Rokkant Pénztár, amely kezdetben a Pest-Budai Munkásképző Egylet alosztályaként működik, és 1871-ben válik önállóvá. A Pénztár orvosi és beteggondozó hálózatot is kialakít. (Az Ipartörvény – 1884. évi XVII. tc. –, valamint az 1907. évi XIX. tc. kiteljesíti a biztosítási kötelezettséget. Magyarország – Európában harmadikként – 1891-ben csatlakozik a kötelező társadalombiztosítási rendszert bevezető országokhoz: 1891. évi XIV. tc.; ezt megújítja az 1927. évi XXI. tc.)

az év folyamán:

- Az 1870. évi XLIX. tc. kimondja, hogy a betegápolással foglalkozó szerzetesrendek jövedelme adómentes.
- Megalakul Egerben a Hevesvármegyei Orvos-Gyógyszerész Egyesület.
- Az 1870/71-es tanévben megkezdzi működését a Kórszövettani Tanszék.
- Csatáry (Grósz) Lajos, mint a M. Kir. Államvasutak főorvosa a MÁV egészségügyi intézményeinek szervezője, nemzetközi vonatkozásban is elsőként kezdi megszervezni a vasúti egészségügyi mentőszolgálatot, ennek keretében a vasutasokat az elsősegély-nyújtásra vonatkozó ismeretekre is kiképzik, s egészségügyi vonatokat rendeznek be. Létrejön a Magyar Királyi Államvasutak Nyugdíjintézete is.
- Megjelenik Nyitrán Chrenóczy-Nagy József megyei főorvos összeállításában a *'Népiskolai közegészségi szabályok'* című kiadványa.
- Megjelenik Nagyváradon Pollák László *'Javaslat a kéjkedés szabályozására és a bujakór terjedésének meggátlására'* című kiadványa.
- Megjelenik Pesten J. L. Curtis művének magyar fordítása *'Orvosi kalauz a házasságban. Utmutatások mindkét nembeli házások és nemházások számára'* címmel.
- Megjelenik Pesten egy népszerűsítő munka *'Biztos sikerrel használt házi gyógyszerek. Kézikönyv minden falusi és városi háztartás számára'* címmel.
- Megjelenik Budán Mihályik Izidor *'A vakokról'* c. kötete (a kötet szerzője a Vakok Intézetének vezetője; munkája a témakör első magyar nyelvű kézikönyve).
- Megjelenik Hirschelr Ignác munkája *'Tapasztalataim a szeszes italokkal, valamint a dohánynyal való visszaélésekről, mint a láttompulat okáról'* címmel.
- Megjelenik Pesten Rózsay József *'Adatok a járványok oki viszonyaihoz'* című munkája.

1871

aug. 28. Aradon nyitják meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók tizenötödik vándorgyűlését.

az év folyamán:

- Gyulafehérvárott zsidó kórházat alapítanak.
- A Főváros alkalmazza Beivinkler Károlynak az árnyékszék és a házi csatornák tisztítására és fertőtlenítésére szolgáló eljárását. Ezt a módszert alkalmazzák a Rókus Kórházban is. A következő évben elkészíti Pest meglévő csatornahálózatának makettjét, 1878-ban hasonló feladattal bízzák meg az új csatornázási tervek elkészítésekor.
- Létrejön az Országos Első Gyermekmenedékhely Egyesület, amely a régi lelencházak mintájára alapítanak. Fennállásának első 40 évében tízezernél több gyermek gondozásával foglalkoznak. Hasonló céllal jön létre 1906-ban az Országos Gyermekvédő Liga.
- Az 1871/72-es tanévben a Gyógyszertan Tanszéke önállósul, kiválik az Általános Kórtani Tanszékből.
- Megjelenik Pesten Sikor József *'Törvényszéki orvostudomány jogászok és orvosok számára'* című szakmunkája.
- Megjelenik az első magyarországi összeállítású gyógyszerkönyvünk, a *'Magyar Gyógyszerkönyv (Pharmacopoea hungarica)'* első kiadása, amelyhez a következő években gyógyszerárszabványt és vénymintákat adnak ki. Használatát 1872. márc. 14-től teszik kötelezővé. (A munka később több bővített és átdolgozott kiadásban jelenik meg, magyar és latin nyelven.)
- Megjelenik Szegeden egy népiskolai tankönyv Szabó Mihály tollából *'Egészségtan'* címmel.
- Megjelenik Pesten Chyzer Kornél összesítése *'Emlékirat a megyei közegészségi szervezet s különösen a közigazgatási járásorvosok fõntartásának ügyében'* címmel.

1872

aug. 4. Rendelet értelmében a doktori esküt az Orvosi Karon a továbbiakban magyarul kell letenni.

aug. 15. Megépül Budapest első közvágóhídja. Ezt megelőzően a mészárosok magánvágóhidakat tartottak fenn, de ezek nagy száma közegészségügyi szempontból aggályokat vetett fel, s ezért a közvágóhíd átadásával egyidejűleg a város összes magán-marhavágóhídját megszüntetik.

szept. 16. Herkulesfürdõn nyitják meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók tizenhatodik vándorgyűlését.

az év folyamán:

- Az 1872. évi VIII. törvénycikk, azaz az Ipartörvény elrendeli a céhek – köztük a sebész-céhek – feloszlását, egyben rendelkezik az iparosok betegellátásáról. (Az 1884-es Ipartörvény újraszabályozza ezeket a kérdéseket.)
- Megkezdik az egyetem új klinikáinak építését.
- Megnyílik a kolozsvári egyetem négy karral, ezek egyike az Orvosi Kar. A közegészségtanhoz szorosabban kapcsolódó tanszékek és korai professzoraik a következők: Államorvostani és Orvosi Rendészeti Tanszék (Fodor József 1872–1873, Ajtai Kovách Sándor 1874-től); Állatgyógytani és Állatrendészeti Tanszék (Mina János 1872-től). A Közegészségtani, Orvosi Rendészeti és Állatjárványtani Tanszék 1883-ban jön létre, első professzora Rózsahegyi Aladár.

- Megkezdik a budai Ördög-árok beboltozását, amely Buda legnagyobb méretű és vízvezető képességű főgyűjtőcsatornája. Ezt követően Reitter tervei szerint megépül a pesti oldalon is az első gyűjtőcsatorna.
- Csatóry (Grósz) Lajos 1872 és 1891 között minden évben megjelenteti az *'Évi jelentés a M. Kir. Államvasutaknál előfordult betegülésekről'* c. összeállítást.
- Megjelenik Pesten Baráth Ferenc angol szakirodalmi források alapján írt munkája *'A prostitutió s befolyása a közegészségi állapotra'* címmel.
- Megjelenik Pesten a szerző nevének megjelölése nélkül *'Az ivóvíz közegészségügyi tekintetben általában; Pestváros ivóvíz-szükséglete különösen'* című kiadvány.
- Megjelenik Pesten C. E. Bock művének Gönczy Pál által magyarra fordított kiadása *'Az iskolás gyermekek testi és szellemi épsége fentartásáról'* címmel.

1873

az év folyamán:

- Új rendelet adnak ki a bábaképzésről, s ehhez kapcsolódóan megalapítják a nagyváradai és a pozsonyi m. kir. bábaképezdét.
- Megalakul Tátrafüreden az első turista-egyesület, a Magyarországi Kárpát-Egyesület. Ehhez kapcsolódóan 1875-ben Viator álnéven megjelenik Esterházy Miksa gróf *'Gyaloglási kalauz'* című munkája.
- Megjelenik a *'Fürdői Lapok'* Kovách Imre szerkesztésében.
- Megjelenik Pesten Fodor József több mint 500 oldalas áttekintése *'Közegészségügy Angolországban. Tekintettel az orvostudományra, orvosi rendszertre és törvényszéki orvosi ügyre, valamint a hazai viszonyokra'* címmel.
- Megjelenik Sárospatakon Török János *'Az állam-orvostan alapvonalai. Kezdő s gyakorló orvosok használatára'* című munkája.
- Megjelenik Budapesten Korányi Frigyes *'Az ázsiai hányásról. [Cholera asiatica]'* c. munkája.
- Elkészül Reitter Ferencnek a csatornázásra vonatkozó tervezete *'A műszaki osztály igazgatójának előterjesztései a Budapesten létesítendő csatornarendszer megállapítása és végrehajtása tárgyában, a főv. közmunkák tanácsának illető határozataival együtt'* címmel.

1874

febr. 18. Rendelet mondja ki, hogy a Központi Himlőoltó Intézetnek ezentúl a felállítandó Közegészségtani Intézet keretében kell működnie.

júl. Az *'Orvosi Hetilap'*-ban Fodor József bemutatja a megnyíló Közegészségtani tanszékre és Intézetre vonatkozó tervezetét *'Fodor József ny. r. tnr. felterjesztése a közegészségtani tanszék és központi észlelde ügyében'* címmel. Az 1874/75-ös tanév kezdetéig az Állam-orvostan tanszéke kettévál, önálló tanszéke lesz a Törvényszéki Orvostannak és a Közegészségtannak (hygienének). Utóbbi lesz a világ orvosegyetemeken létrehozott második Közegészségtani tanszék. Ezzel egyidőben jön létre a Közegészségtani Intézet, amely a világ orvosegyetemeken az első ilyen intézet. Mindkettő megalapítása Fodor Józsefnek köszönhető.

aug. 24. Győrött nyitják meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók tizenhetedik vándorgyűlését, amelynek keretében elhangzik Schreyer Lajos *'A városok közegészségi állapotának javítási eszközeiről'* című, és Sikor József *'A törvényszéki orvos hazánkban'* című előadása. A nagygyűléshez kapcsolódóan jelenik meg Kátai Gábor *'Ismeretterjesztő az orvosi és természeti tudományok köréből'* című munkája.

az év folyamán:

- Megalkotják az első hazai állategészségügyi törvényt (1874. évi XX. tc.), amely elsősorban a keleti marhavész elleni védekezésről szól. A beteg állatok kártérítés mellett való leölésének, a megbetegedési és elhullási esetek kötelező bejelentésének elrendelésével, valamint az állatforgalom ellenőrzésére szolgáló marhalevel-intézmény szabályozásával a törvény nagyban hozzájárul az állategészségügyi helyzetének javulásához. Országosan ekkor kerül sor az állategészség-rendőri szervezet kialakulására, a költségvetésben biztosított nyolc állami státusz betöltésével nyitják meg az állami állatorvosok sorát.
- A fővárosban megalakul a Budapesti Orvosi Kör, amelynek első elnöke Poór Imre; céljuk a közegészségügyi és orvosi ügyek rendezésében való részvétel és egy orvosi segélyegylet megalapítása (utóbbi 1877-ben jön létre). Poór tagja a Fővárosi Közmunkák Tanácsának is, ahol elsősorban a főváros egészségügyével foglalkozik.
- Létrejön a Székesfőváros Vegyészeti és Élelmiszer Vizsgáló Intézete.
- Megjelenik Nyíregyházán a *'Természet-Gyógyász'* című periodika.
- Megindul a *'Házi Orvos'* c. folyóirat a *'Pesti Napló'* közegészségügyi rovatának vezetője, Széll Lajos szerkesztésében, amely 1875-től *'Közegészségi Lapok'* címmel kerül kiadásra. (Széll Lajost 1876-ban a brüsszeli közegészségügyi kiállítás alkalmával a belga király kitünteti.)
- Megjelenik Debrecenben Fekete Lajos *'Magyarországi ragályos és járványos kórok rövid történelme'* című kötete.
- Megjelenik Budapesten Elischer Gyula *'A halottak elégetéséről'* című kis munkája.
- Megjelenik Sarkadon Trajánovits Ágoston *'Az orvos-gyógyszerészet ó- és újkori fejlődése s hanyatlása, tekintettel a hazai gyógyszerészetre'* c. munkája.
- Megjelenik Sárospatakon Chyzer Kornél *'Népszerű oktatás a choléráról'* c. munkája.
- Megjelenik Budapesten C. E. Bock *'Egészségtan a nép számára, mely megtanítja az embert az egészség fenntartására és helyreállítására'* című munkájának magyar változata Izsó Lajos gondozásában.
- Megjelenik Budapesten Czákó Kálmán összeállításában a *'Bonczolati eljárás törvényszéki és kórtani esetekben. Genersich Antal egyetemi tanár utasítása nyomán'* című szakmunka.
- Megjelenik Keszthelyen Engelbrecht Károlynak, a keszthelyi gazdasági tanintézet tanárának *'A gazda mint állatorvos a szükségben, vagyis táblázatos kimutatása a leggyakrabban előforduló betegségeknek és orvoslásának'* c. munkája.
- Megjelenik Vácott Edvi Illés László *'A szegénykérdés'* c. munkája.
- Megjelenik Budapesten Linzbauer Xavér Ferenc vitairata *'Néhány szó a magyar kormányhoz és a parlamenthez a közegészségügy szabályozása tárgyában a municipiumok autonom igazgatása alapján'* címmel.

jan. 4. A belga kir. és középponti életmentők társulatának megbízásából megjelenik (szept. 30-ig) az 'Életmentés és Egészség' c. hetilap, Dudits Miklós szerkesztésében.

ápr. 8. Megalakul a Magyar Athletikai Club, első elnöke Esterházy Miksa gróf.

aug. 30. Előpatakon nyitják meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók tizenharmadik vándorgyűlését, amelynek keretében elkészül '*A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók közegészségi törvényjavaslata*', amelyet figyelembe vesznek az 1876-os törvényalkotáskor.

az év folyamán:

- Az 1875. évi III. tc. szabályozza a nyilvános betegápolás költségeit és azok beszédésének módját.
- Az 1876. sz. belügyminiszteri rendelet a fürdőbiztosok kijelöléséről intézkedik.
- A vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete közli az Országos Szülész női Tanintézet ideiglenes szabályzatát, a bábaképzés kereteit és az oktatás feltételeit.
- Szécsényben kórházat alapítanak.
- Frim Jakab jóvoltából megnyílik Rákospalotán „A Munka” elnevezésű értelmi fogyatékosokat nevelő gyógyintézet. 1877-ben saját költségén új gyógypedagógiai intézetet szervez „Első Magyar Hülye-nevelő- és ápoló intézet” néven, amely Pesten majd Budán működik. 1884-ben jelenik meg munkája '*A hülyeség s a hülyeintézetek, különös tekintettel Magyarországra*' címmel. 1897-ben kiválik az intézetből és a Városligetben új magánintézetet alapít „Képezhetetlen hülyék intézete” megnevezéssel, amelyet 1918-ig vezet.
- Megjelenik önálló kiadványként Budapesten Dubay Miklós '*A közegészségügy felvirágzásának alapfeltételei hazánkban*' c. dolgozata.
- A munkaegészségügy szempontjából nagyon fontos munka jelenik meg Kolozsvárott Genersich Antal tollából '*Jelentés a kolozsvár-kocsárdi vasútvonal építésekor a munkásoknál előfordult megbetegedésekről*' címmel. (A mű szerzője a vasútegészségügy egyik korai magyarországi szakembere, aki 1871 és 1873 között felügyeli a Kolozsvár és Kocsárd között épülő vasútvonalhoz kapcsolódó orvosi szolgálatot.)
- Megjelenik Budapesten a közegészségügyi törvényjavaslat egyik összetevőjeként Laufenauer Károly '*Az elmeegészségügyi intézetek túltömöttsége, annak okai és elhárításáról*' című félszáz oldalas munkája.
- Megjelenik Budapesten Molnár Lajos '*Athletika*' című könyve, amelyet 1877-ben követ '*Athletikai gyakorlatok*' című vaskos munkája; utóbbiban Esterházy Miksa grófnak, a turisztika, az atlétika és labdajátékok neves szervezőjének több cikke is kiadásra kerül.
- Megjelenik Budapesten Máthé Domokos '*A népszerű fogorvos. Utasítás a fogak és száj ápolásához*' című kiadványa.
- Megjelenik Budapesten Beniczky Irma kétkötetes népszerűsítő munkája '*Egészség könyve. Egészségi szabályok a leggyakrabban előforduló betegségek s a betegápolásról*' címmel a Közhasznú Családi Könyvtár elnevezésű könyvsorozatban.
- Megjelenik Budapesten Weszelovszky Károly '*Statistikai tanulmányok hazánk közegészségügyi állapota felett*' c. munkája.
- Megjelenik az 'Orvosi Hetilap'-ban Markusovszky Lajos cikke '*Néhány szó a közegészségügyi törvényjavaslat felett*' címmel.

1876

az év folyamán:

- Kolozsvárott megnyílik az unitáriusok által alapított kórház.
- Először vesznek részt a klinikai ápolónői munkában az apácák.
- Zsigmondy Vilmos – aki 1866–67-ben a margitszigeti artézi kutat fúrja – a városligeti artézi kút fúrásainak munkálatait átadja unokaöccsének, aki a következő évben végez a feladattal és 970 m mélységből 74 °C-os termálvizet hoz a felszínre, s erről kötetet is összeállítanak '*A városligeti artézi kut Budapesten*' (1879) címmel.
- Megindul Kolozsvárott az 'Orvos-Természettudományi Értesítő', amely az Erdélyi Múzeum-Egylet orvos-természettudományi szakosztályának és az 1875 decemberében megalakult Kolozsvári Orvos-Természettudományi Társulat közös periodikája, s amelyben nagy számú írás jelenik meg az 1872-ben megalakult kolozsvári egyetem orvosi karának tanárai jóvoltából.
- Az 1876/77-es tanévben a pesti Orvosi Karon a védhímlőoltás témakörében magántanári címet kap Wittmann Lázár.
- Megszületik az 1876. évi XIV. tc., a közegészségügyi törvény, amely szabályozta a közegészségtan oktatását, a gyógyszerészképzést és a szülésznői gyakorlatot is. A törvény összeállítását – a beérkezett javaslatok és a szakértői vélemények alapján – Hollán Adolf országos főorvos és Grósz Lipót osztálytanácsos vezeti.